

LIETUVOS AGRARINĖS EKONOMIKOS INSTITUTAS

LIETUVOS REGIONŲ TIPOLOGIJOS KAIMIŠKUMO ASPEKTU

MOKSLO STUDIJA

2012

Dr. Dalia VIDICKIENĖ, dr. Rasa MELNIKIENĖ, Živilė GEDMINAITĖ-RAUDONĖ,
Erika RIBAŠAUSKIENĖ

Lietuvos regionų tipologijos kaimiškumo aspektu: Mokslo studija / Dalia Vidickienė, Rasa Melnikienė, Živilė Gedminaitė-Raudonė, Erika Ribašauskienė. – Vilnius : Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2012. – 75 p. : iliustr., santr. angl.

(online) ISBN 978-9955-481-31-7

Recenzentai: doc. dr. Jonas Jasaitis ir doc. dr. Jūratė Matekonienė

Apsvarstyta ir rekomenduota skelbti Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto Mokslo tarybos posėdyje 2012 m. birželio 6 d. (protokolas Nr. 12-7(8-02)).

Mokslinių tyrimų projektą „Lietuvos regionų tipologijos kaimiškumo aspektu“ finansavo Lietuvos mokslo taryba, projekto sutartis Nr. MIP-25/2010.

Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
V. Kudirkos g. 18–2
LT-03105 Vilnius
tel. (8 5) 261 4525
faks. (8 5) 261 4524
el. p. laei@laei.lt
<http://www.laei.lt>

© 2012 Visos teisės priklauso Lietuvos agrarinės ekonomikos institutui
Cituoiant būtina nurodyti šaltinį ir interneto svetainės adresą
Autoriaus teisių apsaugota medžiaga

SANTRAUKA

Šiuo metu kaimo politikos paradigma peržiūrima iš esmės, pritaikant ją poindustrinės visuomenės vertybėms. Kaimo politikos priemonės tampa vis labiau kompleksinės, orientuotos ne į atskiro ūkininko ar gyvenvietės rėmimą, bet į viso kaimiško regiono darnią raidą. Todėl daugelyje šalių kaimo politikos objektu jau laikomos ne atskiros gyvenvietės, bet administraciniai-teritoriniai regionai. Lietuvoje iki šiol nėra oficialiai priimto regionų skirstymo į kaimiškus ir miestiškus. Lietuva turės derintis prie naujų tendencijų kaimo politikos paradigmoje ir pereiti prie regioninio kaimo politikos objekto. Tikėtina, kad kaimo regionų išskyrimo prireiks jau artimiausioje ateityje, rengiant Lietuvos kaimo raidos strategiją naujam ES paramos finansinio programavimo laikotarpiui po 2013 m.

Šis projektas buvo skirtas taikomojo pobūdžio moksliniam tyrimui atlikti. Jo įgyvendinimo metu parengtos 4 skirtingais kriterijais pagrįstos Lietuvos administracinių-teritorinių regionų tipologijos, išskirtos kaimiškumo aspektu ir pritaikytos poindustrinės visuomenės kaimo politikos tikslams.

Kiekviena pasiūlyta Lietuvos regionų tipologija atskleidžia vis kitokį dabartiniam kaimo regionų raidos etapui aktualų aspektą, kurį galima reguliuoti kaimo politikos priemonėmis. Todėl šios tipologijos nekonkuruoja tarpusavyje ir turėtų būti naudojamos ne kaip alternatyvios, bet kaip viena kitą papildančios.

Teorinis tyrimo rezultatų naujumas pasireiškia tuo, kad ieškant Lietuvai tinkamiausios regionų tipologijos buvo pritaikytas sisteminis požiūris, kai galimi Lietuvos kaimiškųjų regionų išskyrimo tipologijų variantai nagrinėjami kaip 3-jų didesnių objektų sudėtinė dalis, atsižvelgiant į:

- 1) poindustrinės visuomenės vertybes;
- 2) ES ir kitų išsivysčiusių šalių kaimo politikos paradigmas;
- 3) Lietuvos ekonominę ir socialinę situaciją bei institucinę sandarą.

Tai leido nuosekliai išanalizuoti svarbiausius galimus Lietuvos regionų tipizavimo pagal jų kaimiškumą kriterijus besikeičiančių visuomenės vertybių kontekste, įvertinti kiekvieno varianto pranašumus bei trūkumus ir pateikti rekomendacijas dėl tinkamiausios kiekvienos tipologijos panaudojimo srities priimant Lietuvos kaimo politikos sprendimus.

Raktažodžiai: tipologijos, kaimo regionai, kaimo politika, regioninė politika, poindustrinis etapas.

SUMMARY OF KEY RESULTS

Typologies of Lithuanian regions by rurality

Rapid change in the world economy required revision of the rural policy paradigm and adaptation to the values of post-industrial society. The new “place-based” paradigm requires important changes for setting rural policy measures that intend to have multi-level approach and orientation towards sustainable development of the entire rural region rather than support to an individual farm or a settlement. Therefore, new rural policy paradigm focuses on administrative-territorial regions instead of individual settlements. Lithuanian government need to do adjustments along new trends in rural policy and administer these policies effectively.

Applied scientific research was used at this Project because regional classification by rurality does not exist in Lithuania. The typologies of Lithuanian regions were constructed for public administration goals and determined the criteria used to decide the adequacy of the typologies. The project provided four typologies of the Lithuanian administrative regions according to different features of rurality adapted to the rural policy objectives of post-industrial society.

Each proposed Lithuanian regional typology reveals different aspects of rural regions that need to be addressed to the governments and can be regulated by rural policy measures. The typologies do not compete and their application should rather be complementary than alternative for the needs of public administration.

Theoretical framework of research was based on systemic approach to reveal specifics of each region type based on three aspects of higher order systems:

- 1) Values of post-industrial society;
- 2) New “place-based” rural policy paradigm;
- 3) Lithuanian economic and social situation and institutional structure.

The functionalist approach enable to evaluate the subsystems - type of regions by their rurality in the larger system and assess the role it plays within it. Types of Lithuanian regions by rurality were also assessed in the context of changing public values, assessment of advantages and disadvantages of each option and provided recommendations for the most appropriate application area of each typology in the rural policy decision-making process.

Key words: typologies, rural regions, rural policy, regional policy, post-industrial stage.

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY OF KEY RESULTS	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	6
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	7
ĮVADAS	8
1. KAIMIŠKŲJŲ REGIONŲ IŠSKYRIMO METODINIAI PAGRINDAI	10
1.1. Kaimiškumo sąvokos kaita pereinant iš industrinės į žinių visuomenę	10
1.2. Kaimiškumo sąvoka kaimo politikoje.....	13
1.3. Kaimiškųjų regionų išskyrimo valdymo tikslams metodai	16
2.REGIONŲ TIPOLOGIJŲ PAGAL KAIMIŠKUMĄ PANAUDOJIMO GALIMYBĖS PRIIMANT VIEŠOSIOS POLITIKOS SPRENDIMUS.....	26
2.1. Tradicinės ir naujosios kaimo politikos paradigmų skirtumai	26
2.2. Veiksniai, trukdantys Lietuvai pereiti prie naujosios kaimo politikos paradigmos....	28
2.3. Lietuvos regionų tipologijų panaudojimas kaimo politikos tikslams	31
3.LIETUVOS KAIMIŠKŲJŲ REGIONŲ IŠSKYRIMO PRINCIPAI	37
3.1. Lietuvos kaimiškųjų regionų tipologijų konstravimas naudojant skirtingus kaimiškumo kriterijus.....	40
3.1.1. Kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijų	41
3.1.2. Kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijų.....	45
3.1.3. Kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal atokumo kriterijų	48
3.1.4. Kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykio kriterijų.....	52
3.2. Lietuvos regionų tipologijų tinkamumo daugiakriterinis vertinimas.....	56
3.3. Lietuvos regionų tipologijų pagal kaimiškumą integravimas kaimo politikos tikslams	60
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	69
LITERATŪRA	71

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Tradicinės ir naujosios kaimo politikos paradigms skirtumai.....	15
2 lentelė. Pagrindiniai administracinių regionų klasifikavimo metodai pagal gyvenamąją vietą.....	25
3 lentelė. Pagrindinės regionų klasifikavimo panaudojimo kaimo politikos tikslams sritys.....	33
4 lentelė. Lietuvos apskričių klasifikavimas pagal EBPO metodiką.....	39
5 lentelė. Lietuvos gyventojų dalis miesto, kaimo, pusiau kaimo regionuose, suklasifikuotuose pagal EBPO metodiką.....	39
6 lentelė. Gyventojų skaičius Lietuvos savivaldybių centre	42
7 lentelė. Gyventojų tankis Lietuvos savivaldybėse	46
8 lentelė. Kaimo regionų ekonominių, socialinių ir infrastruktūros rodiklių vidutinės reikšmės 2008–2010 m.....	57
9 lentelė. Rodiklių minimalios reikšmės ir svoriai.....	58
10 lentelė. Kaimo regionų įvertinimas pagal rodiklių svorius	59
11 lentelė. Kompleksinis regionų grupių įvertinimas	59
12 lentelė. Regionų kaimiškumo integruotas vertinimas	62
13 lentelė. Pagal kaimiškumo integruotą vertinimą sugrupuotų Lietuvos regionų vidutiniai ekonominiai ir socialiniai rodikliai 2008–2010 m.	65
14 lentelė. Pagal kaimiškumo integruotą vertinimą sugrupuotų Lietuvos probleminių ir neprobleminių regionų vidutiniai ekonominiai ir socialiniai rodikliai 2008–2010 m.....	67

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Lietuvos kaimo gyventojų užimtumas pagal ekonominės veiklos sektorius 2001–2010 m.	28
2 pav. Lietuvos regionai pagal gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijų 2008–2010 m.	44
3 pav. Lietuvos regionai pagal teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijų 2008–2010 m.	48
4 pav. Lietuvos regionų pasiskirstymas pagal atokumo kriterijų 2010 m.	51
5 pav. Lietuvos regionai pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį 2006–2010 m.	55
6 pav. Regionų kaimiškumo integruoto vertinimo loginė schema	61
7 pav. Lietuvos regionai pagal kaimiškumo integruotą vertinimą	64

IVADAS

XXI a. dažnai apibūdinamas kaip poindustrinis arba žinių visuomenės raidos etapas, kuriame žmonės atsidūrė visai kitomis vertybėmis pagrįstame pasaulyje, palyginti su keliu šimtmečiais trukusia industrine epocha. Išsivysčiusių šalių ūkio struktūroje dominuoja ne pramonė, bet paslaugų sektorius, kurio sėkmingą veiklą lemiantys veiksniai tampa svarbiausiais valstybės ekonominės veiklos ir socialinio gyvenimo organizavimo sėkmės veiksniais. Prisitaikyti prie poindustrinės visuomenės vertybių turi ir viešojo administravimo bei politikos sistema. Su ypač daug iššūkių susidūrė kaimo politikos sistema, kurios paradigma šiuo metu peržiūrima iš esmės. Prisitaikant prie laikmečio reikalavimų kaimo politikos priemonės darosi vis labiau kompleksinės, orientuotos ne į atskiro ūkininko ar gyvenvietės rėmimą, bet į viso kaimiškojo regiono darnią raidą. Todėl daugelyje šalių kaimo politikos objektu jau laikomos ne atskiros gyvenvietės, o administraciniai-teritoriniai regionai. Lietuvoje iki šiol nėra oficialiai priimto regionų skirstymo į kaimiškus ir miestiškus. Lietuva turės derintis prie naujų tendencijų kaimo politikos paradigmoje ir pereiti prie regioninio kaimo politikos objekto. Tikėtina, kad kaimo regionų išskyrimo prireiks jau artimiausioje ateityje, rengiant Lietuvos kaimo raidos strategiją naujam ES paramos finansinio programavimo laikotarpiui po 2013 m. Norint pereiti prie naujosios į vietovę orientuotos kaimo politikos paradigmos, siūlančios kaimo politikoje taikyti priemones, kurios sutelktos į viso kaimiškojo regiono darnią raidą, svarbi tampa regionų tipologija kaimiškumo aspektu.

Šis projektas buvo skirtas taikomojo pobūdžio moksliniam tyrimui atlikti. Tipologijų pagal kaimiškumą pritaikymo viešosios politikos reikmėms galimybės Lietuvos mokslininkų tyrimuose pastaraisiais metais nagrinėtos tik epizodiškai (Čaplikas, 2010; Jasaitis, 2008; Vidickienė, Melnikienė, 2008), o tyrimai, skirti šalies regionų klasifikacijai, buvo atliekami išskiriant regionus pagal analitinį (arba funkcinį) principą (Čaplikas, 2010). Šio tyrimo tikslas – parengti Lietuvos administracinių-teritorinių regionų tipologijas pagal kaimiškumo aspektą, remiantis normatyviniu principu, t. y. regionai turi būti išskiriami atsižvelgiant į viešosios politikos uždavinius ir priemones.

Teorinis tyrimo rezultatų naujumas pasireiškia tuo, kad ieškant Lietuvai tinkamiausios regionų tipologijos buvo remiamasi sistemine metodologija, kuri reikalauja, kad galimi Lietuvos kaimiškųjų regionų išskyrimo tipologijų variantai būtų nagrinėjami kaip didesnio objekto sudėtinė dalis. Šiame tyrime buvo atsižvelgiama į tris didesnes sistemas, kurių sudėtinė dalis yra regionų tipologijos pagal kaimiškumą:

- 1) poindustrinės visuomenės vertybės;
- 2) naujosios į vietovę orientuotos kaimo politikos paradigmos teiginiai;
- 3) Lietuvos ekonominė ir socialinė situacija bei institucinė sandara.

Tai leido nuosekliai išanalizuoti svarbiausius galimus administracinių-teritorinių Lietuvos regionų tipizavimo pagal jų kaimiškumą kriterijus besikeičiančių visuomenės

vertybių kontekste, įvertinti kiekvieno varianto pranašumus bei trūkumus ir pateikti rekomendacijas dėl tinkamiausios kiekvienos tipologijos panaudojimo srities priimant Lietuvos kaimo politikos sprendimus.

Tyrimo metu buvo taikomi analogijos, kontekstinės analizės, loginio palyginimo, indukcijos, dedukcijos, grupavimo, faktorinės analizės, dispersinės analizės su fiksuotais ir atsitiktiniais faktoriais, daugkartinių lyginimų, daugiakriterinės analizės metodai.

Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad kiekviena pasiūlyta Lietuvos regionų tipologija atskleidžia vis kitokį dabartiniam kaimo regionų raidos etapui aktualų aspektą, kurį galima reguliuoti kaimo politikos, besiremiančios į vietovę orientuotu požiūriu, priemonėmis. Todėl šios tipologijos nekonkuruoja tarpusavyje ir priimant kaimo politikos sprendimus turėtų būti naudojamos ne kaip alternatyvios, bet kaip viena kitą papildančios.

Tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos savivaldybių grupavimas pagal jų kaimiškumo laipsnį yra tinkamesnis būdas atskleisti regionų ekonominės ir socialinės situacijos skirtumus nei šiuo metu naudojamas regionų skirstymas į probleminius ir neprobleminius. Tipologija kaimiškumo aspektu labiau pritaikyta ne tik kaimo, bet ir naujosios regioninės politikos paradigmos reikmėms, nes tokie kriterijai kaip regiono atokumas, apgyvendinimo tankumas ir gyventojų skaičius savivaldybės centre, naudojami kaimiškumui apibrėžti, yra gana stabilūs ilgą laikotarpį ir charakterizuoja regiono išskirtinumą, kurį sunku greitai pakeisti.

Ateityje tipologijos kaimiškumo aspektu turėtų tapti svarbiu regioninės politikos instrumentu, padedančiu diferencijuoti paramos priemones, kurios skatintų regiono raidą.

1. KAIMIŠKŲJŲ REGIONŲ IŠSKYRIMO METODINIAI PAGRINDAI

Lietuvos kaime, kaip ir visur pasaulyje, vyksta esminiai socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai pokyčiai. XX a. antroje pusėje visam pasauliui bendros kaimo problemos, susijusios su masine migracija iš kaimo į miestą, kaimo gyventojų pajamų mažėjimu, dėl naujų technologijų darosi vis mažiau grėsmingos. Visuomenei žengiant į naują – poindustrinį – etapą, kai ūkio struktūroje ima dominuoti ne pramonė, o paslaugų sektorius, atsiranda visai kiti veiklos sėkmės veiksniai. Svarbiausiu sėkmės veiksnium naujajame ekonomikos ir visuomenės vystymosi etape laikomos žinios. Pagal tai pasirinktas ir dažniausiai pastaruoju metu naudojamas poindustrinio etapo pavadinimas, vadinant jį ne paslaugų visuomene, o žinių visuomene. Tačiau be pagrindinio sėkmės veiksnio – žinių – poindustriniame etape pasireiškia daug kitų naujų bruožų. Kaimo politikos formuotojai turėtų aiškiai suvokti ir apibūdinti naujuosius bruožus ir papildyti industrinei epochai būdingus kaimo vystymo tikslus ir metodus, kad jie tiktų žinių visuomenei.

1.1. Kaimiškumo sąvokos kaita pereinant iš industrinės į žinių visuomenę

XXI a. kaimas yra iš esmės pasikeitęs ir ankstesnieji kaimo apibrėžimai, pagrįsti kaimo ir miesto priešpastatymu, jau nebeatitinka gyvenimo realijų. Su sąvokomis „kaimas“, „kaimo vietovė“, „kaimiškas regionas“ siejasi vis daugiau koncepcijų, kuriomis mėginama apibūdinti žinių visuomenės kaimo sampratą.

Atlikus sisteminę kaimiškumo sąvokos evoliucijos pereinant iš industrinio į poindustrinį žinių visuomenės etapą analizę, išryškėjo du pagrindiniai kaimiškumo sampratos skirtumai. Pirmasis skirtumas pasireiškia tuo, kad industriniame etape apibrėžiant kaimą kaip objektą jis buvo priešpastatomas miestui. Kaimas buvo apibūdinamas pagal likutinį principą, t. y. kaimas – visa tai, kas nėra miestas (RUPRI, 2006). Toks polinis skirstymas grindžiamas miesto ir kaimo urbanizacijos kontrastu ir sudaro sąlygas miesto ir kaimo dichotomijai deklaruoti (Čaplikas, Michailovaitė, 2003). Likutiniu principu yra grindžiamas ir teisinis kaimo reglamentavimas Lietuvoje. Pagal Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymą (1994) kaimai yra *kitos* gyvenamosios vietovės, neturinčios miesto ir miestelio požymių.

Dabartiniame etape, atsižvelgiant į naujus žinių visuomenės iššūkius, apibūdinant kaimiškumą stengiamasi maksimaliai vengti priešpriešos. Populiarija ne dvimatis gyvenviečių ir regionų skirstymas į kaimo ir miesto kategorijas, bet kelių ar bent trijų rūšių gyvenviečių ar regionų tipų išskyrimas pagal jų kaimiškumo laipsnį. Dažniausiai siūloma kaip specifines kaimo grupes išskirti priemiesčių regionus ir atokius regionus. Pastaruoju metu ypač populiaru Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) pasiūlyta metodika, pagal kurią išskiriami kaimo, pusiau kaimo ir miesto regionai (OECD, 1994). 2010 m. EBPO ekspertai pasiūlė regionų tipų skaičių

padidinti iki penkių, išskiriant: 1) miesto regionus; 2) pusiau kaimo regionus, esančius arti miesto; 3) atokius pusiau kaimo regionus; 4) kaimo regionus, esančius arti miesto; 5) atokius kaimo regionus (Dijkstra, Ruiz, 2010). Taip siekiama kaimiškumą apibūdinti ne pagal likutinį principą, o vertinant gyvenvietės ar regiono kaimiškumo laipsnį. Šios tendencijos kaimiškumo sąvokos evoliucijoje atitinka poindustriniame etape išryškėjusius tokius žinių visuomenės bruožus kaip daugiavariantiškumas ir saviorganizacija (Leydesdorff, 2001).

Antrasis skirtumas pasireiškia tuo, kad industriniame etape buvo siekiama kaimą apibūdinti kaip statiską objektą, o poindustriniame etape kaimiškumas siejamas su bendruomenėse vykstančiais procesais, jų vyksmo greičiu, ryšių tarp gyvenviečių ir regionų glaudumu.

Kaimiškumo požymiai industrinėje visuomenėje buvo nusakomi vertinant jų dydį, pasireiškimo mastą, palyginti su tų pačių požymių pasireiškimu mieste. Apibūdinant kaimiškas vietas buvo pabrėžiama, kad jose gyvena mažiau žmonių, mažesnė darbo jėgos pasiūla, veikia mažiau verslo įmonių ir kitokių organizacijų. Valdymo tikslams dažniausiai buvo naudojami šie objekto požymiai, norint nustatyti jo tipą pagal kaimiškumo kriterijų:

- vyraujanti veikla agrariniame sektoriuje;
- gyvenviečių dydis;
- regiono apgyvendinimo tankumas.

Industrinėje visuomenėje kaimiškumo sąvoka buvo neatsiejama nuo veiklos žemės ūkyje. Kadangi didžioji kaimo teritorijos dalis yra naudojama žemės ir miškų ūkiui bei žuvininkystei, apibrėžiant kaimiškumą buvo akcentuojama pagrindinės kaimo gyventojų ūkinės veiklos sritis – agrarinis sektorius. Ši veikla yra būdinga tik kaimo gyventojams ir miestuose jos teuztinkama pėdsakų. Žemės ūkis kaimiškoje vietovėje buvo svarbus visais požiūriais – ekonominiu, gamtinės aplinkos ir socialiniu, todėl laikytasi nuostatos, kad kuo daugiau gyventojų užimtų žemės ūkyje, tuo vietovė kaimiškesnė, t. y. kaimiškumas buvo tiesiogiai siejamas su agrariškumu. Šios sąsajos iki šiol laikomasi Lietuvoje, ji įtvirtinta Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatyme. Pagal šį įstatymą, skirstant gyvenamąsias vietas į miesto ir kaimo (miesteliai ir kaimai) grupes, vienas iš dviejų nurodomų miesto skiriamųjų bruožų yra tas, kad daugiau kaip 2/3 dirbančiųjų turi dirbti pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse.

Pastaruoju metu šis požymis vis mažiau tinka apibrėžti regiono kaimiškumą, nes kardinaliai pasikeitė užimtumo struktūra. Dėl naujų technologijų labai išaugęs darbo našumas žemės ūkyje leido sumažinti agrariniame sektoriuje užimtų gyventojų dalį kelis kartus. Išsivysčiusiose šalyse net ir mažose gyvenvietėse dauguma gyventojų dirba paslaugų sektoriuje, o ne žemės ūkyje. Pastarąjį dešimtmetį ši tendencija ypač akivaizdžiai pasireiškė Lietuvoje. 2001 m. gyvenvietėse, turinčiose mažiau nei 3 tūkst. gyventojų, agrariniame sektoriuje dirbo 51 proc. užimtųjų, o 2008 m. jų dalis sumažėjo iki 24 proc.

Gyvenvietės dydis yra kitas labai svarbus požymis, naudojamas apibrėžiant kaimiškumą valdymo tikslams. Šis būdas pastaruoju metu naudojamas ir Lietuvoje. Pagal Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymą Lietuvoje miestu laikoma kompaktiškai užstatyta gyvenamoji vietovė, turinti daugiau kaip 3 tūkst. gyventojų. Kitos valstybės naudoja kiek kitokias kiekybines ribas tarp kaimo ir miesto tipo gyvenviečių, pvz., Slovakijoje taikoma 5 tūkst. gyventojų, o Čekijoje – 2 tūkst. gyventojų riba. Tai priklauso nuo valstybės specifikos ir politinės valios, priimant sprendimus dėl to, kokie regionų skirstymo kriterijai bus įteisinti ir oficialiai naudojami.

Pastaruoju metu Lietuvoje nemažai diskutuojama, kiek kiekybinė 3 tūkst. gyventojų skaičiaus riba tarp miesto ir kaimo gyvenviečių yra pagrįsta ir ar nereikėtų jos padidinti. Šios diskusijos pirminis orientyras galėtų būti EBPO taikoma metodika, kuri rekomenduoja priskirti miestams gyvenamąsias vietas nuo 10 tūkst. gyventojų. Lietuvos sąlygomis tokia gyventojų skaičiaus riba per aukšta, nes neatitinka ilgainiui susiklosčiusios miesto ir kaimo sampratos. Pasirinkus 10 tūkst. gyventojų ribą prie kaimo gyvenviečių tektų priskirti ir nemažai dabartinių miestų, kurie turi ryškius miestietiškos gyvensenos požymius, yra savivaldybių centrai.

Kita vertus, poindustriniame visuomenės išsivystymo etape gyvenviečių dydis irgi tampa antraeilės svarbos požymiu skirstant regionus pagal jų kaimiškumą valdymo tikslams. Siekiant kaimo politikos priemonėmis užtikrinti kaimo gyventojams geresnę gyvenimo kokybę, svarbesnė yra geografinė gyvenvietės padėtis, nuo kurios priklauso, kiek laiko užtruks kelionė į darbą ar regiono centrą, kuriame teikiamos paslaugos.

Trečiasis minėtas kriterijus – regiono apgyvendinimo tankumas – tapo svarbiu požymiu pastaraisiais dešimtmečiais, tai lėmė sustiprėjęs dėmesys atskirų regionų vystymosi problemoms, kurį skatina globalūs ekonominiai ir politiniai pokyčiai – globalių ekonominių blokų kūrimasis ir visoje Europoje stiprėjančios decentralizacijos tendencijos. Jos mažina nacionalinių sienų ir administracinių ribų reikšmingumą, ypač jei regionalizacija naudojama regionų ekonominio vystymo problemoms spręsti. Regionalizacijos svarba vis didėjo ir kaimo politikoje, priimant sprendimus imta orientuotis ne į atskiras kaimo tipo gyvenvietes, o į didesnę teritoriją (apskritį, municipalitetą), klasifikuojant ją kaip kaimiškąjį regioną.

Klasifikuojant regionus pagal jų kaimiškumą valdymo tikslams, imta naudoti regiono apgyvendinimo tankumo kriterijų. Laikomasi nuostatos, kad kuo mažesnis gyventojų tankis, tuo didesnis regiono kaimiškumas. Lietuvoje šis kriterijus iki šiol nebuvo naudojamas, nes oficialiai pripažinto šalies regionų skirstymo į kaimo ir miesto kol kas nėra.

Poindustriniame visuomenės išsivystymo etape labai svarbia savybe tapo mobilumas. Augantys prekių, paslaugų ir informacijos srautai, darbo jėgos, turistų, gyventojų migracijos procesai keičia tradicinę kaimiškumo sampratą. Reaguojant į šį laikmečio suformuotą ekonominio ir socialinio visuomenės gyvenimo bruožą, naujose kaimiškumo koncepcijose mėginama gyvenvietės ar regiono savybes susieti su dabartiniame visuomenės gyvenime svarbiais procesais, jų vyksmo greičiu. Todėl

tipologijose, siekiančiose atskleisti kaimiškumo aspektą, pirmiausia pagal svarbą atsiduria kriterijai, apibrėžiantys kaimo gyventojų mobilumo galimybes, apibūdinantys jų judėjimo srautus ir greitį. Judėjimas suprantamas plačiąja prasme, vertinant gyventojų mobilumą važinėjant į darbą, keičiant gyvenamąją vietą, verslo įmonių steigimosi tempus, užimtumo, senėjimo dinamiką ir kitus procesus (Benaki ir kt, 2007; Knickel, Renting, 2000; OECD, 2006a). Klasifikuojant regionus į pirmą vietą iškyla tokie rodikliai – kelionės laikas nuo regiono pakraščio iki administracinio centro, nuolat važinėjančių dirbti į miestą dalis, migracijos srautai ir pan.

Konstruojant tipologijas kaimiškumo aspektu taip pat ryškėja tendencija vis daugiau dėmesio skirti ne objektyviems kriterijams, nustatomiems „iš viršaus“ kaimo politikos sprendimus priimančių institucijų, o subjektyviems, išreiškiantiems regiono ar gyvenvietės gyventojų nuomonę, kokiame regione – kaimiškame ar miestiškame – jie gyvena (Cameron-Jackson, 1995). Klasifikacija pagal kaimiškumą, nustatoma „iš apačios“, gali būti grindžiama individualaus lygmens sprendimais (atliekama remiantis gyventojų apklausos duomenimis) arba perduodama į žemesnį valstybės valdymo lygmenį (apskričiai ar municipalitetui leidžiama pasirinkti, kuriai grupei pagal kaimiškumą ji priklausys priimant regioninės politikos sprendimus nacionaliniu mastu).

1.2. Kaimiškumo sąvoka kaimo politikoje

Industrinio visuomenės išsivystymo etape kaimo politikoje pasireiškė paradoksas, kad kaimiškumo sąvokai buvo skiriama mažai dėmesio. Ypač akivaizdžiai tai pastebima Europos Sąjungoje, kur kaimo politika praktiškai sutapatinama su žemės ūkio sektoriaus plėtros politika. ES valstybės savarankiškai pasirenka kaimo apibrėžimą. Kaimo samprata varijuoja iki tokio laipsnio, kad netgi nėra susitarta, ar miestai išskiriami kaip regionai, ar kaip gyvenvietės. Tokia situacija be galo apsunkina kaimo politikos rezultatų vertinimą, nes atskirų šalių pasiekti rezultatai tampa nepalyginami dėl skirtingo kaimiškų teritorijų, kurioms teikiama parama, išskyrimo principo. Taip pat sunku pagrįsti paramos lėšų dydį, reikalingą atskiroms valstybėms, ir jį dažniausiai nulemia didesnės valstybės narės derybinės galios.

Lietuvoje šis paradoksas irgi akivaizdus. Statistikos departamentas kaimu laiko gyvenvietes, turinčias iki 3 tūkst. gyventojų. Laikantis šio kriterijaus pateikiami visi duomenys apie ekonominę ir socialinę situaciją Lietuvos kaime. Tačiau kaimo politikos tikslams naudojamas kitoks kaimo apibrėžimas: „Kaimo vietovė – kaimas, miestelis ar miestas, kurio gyventojų skaičius neviršija 6 tūkst., išskyrus savivaldybės centrą, jei priemonės aprašyme ar jos įgyvendinimo taisyklėse nenustatyta kitaip“ (Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programa, 2006).

Siekiant išvengti minėtų problemų, tiek mokslininkai, tiek tokių įtakingų tarptautinių organizacijų kaip Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacijos ekspertai teigia, kad kaimo politikoje reikia pereiti prie naujos paradigmos (ICARRD, 2006; Johnson, 2001; Kraybill, Kilkenny (2003); OECD, 2006a ir b; Storti ir kt., 2004, White House, 2009).

Pagrindiniu naujosios kaimo politikos paradigmos skirtumu nurodomas perėjimas nuo funkcinio-sektorinio požiūrio prie integruotos politikos, kompleksiškai sprendžiančios visas, o ne tik žemės ūkio, kaimiškos teritorijos, apibrėžtos kaip kaimiškas regionas, problemas.

Tokių požiūrį ypač remia Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD, 2005; OECD, 2006a ir b). Naujojoje paradigmoje į pirmą vietą iškeliamas kaimo, kaip teritorinio vieneto, administracinio regiono vaidmuo, nes XXI a. daugumoje išsivysčiusių šalių ne tik mieste, bet ir kaime vyrauja paslaugų sektorius. Industrinėje visuomenėje kaimiškose teritorijose vyravo žemės ūkis, o mieste – pramonė ir tai buvo laikoma esminiu jų skirtumu. Tačiau pastaruoju metu šis požymis nebėra skiriamasis kaimo ir miesto teritorijų bruožas, tradicinis požiūris sąvokas „žemės ūkis“ ir „kaimas“ laikyti beveik sinonimais nebeatitinka gyvenimo realijų.

Peržiūrėti žemės ūkio vaidmenį kaimo politikoje skatina ir žemės ūkio politikos priemonių ribojimo poreikis bei didėjantis tarptautinis spaudimas tą daryti. Pastaruoju metu Pasaulio prekybos organizacija griežtai kelia klausimą dėl deformacijų ekonomikoje, kurias sukelia žemės ūkio politika, pagrįsta išmokomis ūkininkams. Šios organizacijos teigimu, dabartinė žemės ūkio politika sukelia problemų tarptautinėje prekyboje (OECD, 2006a). Dėl to didžiulė našta tenka ir viešojo sektoriaus finansams. ES ši našta biudžetui ypač padidėjo priėmus naująsias nares, kurios reikalauja tokių pat išmokų kaip ir senosioms narėms ir kurių didelis agrarinis sektorius.

Svarbu įvertinti ir tai, kad poindustrinėje ekonomikoje, kur svarbiausias vaidmuo tenka paslaugų sektoriui, kaimas turi savų pranašumų palyginti su miestu. Čia sukaupti gamtiniai ir kultūriniai ištekliai turi didžiulę vertę ne tik šių vietovių gyventojams, bet ir visai visuomenei. Be to, jų mastas didžiulis – net labiausiai išsivysčiusiose pasaulio šalyse, įeinančiose į Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizaciją, apie 75 proc. teritorijos priskiriama kaimiškosioms vietovėms. Todėl pastaruoju metu vis dažniau pabrėžiama, kad reikia išsivaduoti iš siauro kaimiškųjų išteklių traktavimo, kuris analizuojamas tik alternatyvių žemės ūkiui verslų kontekste (ICARRD, 2006; OECD, 2006a; Stauber, 2001). Kaimas tampa svarbus (o kai kuriose šalyse – net svarbesnis) ne tik kaip maisto ir kitų produktų tiekėjas, bet ir kaip rekreacijos ir turizmo vieta, be to, daug malonesnė nuolatinė gyvenamoji vieta. Daugelis kaimo gamtinių ir kultūrinių išteklių, tinkamai pateiktų, gali smarkiai išplėtoti paslaugų sektorių kaime, taip priartindami jį prie poindustrinei visuomenei būdingos veiklų struktūros.

Apibendrinę visus minėtus naujajai kaimo politikos paradigmai keliamus reikalavimus, EBPO ekspertai siūlo naująją kaimo politikos paradigmą vadinti į vietovę orientuota (angl.: *place-based*) paradigma. Pagrindiniai naujosios regioninės kaimo politikos paradigmos skirtumai nuo tradicinės kaimo paradigmos pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Tradicinės ir naujosios kaimo politikos paradigmų skirtumai

Parametrai	Tradicinė	Naujoji
Pagrindinis reguliavimo objektas	Žemės ūkis	Visi kaimiškojo regiono ūkio sektoriai
Tikslas	Šalies viduje – žemdirbių ekonominės būklės artinimas prie darbuotojų pramonėje. Šalies konkurencingumo didinimas, eksportuojant žemės ūkio produktus.	Kaimiškojo regiono konkurencingumas, vietinių išteklių panaudojimas ir jų vertės didinimas
Pagrindinis reguliavimo instrumentas	Subsidijos	Investicijos
Veikiantys subjektai	Nacionalinė valdžia ir žemdirbiai	Visi valdžios lygmenys, vietos aktyvistai, NVO

Šaltinis: OECD, 2006 a.

Taikant naująją kaimo politikos paradigmą daug politikos principų ir metodų perimami iš regioninės politikos. Tai darant svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pastaraisiais metais labai keičiasi ne tik kaimo, bet ir regioninės politikos paradigma. Nuo 8-ojo dešimtmečio vidurio, pradėjus plisti ekonomikos liberalizavimo idėjoms, raginančioms iki minimumo sumažinti valstybės intervenciją į privataus sektoriaus veiklą, silpnėjo ir regionų ekonominio vystymosi reguliavimas. Pradėta netgi šnekėti apie regioninės politikos „mirtį“. Tačiau pastaraisiais metais dėmesys regionų raidos reguliavimui vėl stiprėja. Ir tai pasireiškia ne tik tuo, kad didėja valdžios institucijų intervencija į privataus sektoriaus veiklą. Tiek mokslininkai, tiek praktikai kalba apie naujos paradigmos atsiradimą ir jos taikymo aktualumą, susiformavus naujiems XXI a. ekonomikos ir visuomenės vystymosi ypatumams ne tik kaimo, bet ir bendrojoje regioninėje politikoje (Bessaoud, 2006; Diakosavvas, 2006; Herrschel, 2005; O’Conner, 2006; OECD, 2006a ir b). Prasideda naujas regioninės politikos raidos etapas, orientuotas į poindustrinės ekonomikos, kur pagrindiniu ištekliu laikomos žinios, bruožus (Cooke, 2001; Herrschel, 2005; Sepik, 2005). Čia pabrėžiama ir „besimokančio regiono“ koncepcijos diegimo svarba, ir klasterių bei bendradarbiavimo tinklų formavimas, inovatyvumas, o svarbiausia – *būtinybė ne tiek remti atsiliekančius, kiek išnaudoti regiono bazinius sugebėjimus ir siekti konkurencinio pranašumo*. Valstybinį reguliavimą stengiamasi sutelkti panaudojant stipriąsias regiono puses, o ne šalinant negatyvius reiškinius. Siekiant naujųjų regioninės politikos tikslų kaimo politikoje, visų pirma reikėtų atsižvelgti į tai, kad pagrindinis kaimo pranašumas pastaraisiais dešimtmečiais tas, kad jis darosi vis populiareesnė vieta gyventi. Be to, kaimiškieji regionai turi būti diferencijuojami pagal veiksnus, didinančius regiono konkurencingumą, ir pagal kitus žinių visuomenės etape svarbius ekonominio-socialinio išsivystymo lygį vertinančius kriterijus: išsilavinimo, inovatyvumo, verslumo lygį, gyvenimo standartus ir kt. Kaimo politikoje taikomos regionų tipologijos turėtų padėti kaimiškiesiems regionams įvertinti savo specifiką ir sukurti tokią strategiją, kuri leistų maksimaliai reaguoti į aplinkos pokyčius, ypač į naujuosius, atsiradusius pereinant į poindustrinę visuomenę.

1.3. Kaimiškųjų regionų išskyrimo valdymo tikslams metodai

Poindustrinio visuomenės vystymosi etapo naujieji bruožai ir atitinkamas kaimo ir regioninės politikos paradigmų pasikeitimas vienareikšmiškai rodo būtinybę kaimą apibrėžti kaip regioną, o ne kaip atskirą gyvenvietę arba teritoriją, kurios neužima miestai.

Dalijant valstybės teritoriją į regionus gali būti naudojami įvairūs principai. Dažniausiai naudojami normatyviniai ir analitiniai principai. Pagal normatyvinį principą regionai išskiriami atsižvelgiant į politinius sprendimus, jų ribos nustatomos pagal tai, kokie uždaviniai keliama teritorinio vieneto bendruomenei ir kokio dydžio turi būti bendruomenė, kad sugebėtų efektyviai įgyvendinti jai iškeltus uždavinius, taip pat atsižvelgiant į istorinius, kultūrinius ir panašius veiksnius.

Pagal analitinį (arba funkcinį) principą regionai išskiriami atsižvelgiant į analizei reikalingus aspektus. Tai gali būti zonos, patenkančios į vieną grupę pagal geografinius ar ekonominius-socialinius kriterijus. Industrinėje visuomenėje kaimiškojo regiono apibrėžimai buvo grindžiami teritorine erdvine dimensija. Populiarėjant naujajai į vietovę orientuotai kaimo politikos paradigmui, kaimas vis dažniau apibrėžiamas pagal ekonomines ir socialines dimensijas. Apibūdinant kaimą, centru tampa žmogus (individualistinis požiūris) arba kaimo bendruomenė (bendruomeninis požiūris) ir jų veikla. Tokį supratimą galima rasti Halfacree bei Shucksmith, taip pat Šiaurės šalių mokslininkų K. Havnevik ir P. Malmer darbuose (Halfacree, 1993; Havnevik, Malmer, 2003; Shucksmith, 1994). Su socialinėmis ir ekonominėmis dimensijomis susietų apibrėžimų galima rasti ir Lietuvos mokslininkų darbuose.

Pastaruoju metu regionų klasifikacija pagal analitinį principą labai išpopuliarėjo. Tačiau kuriant įvairias regionų tipologijas ne visada atkreipiamas dėmesys į tai, kad svarbu ne tik parinkti regionus vienijantį požymį, bet ir surasti priemones, kurios būtų tinkamos vieno ar kito tipo regionui valdyti. Tipologijų kūrėjai dažnai pamiršta šį reikalavimą, nors net daugumoje regionalizacijos sąvokos apibrėžimų akcentuojama tai, kad pagrindinis regionalizacijos tikslas – išskirti teritorinius vienetus, kurie bus valdomi kaip vieningas darinys. Pavyzdžiui, EBPO Macrothesaurus regionalizaciją apibrėžia kaip šalies padalijimą į regionus siekiant juos administruoti. Todėl norint, kad tipologija būtų tinkama valdymo reikmėms, svarbu ją susieti su regionine politika, nes regioninės politikos uždaviniai, jų įgyvendinimo būdai daug nulemia ir regionų išskyrimo principus.

Daug naujai siūlomų Lietuvos kaimo apibrėžimų taip pat nepritaikyti nacionalinės kaimo politikos tikslams. Pavyzdžiui, kaimas, kaip socialinė ekonominė mikrosistema, apibrėžiamas kaip socialinė ekonominė sistema, apimanti kaimo vietovėje gyvenančių žmonių, ūkio, socialinių ir kitų subjektų, institucijų, materialinių ir nematerialinių objektų (vertybių), taip pat visokeriopų ryšių tarp jų visumą (Treinys, Baležentis, 1999). Tyrinėjant kaimą kaip socialinę ekonominę makrosistemą, kaimas apibrėžiamas kaip šalies ar regiono socialinės ekonominės sistemos neatsiejama posistemė, pasižyminti žemu urbanizacijos lygiu ir jo apspręsta

demografinė, socialinė ir ekonominė sankloda bei vidiniais ir išoriniais ryšiais, pirmiausia su miesto posisteme (Čaplikas, Michailovaitė, 2003).

Siekiant sukurti regionų tipologiją pagal jų kaimiškumo laipsnį, skirtą valstybės valdymo tikslams, susiduriama su daug sunkumų. Tai lemia ne tik anksčiau aptartas kaimo sampratos pasikeitimas, bet ir kiti veiksniai. Apibendrinant mokslinėje literatūroje aptariamas problemas, galima išskirti šiuos veiksnius, apsunkinančius regionų klasifikaciją, skirtą valdymo tikslams, pagal jų kaimiškumo laipsnį:

- 1) sustiprėję ryšiai tarp kaimo ir miesto;
- 2) skirtingoms valstybėms priklausančių regionų nevienodumas;
- 3) trūksta statistinių duomenų kaimo/miesto pjūviu.

Kiekvienas išskirtas veiksnys suformuoja stambų problemų bloką.

Pirmasis problemų blokas, apsunkinantis regionų suskirstymą į kaimo ir miesto, susiformavo dėl pastaruoju metu vis stiprėjančios miesto ir kaimo gyvenviečių tarpusavio priklausomybės. Ji pasireiškia ne tik geografinė prasme, formuojantis aglomeracijoms ir megapoliams. Susiliejo tendencija pasireiškia ir nematerialiu lygmeniu, nes ekonominiu ir socialiniu požiūriu kaimo tipo gyvenvietės jau negali būti traktuojamos kaip savarankiški, nuo miesto nepriklausomi vienetai, kadangi tarp jų yra daug struktūrinių ir funkcinių ryšių, kuriuos nagrinėja kaimo-miesto ištisinės aplinkos koncepcija, pabrėžianti kaimo ir miesto gyvenamųjų vietovių tarpusavio sąveikos svarbą. Todėl teoriniu požiūriu darosi vis sunkiau surasti kokybinių požymių, kurie nubrėžtų tikslią ribą tarp kaimo ir miesto regionų.

Net ir suradus tinkamą sprendimą, kaip kokybiškai apibrėžti kaimo ir miesto regionų skirtumą, išlieka problema, susijusi su kiekybiniais vertinimais. Priklausomai nuo to, kur bus užbrėžta riba tarp kaimo ir miesto, išreikšta skaičiais, irgi priklausys, kokia dalis regionų bus laikomi kaimiškais.

Be to, keičiantis situacijai, kiekybinės ribos turi būti peržiūrimos ir keičiamos. Tokios korekcijos darosi vis dažnesnės, nes pastaruoju metu paspartėję priemiesčių augimo procesai dažnai lemia miesto teritorinių ribų išplėtimą. Todėl norint palyginti ilgesnę dinaminę rodiklių, charakterizuojančių regioną, eilutę to nebegalima padaryti, nes regionas jau gali būti iš kaimiškojo tapęs miestišku ar atvirkščiai.

Antra, tik pastaruoju metu ryškėjanti esminė problema kyla dėl to, kad vykstant globalizacijos procesams vis dažniau tenka lyginti regionus, priklausančius skirtingoms valstybėms. Remtis skirtingais kaimo ir miesto teritorijų išskyrimo kriterijais norint atlikti palyginamąją analizę ir formuoti kelias valstybes apimančio regiono vystymo politiką ne visada yra metodiškai teisinga. Taigi siekiama sukurti vieningas, tarpusavyje suderintas regionų išskyrimo metodikas. Ypač tai aktualu valstybėms, įeinančioms į formalius didelius regioninius susivienijimus, pvz., ES, Afrikos Sąjunga, NAFTA ir pan.

Trečias, papildomas sunkumas klasifikuojant regionus pagal jų kaimiškumo laipsnį iškyla norint viską išmatuoti statistiniais rodikliais, nes egzistuoja daug

specifinių kaimo vietovių charakteristikų, kurias sunku kiekybiškai įvertinti arba tam reikia brangių specialių tyrimų.

Aptarsime šiuo metu naudojamų regionų, išskirtų pagal kaimiškumą, tipologijų pranašumus ir trūkumus, įvertinant minėtas tris esmines problemas ir poindustrinio visuomenės vystymosi etapo iššūkius kaimo ir regioninei politikai.

Iki šiol, skirstant regionus pagal jų kaimiškumo ir miestiškumo laipsnį, pirmenybė buvo teikiama miestui, t. y. iš pradžių apibrėžiama, kas yra miestas, o likusi teritorija priskiriama kaimui. Toks išskyrimo principas grindžiamas urbanizacijos masto ekonomijos teorija. Anot šios teorijos, pagrindinis vaidmuo regiono ekonomikos plėtotėje tenka miestui, nes jau seniai pastebėta, kad urbanizuota teritorija yra augimo variklis regione.

Pats paprasčiausias būdas apibrėžti kaimo ir miesto regionus yra naudoti gyventojų skaičiaus rodiklį. Dažniausiai naudojami du būdai skirstyti regionus pagal urbanistinius požymius.

1 būdas. Skaičiuojamas gyventojų tankis regione ir pagal sutartą rodiklio reikšmės ribą, pvz., 150 žmonių 1 kv. km, regionai priskiriami kaimo ar miesto grupei.

2 būdas. Miestų grupėje išskiriami didmiesčiai, t. y. miestai dar grupuojami pagal gyventojų susitelkimo intensyvumą. (Suprantama, didmiesčio apibrėžimas yra sąlyginis dalykas, priklausantis nuo kiekvienos šalies miestų dydžio.) Pagal tai, ar regionas turi didelių miestų, regionai skirstomi į metropolinius ir nemetropolinius. Metropolinis regionas dažniausiai apibūdinamas kaip turintis bent vieną didmiestį su ne mažiau kaip X gyventojų (pvz., JAV, Kanadoje – 50 tūkst.). Kiti likę regionai laikomi nemetropoliniais. Nemetropoliniai regionai paprastai prilyginami kaimiškoms teritorijoms.

Abiejų šių būdų trūkumas tas, kad didelio miesto egzistavimas regione nebūtinai reiškia, kad visa regiono teritorija yra urbanizuota. Tai gali padidinti ir gyventojų tankio rodiklį, nors aplink miestą gali plytėti retai gyvenamos teritorijos. Siekiant to išvengti, šį klasifikavimo būdą stengiamasi naudoti aprėpiant kuo mažesnę teritoriją: paprastai imamas pats mažiausias administracinis ar statistinis šalyje naudojamas teritorinis vienetas.

Iškylus dvejoneis dėl regionų priskyrimo vienai ar kitai grupei, šį klasifikavimo būdą mėginama papildyti kitais požymiais. Pvz., JAV, kad patektų į metropolinių regionų grupę, regionas turi ne tik turėti bent vieną didmiestį su ne mažiau kaip 50 tūkst. gyventojų, bet ir atitikti reikalavimą, kad bendras gyventojų skaičius regione būtų ne mažesnis kaip 100 tūkst.

Gyventojų tankio rodiklis laikomas pagrindiniu ir pastaruoju metu ypač dažnai naudojamoje EBPO pasiūlytoje regionų klasifikavimo pagal jų kaimiškumo laipsnį metodikoje (OECD, 1994). Vietinės bendruomenės, kuriose gyventojų tankis yra mažesnis kaip 150 žmonių 1 kv. km, yra priskiriamos kaimo regionams. Vietos bendruomenėmis laikomi baziniai administraciniai vienetai arba smulkūs statistiniai

teritoriniai vienetai. Miesto bendruomenėms priskiriamos tos, kuriose gyventojų tankis 1 kv. km didesnis kaip 150 žmonių.

Klasifikuojant didesnius teritorinius vienetus, kurie EBPO metodikoje vadinami regionais, pasitelkiamas kitas rodiklis – gyventojų skaičius. (Regionais laikomi didesni administraciniai vienetai arba funkcinės teritorijos, atspindinčios „platesnį kontekstą, kuriame vyksta kaimo vystymas“ (OECD, 1994, p. 20). Remiantis šiuo papildomu rodikliu atliekamas antrasis klasifikavimo žingsnis – NUTS 3 lygmeniu miesto ir kaimo bendruomenės suskirstomos į tris regionų kategorijas:

- 1) kaimo regionai (*predominantly rural*):
daugiau kaip 50 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse;
- 2) pusiau kaimo regionai (*significantly rural*):
nuo 15 iki 50 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse;
- 3) miesto regionai (*predominantly urban*):
mažiau kaip 15 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse.

Lyginant su kitais klasifikavimo būdais, kurie naudojami tiksliai NUTS 3 lygmeniu, EBPO taikomos klasifikavimo metodikos stiprybė yra ta, kad analizuojant gyventojų tankį LAU 1/2 lygmeniu yra atsižvelgiama į vidinę NUTS 3 regiono struktūrą (Copus ir kt., 2006).

Tačiau EBPO naudojama klasifikavimo metodika turi nemažai trūkumų, kuriuos dažnai pabrėžia ekspertai. Kritika išsakoma ir dėl pačios koncepcijos, ir dėl naudojamų kiekybinių parametrų.

Konceptuali požiūriu EBPO klasifikavimo metodika kritikuojama dėl to, kad ji pagrįsta tik gyventojų tankio rodikliu. Tačiau kritikai pabrėžia, kad egzistuoja tiek įcentriniai (urbanizacijos), tiek išcentriniai (priešingi urbanizacijai) procesai, kurie kartais sukuria didelius skirtumus tarp kaimo regionų, nepriklausomai nuo jų gyventojų tankio (Copus ir kt., 2006). Kaip teigia daug autorių, nepaisant to, kad pagerėjo transporto ir judėjimo tinklai, o informacinės technologijos pažengė į priekį, periferiškumas vis dar yra svarbus „nepriklausomas kintamasis“ kalbant apie ekonominės veiklos regioninę struktūrą (Copus, Macleod, 2006). Kadangi dauguma regioninės politikos sprendimų yra susiję su ekonominės veiklos regione reguliavimu, periferiškumo rodiklis irgi vaidina svarbų vaidmenį, padėdamas aiškiau identifikuoti veiklos skirtumus tarp valstybės centre ar prie didmiesčių esančių kaimo regionų ir periferinių kaimo regionų.

Kritikuojami ir kiekybiniai EBPO metodikoje naudojami parametrai. Norint išskirti miesto ir kaimo bendruomenes, EBPO metodikoje naudojama 150 žmonių 1 kv. km riba. Nėra aišku, ar ši gyventojų tankio riba turi empirinį pagrindą. Gyventojų tankis Europos šalyse labai skirtingas, pvz., Suomijoje – 17 žmonių 1 kv. km, Čekijos Respublikoje – 130, Nyderlanduose – 470 (Copus ir kt., 2006).

Tą patį galima pasakyti ir apie kitas ribas (dalį gyventojų, gyvenančių kaimo bendruomenėse), taikomas apibrėžiant kaimo regionus (> 85 proc.), pusiau kaimo regionus (nuo 50 iki 85 proc.) ir miesto regionus (< 15 proc.). Be to, kyla klausimas, ar gyventojų tankio riba, naudojama apibrėžiant kaimo ir miesto regionus, tinka visoms

valstybėms? Ar tų pačių ribų taikymas didelėms ir labai mažoms bendruomenėms nelemia tam tikru mastu neteisingo klasifikavimo? Juk iš 18,3 tūkst. ES bendruomenių, priskiriamų miesto kategorijai, nes ten gyventojų tankis viršija 150 žmonių 1 kv. km, yra beveik 13 tūkst. bendruomenių, t. y. apie 70 proc., kuriose bendras gyventojų skaičius neviršija 10 tūkst. žmonių. Yra ir priešingų pavyzdžių – keletas bendruomenių, kurios priskiriamos kaimo grupei pagal pasirinktą tankio kriterijų, turi santykinai didelį gyventojų skaičių ir yra labiau panašios į miesto gyvenvietes.

Siekiant išvengti bent dalies šio klasifikavimo būdo trūkumų, kai kurie ekspertai siūlo įvesti ribą, apibrėžiančią minimalų miesto bendruomenės gyventojų skaičių, nepriklausomai nuo gyventojų tankio rodiklio (Copus ir kt., 2006).

Taigi, nepaisant visų išvardintų regionų klasifikavimo pagal kaimiškumą būdų populiarumo, pastaruoju metu jie dažnai kritikuojami. Šalia kiekvienam būdai būdingų specifinių trūkumų, nurodomi ir visiems trims būdams būdingi konceptualūs trūkumai:

- likutinio principo naudojimas;
- dvimatė klasifikacijos sistema.

Pirmasis trūkumas susijęs su tuo, kad visos trys klasifikacijos pagal urbanistinius požymius yra sukonstruotos laikantis likutinio principo, t. y. teigiama, kad:

- kaimas yra visa tai, kas nėra miestas;
- nemetropoliniai regionai yra visi tie, kurie nėra priskirti metropolinių kategorijai.

Toks skirstymo būdas visą dėmesį siūlo sutelkti į miesto ar metropolio požymius. Tačiau kita regionų dalis, išskirta likutiniu principu, kaip kategorija negali efektyviai atspindėti visos požymių įvairovės, būdingos kaimiškiesiems ar nemetropoliniams regionams (RUPRI, 2006).

Taip pat vis dažniau kritikuojamas siekis remtis dvimate klasifikacijos sistema. Apibūdinimai pagrįsti dichotomija kaimas/miestas, metropolis/nemetropolis taip pat dažnai neatspindi visos ekonominės, socialinės ir demografinės taip suskirstytų regionų įvairovės. Todėl dažnai išskiriama dar viena ar kelios papildomos grupės, pvz., kaip jau buvo minėta pristatant EBPO metodiką, skirstoma į kaimo, pusiau kaimo ir miesto regionus. JAV nuo 2003 m. metropolinis/nemetropolinis skirstymas taip pat pakeistas į trimatį (US Census Bureau, 2006):

- 1) metropolinis regionas – daugiau kaip 50 tūkst. gyventojų;
- 2) mikropolinis regionas – nuo 10 iki 50 tūkst. gyventojų;
- 3) nutolęs nuo centro (angl.: *outside of core*) regionas – likę regionai.

Vykstant visuomenės ekonominio ir socialinio gyvenimo permainoms, išmatuoti kokybinį skirtumą tarp kaimo ir miesto regionų jų gyventojų skaičiaus rodikliu dažniausiai nebeužtenka. Todėl naujai siūlomose tipologijose naudojama daugiau požymių. Kelių požymių rinkinys padeda geriau atskleisti regiono specifiką ir palengvina jį klasifikuoti pagal kaimiškumo aspektą. Populiariėja tipologijos, kuriose

siekama vietovės charakteristiką susieti su joje gyvenančių žmonių veikla ir tai laikyti pagrindiniu regiono išskyrimo požymiu (Reginster, Edwards, 2001). Apibendrinus ieškojimų kryptį galima teigti, kad iki šiol daugiausia dėmesio buvo skiriama regiono, kaip atskiro vieneto, savybėms apibūdinti, o pastaruoju metu susitelkiama į regione vykstančius procesus, išreiškiant juos kaip regiono išorinius ir vidinius ryšius. Sisteminiu požiūriu galima išskirti 3 ryšių rūšis:

- 1) kaimo ryšiai su miestu regiono viduje;
- 2) gyvenviečių tarpusavio ryšiai regiono viduje;
- 3) ryšiai tarp regionų.

Konstruojant regionų tipologiją kiekvienoje valstybėje svarbu atsižvelgti į tai, kuri ryšių rūšis valstybėje tuo metu yra svarbiausia.

Pirmoji ryšių rūšis pastaruoju metu tampa vis aktualesniu požymiu klasifikuojant regionus. Tai, kad regionas turi nemažai miestų ir net didmiestį, nebūtinai reiškia, kad miesto ir kaimo ryšiai yra glaudūs. Kai kuriuose regionuose gali susiklostyti situacija, kai miestai ir likusi teritorija egzistuoja kaip du atskiri arealai, kurių gyventojai susitinka tik epizodiškai. Todėl naudojant klasifikavimo būdą pagal pirmąją ryšių rūšį galima išsiaiškinti daug papildomų regiono charakteristikų.

Dabartinis transporto priemonių ir kelių tinklo išvystymo lygis daugelyje regionų jau suformavo įpročius gyventi ir dirbti skirtingose gyvenvietėse. Ypač svarbu į šią tendenciją atkreipti dėmesį analizuojant nedidelius pagal teritorijos plotą regionus. Kita vertus, minėtos tendencijos nebūtinai turi aiškiai pasireikšti visuose regionuose. Kaip rodo tyrimai, kai kuriose rečiau gyvenamose teritorijose vis dar išlieka depopuliacijos grėsmė, nes važinėjimas dirbti į miestą netampa įprastu dalyku (Baldock ir kt., 2001). Taigi regionų klasifikacija pagal tai, ar gyvenamoji vieta sutampa su darbo vieta, mūsų nuomone, pastaruoju metu išlieka pagrindiniu kriterijumi grupuojant regionus pagal kaimo santykių su miestu regiono viduje pobūdį. Kadangi pagrindine ryšių tarp kaimo ir miesto charakteristika laikomas nuolatinis važinėjimas į darbą, klasifikuojant regionus svarbūs tampa tokie rodikliai kaip bendrasis užimtųjų, gyvenančių kaimiškoje teritorijoje, skaičius ir kaimiškosios teritorijos užimtųjų gyventojų tankis, skaičiuojamas kaip bendrasis užimtųjų skaičius, tenkantis 1 kv. km teritorijos (Giuliano, Small, 1991).

Regionai, kuriuose susiformavusios aglomeracijos, pasižymi visai kitu ekonominiu ir socialiniu potencialu. Atsižvelgiant į tai, turi būti taikomos skirtingos regioninės politikos priemonės. Kadangi aglomeracijos riba paprastai nubrėžiama pagal tai, kur pasireiškia intensyvi švytuoklinė vidinė migracija tarp kaimo ir miesto, parenkant konkrečius rodiklius, naudojamus regionams klasifikuoti pagal antrąją išskirtą ryšių rūšį, pagrindiniu laikomas rodiklis dirbančiųjų ne savo gyvenamojoje vietoje dalis iš viso dirbančiųjų skaičiaus. Pvz., JAV pagal šį rodiklį išskiriamos 3 regionų grupės, naudojamos statistinei apskaitai:

- regionai, kur dirbti važinėja daugiau kaip 30 proc. užimtųjų;
- regionai, kur dirbti važinėja 5–30 proc. užimtųjų;
- likusieji regionai.

Tokia klasifikacija dažnai kombinuojama su metropolinių regionų išskyrimo principais.

Išskiriant Europos funkcines miesto teritorijas, dažniausiai taikomas 40 proc. dirbančiųjų ne savo gyvenamojoje vietoje slenkstis (SPESP, 2000).

Analizuojant pirmąją, mūsų išskirtą, kaimo ir miesto ryšių rūšį, akcentuojamas miesto, kaip koordinuojančio centro, vaidmuo. Antroji ryšių rūšis atkreipia dėmesį į naujausią, dar mažai tyrinėtą santykių sritį – bendradarbiavimo tinklų formavimąsi tarp mažesnių gyvenviečių, kurios paprastai nevadinamos miestais. Kai siekiama regionus sugrupuoti pagal tai, ar ryšiai tarp gyvenviečių glaudūs ar ne, pasirenkamas dar sudėtingesnis, daugiau požymių apimantis klasifikacijos būdas. Kartu tai labiausiai dabartinio visuomenės išsivystymo etapo, dažnai vadinamo tinklaveikos visuomene (Castells, 2005), sąlygas atitinkantis klasifikavimo būdas. Jo didėjančią svarbą patvirtina stiprėjantys gyventojų kėlimosi gyventi iš miestiečių aglomeracijų ne tik į priemiesčio zoną, bet ir į labiau nutolusius mažus ir vidutinius miestelius, procesai (URBED, 2002; Tiapkina, 2005). Plinta vadinamasis lankstus gyvenimo būdas, kai žmonės sąmoningai išskaido savo gyvenamąją vietą, turėdami kelis būstus, ir, priklausomai nuo aplinkybių, gyvena tai viename, tai kitame (Saartenoja ir kt., 2008), taigi daugėja miestiečių, turinčių antrąjį būstą kaime. Spartus informacinių ir ryšių priemonių tobulėjimas žada dar didesnę revoliuciją, susijusią su darbo vietų organizavimu. Jau dabar nemažai verslo įmonių ir kitų organizacijų leidžia savo darbuotojams dirbti namie. Prognozuojama, kad darbo vietos grąžinimo į darbuotojo gyvenamąjį būstą tendencija artimiausioje ateityje pasireikš labai stipriai. Tai taip pat neišvengiamai padidins norinčiųjų persikelti gyventi iš miesto į kaimą skaičių.

Taikant anksčiau pristatytą klasifikacijos būdą paprastai koncentruojamasi į monocentrines aglomeracijas, o čia jau operuojama policentrinių ryšių sąvoka. Tiesa, kol kas vis dar dažniausiai kalbama apie policentrinę *miestų* sistemą, o ne apie policentrinę *gyvenviečių* sistemą, nors taikant šį klasifikacijos būdą, priešingai nuo tradicinio požiūrio, į pirmą planą iškeliamas ne gyvenvietės dydis, bet jos indėlis į bendradarbiavimo tinklo palaikymą. Taigi, į regionų su glaudžiais ryšiais grupę gali patekti regionas net neturintis didelių miestų, tačiau sugebėjęs išvystyti mažų miestelių bendradarbiavimo tinklą.

Policentrinio vystymo koncepcija reikalauja peržiūrėti tradicinius regioninės politikos instrumentus. Siūloma ne siekti suvienodinti centrą su periferija per infrastruktūros kūrimo projektus, o užsiimti policentriniu erdvinio pertvarkymu periferijoje (Pumain ir kt., 1999), nes tyrimai rodo, kad policentrizmą dažniausiai skatina neigiamos aglomeracijos ekonomijos pasireiškimai (aukšta žemės kaina, per didelis gyventojų susigrūdimas ir kt.), taip pat galimybė sukurti teigiamą aglomeracijos ekonomiką periferijoje (Muniz ir kt., 2005). Pastaruoju metu policentrinio regionų vystymo svarba pabrėžiama ir Europos Komisijos Europos erdvinio vystymo programose.

Nors policentrizmo koncepcija laikoma viena perspektyviausių instrumentų, padedančių didinti miestų sistemų konkurencingumą (Bailey, Turok, 2001), kol kas ją pagrįstą klasifikacijos būdą praktiškai dažniausiai mėginama taikyti tik didesniuose

regionuose, jungiančiuose kelias valstybes, ar ES mastu. Parenkant rodiklius, pagal kuriuos bus grupuojami regionai pagal šį kriterijų, iškyla problema, susijusi su policentrinių gyvenviečių sistemų įvairove. Pvz., daug tyrinėtojų pabrėžia, kad egzistuoja esminiai skirtumai tarp JAV ir Europos policentrinių miestų sistemų (Clark, Kuijpers-Linde, 1994; Champion, 2001; Muniz ir kt., 2005). JAV subcentrai kūrėsi daugiausia periferijoje, iki tol retai apgyvendintose vietovėse. Jiems atsirasti turėjo įtakos darbo vietų decentralizacija. Europoje policentrinės miestų sistemos dažniau kūrėsi, kai miestams plečiantis didmiestis susiliedavo su kaimyniniais miestais. Tačiau aptariant šiuos procesus ypač pabrėžiama, kad tas susilieėjimas vykdavo ne absorbcijos, o būtent integracijos būdu (Champion, 2001). Miesteliai, nors ir nelabai dideli savo gyventojų skaičiumi ir ne itin pasižymėję aktyvia veikla, bet anksčiau augę ir vystęsi kaip savarankiški, buvo integruoti į kaimyninio didmiesčio įtakos zoną (Hohenberg, Lees, 1985). Kitais atvejais pastebima, kad panašaus dydžio miestai dėl savo artumo anksčiau buvę konkurentai ir darbuotojų traukos centrai, persidengia sukurdami „miestų miestą“ be aiškaus dominuojančio centro. Dažniausiai nurodomi pavyzdžiai, kaip susiliejo panašaus lygio miestai, yra Randstadas Olandijoje ar vadinamasis Belgijos deimantas (Lambooy, 1998; Dieleman, Faludi, 1998; Champion, 2001).

Tiek policentrinių miestų sistemų įvairovė, tiek pačios policentrizmo koncepcijos populiarėjimas suvaidino svarbų vaidmenį atsisakant kaimo-miesto dichotomijos viešpatavimo klasifikuojant regionus pagal urbanistinį požymį. Vis dažniau siūloma šalia miesto ir kaimo kategorijų naudoti trečiąją – priemiesčio kategoriją. Kai kuriose valstybėse būtent tokio tipo gyvenvietės yra dominuojančios. Pvz., JAV priemiesčiuose jau 1970 m. gyveno daugiau kaip 50 proc. visų šalies gyventojų. Europoje trečiosios kategorijos teritorijų ypač daug Beneliukso šalyse ir Italijoje.

Tačiau ir priemiesčio kategorijos įvedimas nepadeda aprėpti visos naujo tipo teritorijų, kurias sunku priskirti tiek miesto, tiek kaimo kategorijai, įvairovės. Vis daugėja urbanizuotų turistinių teritorijų (nemiestiškų, bet ir nebe kaimiškų), išsidėsčiusių jūrų pakrantės ruožuose, kalnų slėniuose ar kalvotose vietovėse, pasižyminčiose įvairiais gamtiniais pranašumais. Kai kuriose kalbose netgi atsirado dirbtinis terminas, apibūdinantis šį tarpinę tarp kaimo ir miesto teritorijos tipą: prancūzų *rurbain* (sujungus *rural* ir *urbain*), anglų *rurban*.

Analizuojant policentrinę miestų sistemą iškyla dar vienas konceptualus klausimas, dėl kurio kyla daug diskusijų – ką laikysime sistemos centru, kokiomis charakteristikomis jis turi pasižymėti. Ši problema ypač aktuali didelę teritoriją užimančiose priemiesčio zonose. Anksčiau čia būdavo tik gyvenamieji rajonai, tačiau vykstant darbo vietų decentralizacijai galima kalbėti apie centro formavimosi procesus. Čia dažnai į pirmą vietą iškyla toks požymis kaip tam tikrų įstaigų (institucijų) egzistavimas.

Kai kurie tyrinėtojai, spręsdami šią problemą, siūlo pagrindinių institucijų, kurias privalėtų turėti policentrinės miestų sistemos centrai, sąrašus. Vienos valstybės mastu tokio sąrašo sudarymas nėra labai sudėtingas. Tačiau norint sudaryti tokį institucijų sąrašą, tinkantį kelioms valstybėms, susiduriama su kultūrinės įvairovės (visų pirma valdymo kultūros) įtaka institucinei sandarai, apsunkinančiai institucijų parinkimą.

Apibrėžiant, kas laikytina policentrinės sistemos centru, visų pirma daug dėmesio skiriama ekonominėms centro charakteristikoms. Naujausieji tyrinėjimai šioje srityje glaudžiai siejasi su minėta naująja regioninės politikos paradigma, skatinančia regionų konkurencingumą. Pvz., viename iš lyginamųjų tyrimų mėginant nusakyti, kokius miestus Europoje galėtume laikyti pagrindiniais, pabrėžiama, kad „vienu sektoriumi pagrįsti miestai yra daug labiau pažeidžiami įnoringų globalizuotos ekonomikos jėgų. Akivaizdžiausias tą patvirtinantis pavyzdys yra Miunchenas – jo veiklos įvairovė nuolat nurodoma kaip kelio į sėkmę būdas. Miunchenas pasižymi ir vietinėmis, ir globaliu mastu veikiančiomis firmomis – didelėmis ir mažomis, veikiančiomis tiek pramonės, tiek paslaugų sektoriuje, tradicinėmis šakomis ir naująja ekonomika.“ (ODPM, 2004a, p. 14). Be to, išskiriant centrus policentrinėje sistemoje svarbus tampa važinėjimas ne tik į darbą, bet ir kitais reikalais – tvarkant įvairius dokumentus, konsultuojantis su specialistais, perkant specifines, retai įsigyjamąs prekes, leidžiant laisvalaikį ir pan.

Kol mokslininkai gilinasi, kaip geriau išspręsti centrų parinkimo problemą, viešojo valdymo praktikoje mėginama mažinti analizuojamus regionus ir išsiversti policentrinės sistemos centru laikant mažesnių regiono teritorinių-administracinių vienetų administracinius centrus. Tada pagrindiniu rodikliu, integruotai atspindinčiu policentrinio teritorijų vystymo tikslus, laikomas toks rodiklis kaip kelionės laikas nuo regiono pakraščio iki administracinio centro. Tai lengvai apskaičiuojamas ir mažiausiai diskusijų sukeliantis rodiklis. Tačiau jo skaitinė reikšmė pastaruoju metu gana sparčiai kinta, be to, mėginant jį naudoti lyginant valstybes susiduriama su šalies specifika. Pvz., tyrimai rodo, kad Didžiojoje Britanijoje vidutinis atstumas nuo namų iki darbovietės 1985 m. sudarė apie 9,8 km, 1997 m. – 13 km (DETR, 2000). Prancūzijoje šis rodiklis 1982 m. buvo 14,1 km, 1999 m. – 15,1 km (Talbot, 2001), o Belgijoje 1981 m. – 14,6 km ir 1991 m. – 17,6 km (Merenne ir kt., 1999).

Kelionės laiko nuo regiono pakraščio iki administracinio centro rodiklis, panašiai kaip ir dirbančiųjų ne savo gyvenamojoje vietoje dalies iš viso dirbančiųjų skaičiaus rodiklis, dažnai kombinuojamas su kitais, jau minėtais rodikliais. Pvz., vieno iš ES policentrinę sistemą nagrinėjančių projektų Vokietijos komanda pasiūlė šį rodiklį papildyti tokiu rodikliu kaip gyventojų skaičius didžiausiame mieste (Pumain ir kt., 1999).

Analizuojant trečiąją ryšių rūšį – regionų tarpusavio ryšius – siekiama išskirti tokius regionus, kurie sugeba pritraukti gyventojus iš kitų regionų, nes jie yra patrauklūs kaip gyvenamoji vieta. Nors apibendrintame šios klasifikacijos apibūdinime lyg ir nematyti kaimo/miesto pjūvio, atliekant konkrečias regionų patrauklumo analizes į tai visą laiką buvo kreipiamas ypatingas dėmesys. Formuojant kaimo ir regioninę politiką migracijos procesai tarp kaimo ir miesto visą laiką buvo svarbūs ir atidžiai sekami. Siekiant geriau suprasti ir prognozuoti migracijos tarp regionų procesus buvo sukurta ir išpopuliarėjo keletas teorinių modelių: Lewiso 1954 m. pasiūlytas dualistinės ekonomikos modelis, kur akcentuojami ekonominio vystymo būdai esant darbo jėgos pasiūlos pertekliui kaime, Harris-Todaro 1970 m. modelis, aiškinantis migraciją kaip algų dydžio mieste ir kaime skirtumų funkciją ir kt.

Pastaruoju metu klasifikuojant regionus dėl dviejų naujų visuomenėje pasireiškiančių tendencijų ypač aktualu remtis migracijos procesais. Pirma, pastaraisiais dešimtmečiais išsivysčiusiose šalyse gyventojų migracijos srautai pakeitė kryptį – vyksta ne kėlimasis į miestą, bet atvirkštinis procesas. Vis daugiau gyventojų keliai iš didmiesčių į priemiesčio zonas, kurios vis dar laikomos kaimiškomis teritorijomis. Kai kuriose valstybėse tai jau tapo masiniu reiškiniu. Taigi migracijos procesus tarp regionų jau tenka aiškinti kitomis priežastimis nei geriau apmokamos darbo vietos ieškojimas. Taip dėmesio centre atsидuria gyvenimo kokybė, atspindinti migracijos priežasčių kompleksą.

2 lentelė. Pagrindiniai administracinių regionų klasifikavimo metodai pagal gyvenamąją vietą

Svarba	Regionų klasifikavimo kriterijai	Norimas pabrėžti regiono bruožas	Pagrindinis rodiklis (Pasirenkama kiekybinė rodiklio išraiška, kuria remiantis užbrėžiama riba tarp vieno ir kito tipo regionų)
Industrinėje visuomenėje	<i>Orientaciją į objektą</i>		
	Ar turi didmiestį	Didmiesčio buvimas reikalauja kitokių teritorijos užstatymo ir planavimo sprendimų	Regiono yra bent vienas didmiestis su ne mažiau kaip X gyventojų
	Apgyvendinimo laipsnis	Gyventojų skaičius ploto vienetu	Gyventojų tankis regione ne mažesnis kaip X gyventojų 1 kv. km
	<i>Orientacija į procesą</i>		
	Užimtųjų mobilumas	Ar įprasta gyventi ir dirbti skirtingose gyvenvietėse	Dirbančiųjų ne savo gyvenamojoje vietoje dalis iš viso užimtųjų skaičiaus ne mažesnė kaip X proc.
Poindustrinėje visuomenėje	Regiono atokumas	Visas reikalingas paslaugas teikiančių gyvenviečių toumas nuo gyvenamosios vietos	Kelionės trukmė nuo regiono pakraščio iki administracinio centro ne ilgesnė kaip X min.
	<i>Orientacija į objekto kaitą</i>		
	Gyvenviečių tipas	Polinkis gyventi kaimo ar miesto tipo gyvenvietėse	Regiono gyventojų, gyvenančių miesto tipo gyvenvietėse, dalis ne mažesnė kaip X proc. Dirbančiųjų žemės ūkyje (arba pramonėje ir paslaugų sektoriuje) dalis ne mažesnė kaip X proc.
	Regiono patrauklumas gyventi	Kiti regionai „duoda“ ar „atima“ gyventojus, t. y. gyventojai atvažiuoja ar išvažiuoja	Vidinės migracijos saldo, tenkantis 1000 gyventojų, ne mažesnis kaip X

Antra, vyksta gana aktyvi gyventojų migracija iš vieno regiono į kitą, taip pat ir iš kaimiškojo į kaimiškąjį. Žinių ekonomikoje pagrindiniu regiono raidos veiksnium tampa žmogiškieji ištekliai, o regiono konkurencingumas priklauso nuo to, kiek jis tokių išteklių gali pritraukti. Kaimo politikos uždaviniu laikant siekį sustiprinti kaimiškojo regiono konkurencinius gebėjimus orientuojantis į vietovės specifiką, sekti vidinės migracijos srautus tarp regionų tampa labai svarbiu uždaviniu, galinčiu tapti tipologijos kriterijumi. Pagrindinis rodiklis, kuriuo matuojami regionų skirtumai ir išskiriamos jų grupės pagal šį aspektą, yra vidinės migracijos saldo regione. Siekiant palyginti regionų patrauklumą paprastai naudojama santykinė jo reikšmė, t. y. skaičiuojamas vidinės migracijos saldo, tenkantis 1000 gyventojų. Suprantama, norint palyginti kaimo ir miesto regionų patrauklumą, juos pirmiausia reikia suklasifikuoti pagal kaimiškumo laipsnį. Tam gali būti naudojama bet kuri iš anksčiau minėtų metodikų ar jų kombinacija.

2 lentelėje pateiktas sisteminis pagrindinių administracinių regionų klasifikavimo metodų apibūdinimas, kai pagrindiniu klasifikavimo požymiu laikoma gyvenamoji vieta. Kiti praktikoje naudojami sudėtingesni klasifikavimo metodai gaunami kombinuojant tarpusavyje minėtus šešis pagrindinius klasifikavimo metodus.

2. REGIONŲ TIPOLOGIJŲ PAGAL KAIMIŠKUMĄ PANAUDOJIMO GALIMYBĖS PRIIMANT VIEŠOSIOS POLITIKOS SPRENDIMUS

Kuriant įvairias regionų tipologijas pagal jų kaimiškumą, svarbu ne tik parinkti regionus vienijantį požymį, bet ir surasti priemones, kurios būtų tinkamos vieno ar kito tipo regionui valdyti. Priešingu atveju tipologijos lieka tik mentalinių pratybų produktas, retai duodantis postūmį realioms valdymo sprendimams. Todėl konstruojant Lietuvos regionų tipologijas pagal kaimiškumą jų pritaikymo galimybių analizei buvo skiriama ypač daug dėmesio.

Siūlant tipologijų konstravimo principus buvo remiamasi prielaida, kad viešosios politikos sprendimai Lietuvoje artimiausioje ateityje bus priimami taikant naujosios į vietovę orientuotos regioninės kaimo politikos paradigmos principus.

2.1. Tradicinės ir naujosios kaimo politikos paradigmų skirtumai

Daug ekspertų teigia, kad tolesnė poindustrinio kaimo raidos sėkmė didele dalimi priklausys nuo to, kaip greitai iki šiol kaimo politikoje dominavusį šakinį, sektorinį požiūrį pasiseks pakeisti teritorine kaimo politikos paradigma, leidžiančia kaimo raidai spartinti pritaikyti regioninės politikos instrumentus (Diakosavvas, 2006; Johnson 2001; Knickel, Renting, 2000; Kostov, Lingard, 2001; Kraybill, Kilkenney, 2003;

Marsden, 2006; Pšichačev 2005; Storti ir kt., 2004). Šį požiūrį ypač remia Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD, 2005; OECD, 2006a; OECD, 2006b).

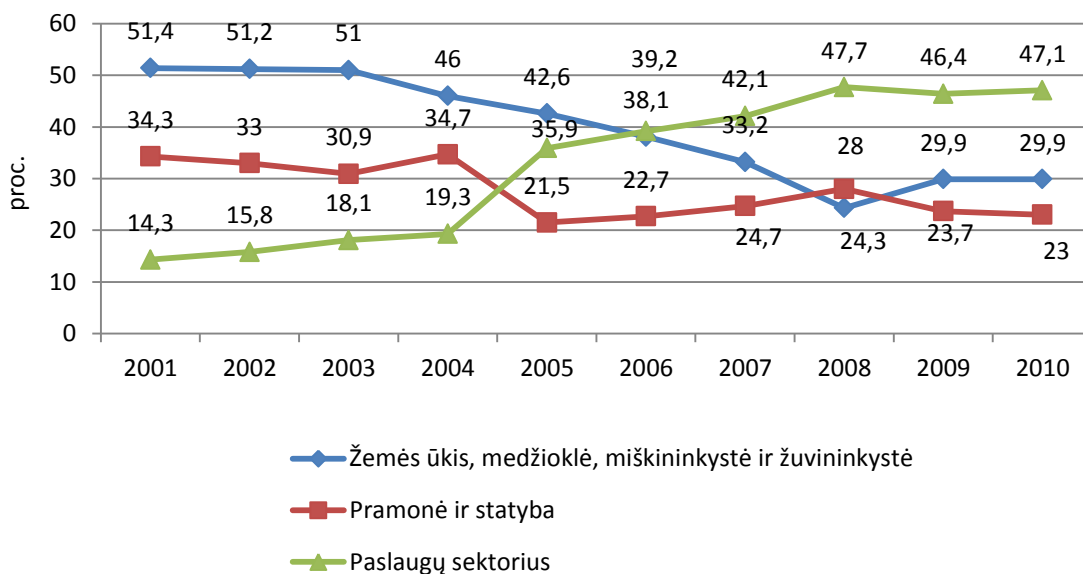
Naujojoje paradigmoje į pirmą vietą iškeliamas kaimo, kaip teritorinio vieneto, vaidmuo. Tai susiję su paslaugų sektoriaus specifika. Industrinėje visuomenėje kaimiškose teritorijose vyravo žemės ūkis, o mieste – pramonė, ir tai buvo laikoma esminiu jų skirtumu. Pastaruoju metu šis požymis nebėra skiriamasis kaimo ir miesto teritorijų bruožas, nes XXI a. daugumoje išsivysčiusių šalių tiek mieste, tiek kaime vyrauja paslaugų sektorius. Be to, paslaugų sektoriaus vaidmuo tampa svarbesnis ne gyventojų užimtumo jame, bet paslaugų prieinamumo gyventojams aspektu. Kadangi dauguma paslaugų, ypač viešųjų, teikėjai yra išsidėstę teritorijoje tinklo principu, teritorijos, turinčios retesnę paslaugų teikėjų tinklą ir siūlančios mažesnę jų asortimentą, priskiriamos kaimiškoms, t. y. paslaugų prieinamumo laipsnis tampa pagrindiniu kaimiškumo kriterijumi.

Politinis sprendimas keisti kaimo politikos paradigmą priklauso (turėtų priklausyti) nuo to, ar šalyje jau susiklostė situacija, reikalaujanti tokio perėjimo. Kadangi pagrindinis argumentas, kodėl reikia taikyti naująją į vietovę orientuotos kaimo politikos paradigmą yra tai, kad poindustriniame visuomenės vystymosi etape atsiranda visai kiti veiklos sėkmės veiksniai, svarbiausias signalas, raginantis keisti kaimo politikos paradigmą, yra toks ūkio struktūros pasikeitimas, kai kaime ima vyrauti paslaugų sektorius. Taigi, atsakymą į klausimą: „Ar Lietuvai jau laikas pereiti prie regioninės kaimo politikos principų taikymo?“ turi duoti ūkio struktūros kaime analizė.

Pastarųjų metų duomenys nedviprasmiškai rodo, kad žemės ūkio sektoriaus reikšmė Lietuvos ekonomikoje vis mažėja. Bendroji pridėtinė vertė (BPV), sukurta žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje, žuvininkystėje, 2010 m. sudarė tik 4,3 proc. visos Lietuvos ūkyje sukurtos bendrosios pridėtinės vertės.

Ypač akivaizdūs pokyčiai matyti analizuojant kaimo gyventojų užimtumą pagal ekonominės veiklos rūšis. Pastaraisiais metais didėjo kaimo gyventojų užimtumas paslaugų sektoriuje, o užimtumas žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje labai sparčiai mažėjo. Nuo 2006 m. tradicinė kaimo gyventojų veikla – agrarinis sektorius – buvo nustumtas į antrą, o 2008 m. – į paskutinę vietą, pirmenybę užleisdamas paslaugų sektoriui, kuriame 2008 m. dirbo beveik pusė kaimo užimtųjų. 2009 m. dėl ekonominės krizės sumažėjus statybos darbų ir apdirbamosios pramonės produkcijos paklausai kaimo užimtųjų agrariniame sektoriuje dalis vėl padidėjo iki 29,9 proc., tačiau paslaugų sektorius išlaikė dominuojančią poziciją (1 pav.).

1 pav. duomenys rodo, kad Lietuvoje jau įvyko toks ūkio struktūros pasikeitimas, kai kaimo ekonomikoje pastaruosius trejus metus akivaizdžiai vyrauja ne žemės ūkis, o paslaugų sektorius. Ši nauja užimtumo struktūra yra pagrindinis argumentas, kodėl reikia pereiti nuo šakinės kaimo politikos paradigmos prie regioninės, į vietovę orientuotos kaimo politikos paradigmos, nes iš esmės pasikeitus ūkio struktūrai, į tai turi orientotis ir kaimo politikos sprendimai, perkeltant dėmesį nuo agrarinio sektoriaus prie viso kaimiškojo regiono gyvybingumo ilgalaikėje perspektyvoje palaikymo.

1 pav. Lietuvos kaimo gyventojų užimtumas pagal ekonominės veiklos sektorius 2001–2010 m.

Šaltinis: parengta autorių pagal LR statistikos departamento duomenis.

2.2. Veiksniai, trukdantys Lietuvai pereiti prie naujosios kaimo politikos paradigmos

Lietuvoje vis delsiama pradėti taikyti regioninės kaimo politikos modelį. Tai lemia įvairios nacionalinio lygmens problemos, su kuriomis susiduriama norint pereiti prie naujosios kaimo politikos paradigmos.

Pagrindinė kliūtis, dėl kurios stringa perėjimo prie naujosios kaimo politikos procesas, yra ta, kad nėra surastas geriausiai Lietuvos specifiką atitinkantis regionų skirstymo kriterijus. Jo paieškas apsunkina ta aplinkybė, kad kaimiškųjų regionų išskyrimo kriterijai, atspindintys poindustrinės visuomenės realijas, tebėra politinių diskusijų objektas. Kaimiškųjų regionų skirtumai, palyginti su miestiskais, mažai nagrinėti ir Lietuvos mokslininkų tyrimuose. Čia dažniausiai irgi orientuojamasi į senąjį kaimo apibrėžimą, t. y. į kaimą – gyvenvietę. Kiti apibrėžimai apskritai nepritaikyti nacionalinės kaimo politikos tikslams, nes kaimas apibūdinamas kaip socialinė ekonominė mikrosistema (Treinys, Baležentis, 1999) arba kaip socialinė ekonominė makrosistema (Čaplikas, Michailovaitė, 2003). Viešojo administravimo reikmėms pritaikytos, pagal normatyvinį principą išskirtos ir administracinę-teritorinę Lietuvos Respublikos suskirstymą atitinkančios kaimo regionų tipologijos kol kas dar mažai nagrinėtos (Čaplikas, 2010; Čaplikas, Michailovaitė, 2003; Jasaitis, 2008; Jasaitis, Šurkuvienė, 2006; Vidickienė, Melnikienė, 2008), be to, dauguma jų nėra pritaikytos konkrečioms kaimo ar regioninės politikos tikslams.

Valstybinio reguliavimo tikslams naudojamai regionų tipologijai keliama ypač daug reikalavimų, nes ji turi būti ne tik teoriškai pagrįsta, bet ir patogi naudoti administruojant viešąjį sektorių. Metodikos pasirinkimo svarba klasifikuojant regionus valstybinio reguliavimo tikslams pastaruoju metu ypač akcentuojama (Tikunov, 1997; Boots, 2002), nes priklausomai nuo pasirinktų klasifikavimo požymių gali būti gautos skirtingos išvados analizuojant situaciją regione ir vietovės kaimiškumo laipsnį. Taip pat, kaip teigia kai kurie autoriai, tai gali daryti įtaką paramos gavėjų skaičiui ir kitiems parametrams (Mueller, 2004).

Atsižvelgiant į tai, kad XXI a. Lietuvos kaimas yra iš esmės pasikeitęs ir ankstesni kaimo apibrėžimai, pagrįsti kaimo ir miesto priešpastatymu, nebeatitinka gyvenimo realijų, pereinant prie naujosios kaimo politikos paradigmos Lietuvoje, turi būti apsispręsta, kokie regiono požymiai apibūdinant kaimišką regioną yra svarbiausi dabartiniame Lietuvos raidos etape.

Lietuvoje šiuo metu nėra oficialaus regionų skirstymo į kaimiškus ir miestiškus. 1994 m. priimtas Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas apibrėžia tik gyvenviečių priskyrimą kaimo ir miesto tipui. Šiame įstatyme apibrėžta Lietuvos gyvenamųjų vietovių klasifikacija, pagal kurią šiuo metu visos šalies gyvenamosios vietovės yra skirstomos į miesto gyvenamąsias vietas (priskiriami įvairių dydžių miestai) ir kaimo gyvenamąsias vietas (priskiriami miesteliai ir kaimai).

Pagal minėtą įstatymą:

Miestai – kompaktiškai užstatytos gyvenamosios vietovės, turinčios daugiau kaip 3 tūkst. gyventojų, kurių daugiau kaip 2/3 dirbančių dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse.

Mažiau kaip 3 tūkst. gyventojų turintys Lietuvos Respublikos miestai, rajonų miestai bei miesto tipo gyvenvietės, turėję miesto statusą, kaip gyvenamosios vietovės yra laikomi miestais ir įsigaliojus Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymui.

Miesteliai – kompaktiškai užstatytos gyvenamosios vietovės, turinčios nuo 500 iki 3000 gyventojų, kurių daugiau kaip 2/3 dirbančių dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse, taip pat tradiciniai miesteliai.

Kaimai – gyvenamosios vietovės, neturinčios miesto ir miestelio požymių.

Visos Lietuvos mastu kaimu vadinama atskirų gyvenviečių suma.

Nacionalinėje 2007–2013 m. kaimo plėtros strategijoje naudojamas šiek tiek kitoks kaimo apibrėžimas. Kaimo vietovė čia apibrėžiama kaip kaimas, miestelis ar miestas, kurio gyventojų skaičius neviršija 6 tūkst., išskyrus savivaldybės centrą, jei priemonės aprašyme ar jos įgyvendinimo taisyklėse nenustatyta kitaip.

Nei vienas, nei kitas Lietuvoje taikomas kaimo ir miesto apibrėžimas neatitinka šiandienos realijų dėl šių priežasčių:

Pirma, Lietuvoje naudojamas kaimo apibrėžimas yra nepritaikytas viešosios politikos įgyvendinimui ir jos rezultatų vertinimui, nes kaimo/miesto pjūvis pagal gyvenvietes turi sąsajas su administraciniu suskirstymu ir viešosios infrastruktūros išdėstymu bei viešųjų išteklių paskirstymu tik tada, kai analizuojami dideli miestai.

Antra, sparčiai mažėjant užimtųjų agrariniame sektoriuje skaičiui, aktualumą praranda kaimo, kaip vietos, kurioje vyrauja žemės ūkio veikla ir miškininkystė, kriterijaus reikšmingumas identifikuojant kaimo vietas, nes vis didesnė kaimo gyventojų dalis dirba pramonėje ir paslaugų sektoriuje. 2010 m. kaimo gyventojų, užimtų žemės ūkyje, dalis tesiekė 29,9 proc., taigi, iki šiol naudotas miesto apibūdinimas kaip vietovės, kur daugiau kaip 2/3 dirbančių dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse, prarado prasmę.

Perėjimas nuo vienos paradigmos prie kitos visada yra sudėtingas ir skausmingas procesas. Todėl iki šiol Lietuvos kaimo politikoje į poindustrinės visuomenės keliamus iššūkius mėginama reaguoti ne iš esmės keičiant požiūrį, bet ieškant senosios paradigmos tobulinimo būdų. Pagrindu laikant tradicinę šakinę kaimo politikos paradigmą, kompleksines kaimo problemas, iškilusias visuomenei perėjus į poindustrinį etapą, siekiama spręsti žemės ūkio problemų sąrašą papildant naujomis, kitas kaimo gyvenimo sritis apimančiomis problemomis. Tačiau žemės ūkio sektorius vis tiek tebelaikomas išeities tašku ir integruojančiuoju centru, o visi kiti su kaimo raida susiję klausimai – tik menka papildoma dalimi, prijungiami prie žemės ūkio politikos formavimo. Toks požiūris trukdo suvokti kaimo regioną kaip visumą ir dalis bendrųjų kaimo problemų nesulaukia kaimo politikos formuotojų dėmesio.

Lietuva turės derintis prie naujų tendencijų kaimo politikos paradigmoje ir pereiti prie regioninio kaimo politikos objekto. Tikėtina, kad kaimo regionų išskyrimo prireiks jau artimiausioje ateityje, rengiant Lietuvos kaimo raidos strategiją naujam ES paramos finansinio programavimo laikotarpiui po 2013 m. Vykstant visuomenės diskusijoms apie Lietuvos kaimo politiką nauju ES programavimo laikotarpiu po 2013 m., inicijuotoms 2010 m. Lietuvos vyriausybei paskelbus Žaliąją knygą „Lietuvos kaimo ateitis“ (LAEI, 2010), išryškėjo, kad dabartinė šalies kaimo ekonominė ir socialinė raida kelia iššūkius viešosios politikos sprendimams, atitinkančius kaimo politikos paradigmos keitimo argumentus. Tai, kad diskusijose nuolat buvo pabrėžiama besikeičianti žemės ūkio vieta kaimo ekonomikoje, didėjantis kaime gyvenančios darbo jėgos mobilumas, išaugusi kaimo rekreacinių išteklių reikšmė, kaimo, kaip gyvenamosios vietos, populiarumas (Vidickienė, 2010), rodo, kad Lietuvos kaimas sparčiai žengia į poindustrinę vystymosi stadiją. Reaguojant į poindustrinės visuomenės poreikius, kaimo politikos priemonės neišvengiamai turės būti parenkamos remiantis naująja į vietovę orientuota kaimo politikos paradigma.

2.3. Lietuvos regionų tipologijų panaudojimas kaimo politikos tikslams

Norint pereiti prie naujosios kaimo politikos paradigmos, siūlančios kaimo politikoje taikyti priemones, kurios orientuotos ne į atskiro ūkininko ar gyvenvietės rėmimą, bet į viso kaimiško regiono darnią raidą, svarbia tampa regionų tipologija kaimiškumo aspektu.

Siekdami išskirti tokius regionų tipus, kurie leistų kaimo politikoje naudoti į vietovę orientuotą paradigmą, parenkant kiekvieno regionų tipo specifiką atitinkančias politikos priemones, turime identifikuoti pagrindinius kaimiškų regionų bruožus, skiriančius juos nuo miesto regionų. Be to, į vietovę orientuotos kaimo politikos paradigmos diegimas reikalauja priimant kaimo politikos sprendimus atsižvelgti į įvairius veiksnus, darančius įtaką kaimo raidai, t. y. turėti lanksčią regionų klasifikavimo sistemą. Todėl konstruojant regionų tipologijas pagal kaimiškumą tenka ieškoti būdo, kaip suderinti tarpusavyje du vienas kitam prieštaraujančius reikalavimus tipologijai. Viena vertus, regionų tipologijos, išskirtos kaimiškumo aspektu, turi atsižvelgti į visas svarbiausias šiuolaikinio kaimo raidą lemiančias išorines jėgas ir vidinius stimulus. Kita vertus, norint, kad tipologija būtų suvokiama kaimo politikos formuotojams ir pritaikoma praktikoje, regionų klasifikavimas neturi būti paremtas daugybe integruotų požymių (Scottish Government, 2005). Regionų priskyrimo vienai ar kitai grupei principai turi būti suprantami ir aiškiai susieti su svarbiausiais kaimo raidos veiksniais. Tik tokiu atveju tipologija bus veiksmingas politikos formuotojų įrankis.

Konstruojant tipologijas kaimiškumo aspektu svarbu atsižvelgti ne tik į objektyvius kriterijus, nustatomus kaip normatyvus kaimo politikos sprendimus priimančių institucijų „iš viršaus“, bet ir į subjektyvius požymius, išreiškiančius regiono ar gyvenvietės gyventojų požiūrį. Labiausiai integruotai gyventojų nuomonę atspindi jų migracijos rodikliai, apibūdinantys regiono gyventojų polinkį gyventi kaimo tipo gyvenvietėse ar atokiuose regionuose.

Siekiant parinkti labiausiai regionų viešojo valdymo tikslams tinkamus regionų tipologijų principus, svarbu atsižvelgti ir į tai, kad pastaraisiais metais dėmesys regionų raidos reguliavimui stiprėja. Tai pasireiškia ne tik tuo, kad vėl didėja valdžios institucijų intervencija į privataus sektoriaus veiklą. Tiek mokslininkai, tiek praktikai jau kalba apie naujos paradigmos atsiradimą ir jos taikymo aktualumą, susiformavus naujiems XXI a. ekonomikos ir visuomenės vystymosi ypatumams ne tik kaimo, bet ir bendrojoje regioninėje politikoje (Bessaoud, 2006; Diakosavvas, 2006; Herrschel, 2005; O'Conner D., 2006; OECD, 2006a ir b). Naujoji regioninės politikos paradigma akcentuoja ne atsiliekančių regionų šelpimą, bet kiekvieno regiono specifinių konkurencinių gebėjimų skatinimą, t. y. valstybinį reguliavimą stengiamasi sutelkti stipriosioms regiono pusėms panaudoti, o ne dalijant papildomas lėšas negatyviems reiškiniams šalinti. Naujieji regioninės politikos tikslai ir jų siekimo priemonių rinkinys turėtų būti taikomi ir kaimo politikoje. Kita vertus, regiono kaimiškumas jau savaime padeda apibūdinti regiono specifiką ir nusako jo stipriąsias puses.

Norint pereiti prie naujosios politikos modelio, svarbu pakeisti visuomenės nuostatas apie tai, kokių pokyčių turi būti siekiama valstybinės regioninės politikos priemonėmis. Lietuvoje regionai, gaunantys didesnę paramą, iki šiol išskiriami naudojant tradicines regioninės politikos nuostatas, kai stengiamasi padėti atsiliekančiesiems. Tai probleminiai regionai ir mažiau palankūs ūkininkauti regionai. Ateityje reikėtų siekti, kad kaimiškųjų regionų išskyrimo principai būtų kuo labiau orientuoti ne į problemas ar neigiamas regiono savybes, bet į esminius jų skirtumus, lemiančius ilgalaikę jų raidą ir gyvybingumą. Tai sudarytų sąlygas daugiau paramos lėšų skirti regionų konkurenciniams pranašumams stiprinti, nes naujoji paradigma akcentuoja ne atsiliekančių regionų šelpimą, bet specifinių kiekvieno regiono konkurencinių pranašumų skatinimo priemones. Be to, turi būti siekiama didinti viso kaimiškojo regiono konkurencingumą, o ne vien žemdirbių ūkių, kaip buvo elgiama iki šiol.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos 2006 m. išleistoje knygoje „Naujoji kaimo paradigma“ (OECD, 2006 a) pabrėžiama, kad pereinant nuo į vieną šaką (žemės ūkį) sutelktos politikos prie integruoto požiūrio, daugiau dėmesio turi būti skirta šioms sritims:

- transporto ir informacinių technologijų infrastruktūrai tobulinti;
- viešųjų paslaugų teikimui;
- kaimo rekreacinių ir kultūrinių pranašumų panaudojimui didinti;
- kaimo įmonių rėmimui (tarp jų mažų ir vidutinių įmonių plėtra ir finansavimas).

Visus šiuos dalykus reikėtų vertinti lyginant situaciją įvairiuose Lietuvos regionuose ir siekti daryti įtaką regioninės politikos priemonėmis.

Apibendrinant pirmoje studijos dalyje aptartus kaimiškumo sampratos pokyčius poindustrinėje visuomenėje ir į juos reaguojančias naujas kaimo ir regioninės politikos paradigmas, pristatytas šioje studijos dalyje, galima išskirti šešis pagrindinius būdus klasifikuoti regionus tokiais pjūviais, kad būtų aprėptos svarbiausios užduotys, keliamos kaimo politikai naujojoje į vietovę orientuotoje paradigmoje (3 lentelė).

Kiekviena iš aptartų šešių pagrindinių tipologijų atskleidžia vis kitą dabartiniam kaimo regiono raidos etapui aktualų aspektą, kurį galima reguliuoti kaimo politikos priemonėmis. Todėl šios tipologijos nekonkuruoja tarpusavyje ir turėtų būti naudojamos ne kaip alternatyvios, bet kaip viena kitą papildančios.

3 lentelė. Pagrindinės regionų klasifikavimo panaudojimo kaimo politikos tikslams sritys

Tipologijos Nr.	Regionų klasifikavimo kriterijai	Norimas pabrėžti regiono bruožas	Panaudojimo sritis
1	Ar turi didmiestį	Didmiesčio buvimas regione reikalauja kitokių teritorijos užstatymo ir planavimo sprendimų	Teritorinio planavimo politika (žemės konsolidavimas, gyvenviečių išplanavimas)
2	Apgyvendinimo laipsnis	Gyventojų skaičius ploto vienetė	Žemės ir kito nekilnojamojo turto naudojimo reglamentavimas ir apmokestinimas. Vietinio biudžeto formavimo sprendimai.
3	Užimtųjų mobilumas	Įprotis gyventi ir dirbti skirtingose gyvenvietėse	Ekonominė-socialinė politika (užimtumas, nedarbas, skurdas)
4	Regiono atokumas	Visas reikalingas paslaugas teikiančių gyvenviečių tolumas nuo gyvenamosios vietos	Policentrinis valstybės vystymas (aprūpinimas viešosiomis paslaugomis, transporto ir informacinių technologijų infrastruktūros tobulinimas)
5	Gyvenviečių tipas	Polinkis gyventi miesto arba kaimo tipo gyvenvietėse	Parama „iš apačios“ priimamiems regiono valdymo sprendimams
6	Regiono patrauklumas gyventi	Kiti regionai „duoda“ ar „atima“ gyventojus, t. y. gyventojai atvažiuoja ar išvažiuoja	Kaimo rekreacinių ir kultūrinių pranašumų panaudojimo didinimas

Tipologija Nr. 1 konstruojama atsižvelgiant į tai, ar regionas turi didmiestį ar ne. Toks kriterijus yra seniausias ir labiausiai paplitęs. Industrinėje visuomenėje jis rėmėsi teiginiu, kad didelis miestas yra svarbus teritorijos ekonominio augimo polius ir jo egzistavimas regione suteikia regionui daug pranašumų.

Poindustrinėje visuomenėje regionų tipologija, sukonstruota pagal didžiausio regiono miesto gyventojų skaičiaus kriterijų, nebeatspindi visos regionų ekonominės ir socialinės įvairovės. Todėl šios tipologijos panaudojimo galimybių spektras siaurėja. Ekonominės ir socialinės politikos sprendimams priimti stengiamasi naudoti kitokias tipologijas, įvertinančias kitus, dabartiniame raidos etape svarbesnius kaimiškumo parametrus. Tipologija, sukonstruota pagal didžiausio regiono miesto gyventojų skaičiaus kriterijų, pastaruoju metu dažniausiai tebenaudojama teritorinio planavimo politikos tikslams, atsižvelgiant į tai, kad didmiestį turintis regionas reikalauja kitokių teritorijos užstatymo, žemės panaudojimo ir infrastruktūros planavimo sprendimų, palyginti su regionais, kuriuose įsikūrusios nedidelės gyvenvietės.

Pastaruoju metu konstruojant šią tipologiją svarbu atsižvelgti į tai, kad jei anksčiau teritorinio planavimo politika buvo sutelkta į miesto regionus, tai sumažėjus kaimo gyventojų, užimtų agrariniame sektoriuje, daliai, teritorinio planavimo sprendimai tampa ypač aktualūs kaimiškose teritorijose. Teritorinio planavimo

politika turi spręsti gyvenviečių išplanavimo pritaikymą šiuolaikiškiems jų gyventojų, žemės ūkio nebelaikančių pagrindiniu pajamų šaltiniu, poreikiams.

Be to, svarbu išskirti bent tris regionų grupes. Tai sudaro galimybes atsižvelgti į situaciją, susiklosčiusią dabartiniame visuomenės vystymosi etape daugiausia naujų teritorinio planavimo sprendimų reikalaujančioje pusiau kaimo regionų grupėje. Tyrimai rodo, kad būtent pusiau kaimo regionų grupėje pastarąjį dešimtmetį vyksta daugiausia pokyčių, šios teritorijos dažnai vadinamos tranzitine zona, kurioje susipina kaimui ir miestui būdingos veiklos ir žemės naudojimo būdai (Adell, 1999; Totzer 2008). Naudojant tik dvimatį skirstymą į kaimo/miesto grupes, pusiau kaimo teritorijų specifika išnyksta.

Tipologija Nr. 2 konstruojama atsižvelgiant į regiono teritorijos apgyvendinimo laipsnį. Remiamasi nuostata, kad kuo regionas rečiau apgyvendintas, tuo jis kaimiškesnis. Toks tipologijos konstravimo kriterijus pastaraisiais dešimtmečiais buvo pagrindinis regionų klasifikavimo būdas, kurį tarptautiniams tyrimams taikė EBPO ekspertai. Jis iki šiol tebėra svarbiausias klasifikuojant ES NUTS 3 lygmens regionus. Tačiau akivaizdu, kad pagal tankio kriterijų sukonstruotos tipologijos panaudojimo galimybės pastaruoju metu taip pat mažėja. Poindustrinėje visuomenėje regionų tipologija pagal regiono teritorijos apgyvendinimo laipsnį nebeatspindi tokių svarbių dalykų kaip paslaugų prieinamumas regiono gyventojams, galimybių rasti darbą savo gyvenamoje vietoje ir pan. Tipologija, sukonstruota pagal regiono teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijų, tampa labiausiai tinkama priimant žemės bei kito nekilnojamojo turto naudojimo reglamentavimo ir apmokestinimo sprendimus, diferencijuojant vietinio biudžeto formavimo principus skirtingų tipų regionuose, nes priklausomai nuo to, kiek žmonių tenka regiono teritorijos ploto vienetui, skiriasi žemės ir kito nekilnojamojo turto naudojimo intensyvumas. Tačiau politikos sprendimai, susiję su kitais socialiniais ir ekonominiais aspektais, vis dažniau grindžiami remiantis kitokiomis tipologijomis.

Tipologija Nr. 3 konstruojama atsižvelgiant į regione gyvenančių užimtųjų galimybes rasti darbo vietą savo gyvenvietėje. Įpročio gyventi ir dirbti skirtingose gyvenvietėse mastas parodo tiek vietinės darbo rinkos galimybes, tiek gyventojų aktyvumo ieškant darbo laipsnį. Važinėjimas dirbti į kitą gyvenvietę pastaruoju metu yra labai paplitęs reiškinys, daugelyje valstybių sukuriantis didžiulius užimtumo centrus, pritraukiančius darbuotojų ne tik iš aplinkinių gyvenviečių, bet ir iš kitų regionų ar net valstybių. Pvz., Belgijos sostinė Briuselis pritraukia beveik 600 tūkst. žmonių, kasdien važinėjančių į darbą iš aplinkinių Flandrijos ir Valonijos regionų (Vandyck, Proost, 2011). Švytuoklinė migracija labiau būdinga tarp kaimo tipo gyvenviečių užimtųjų. Daug šalių skatina kaimo gyventojų važinėjimą į darbą skirdamos subsidijas važiavimo išlaidoms sumažinti, nes mažiau pasiturintiems atokesnių kaimo vietovių gyventojams sudėtinga važinėti į darbovietę kitoje vietovėje. Tai susiję su nemažomis išlaidomis savam transportui arba priklausomybe nuo viešojo transporto. Vien dėl to atokesniuose kaimuose daugėja ilgalaikių bedarbių. Todėl ekonominė ir socialinė politika, sprendžianti užimtumo, nedarbo, skurdo problemas regioniniu aspektu, turėtų būti diferencijuojama pagal regiono tipą, išskirtą pagal važinėjančiųjų į darbą regiono užimtųjų dalį.

Deja, Lietuvoje sukonstruoti regiono tipologijos pagal šį kriterijų nepavyko dėl tos priežasties, kad iki šiol nėra atlikta tyrimų, matuojančių švytuoklinę migraciją. Statistikos departamentas tokius duomenis pateiks tik 2013 m., kai bus apdoroti 2011 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenys.

Tipologija Nr. 4 konstruojama atsižvelgiant į regiono atokumą. Ji susijusi su policentrine valstybės ar regiono vystymo paradigma, kuri pastaruoju metu vis labiau populiarėja. Lyginant su tradicine regionine politika, pagrįsta resursų perskirstymu tarp regionų, šia paradigma besiremianti politika akcentuoja vidinio regiono potencialo panaudojimo svarbą. Todėl ji ypač glaudžiai siejasi su naujosios į vietovę orientuotos kaimo politikos paradigmos pagrindiniais principais, kurie taip pat pabrėžia vietovės specifikos įvertinimo svarbą priimant politinius sprendimus.

Poindustrinėje visuomenėje policentrinis valstybės vystymas visų pirma susijęs su paslaugų prieinamumo kaimo gyventojams didinimu. Todėl regionų tipologija, sukonstruota pagal visas reikalingas paslaugas teikiančių gyvenviečių toumo nuo žmogaus gyvenamosios vietos kriterijų, gali tapti svarbiu įrankiu priimant sprendimus dėl gyventojų aprūpinimo viešosiomis paslaugomis, verslo skatinimo, transporto ir informacinių technologijų infrastruktūros tobulinimo diferencijavimo regionuose.

Daugelis Lietuvos gyventojų, 2010 m. pabaigoje pasisakiusiųjų Žaliosios knygos „Lietuvos kaimo ateitis“ diskusijose, kaip vieną svarbiausių gyvenimo kaime trūkumų nurodė paslaugų vaikams stoką (LAEI, 2010). Buvo pabrėžiama, kad trūksta vaikų darželių, mokyklos vis tolsta nuo gyvenamosios vietos. Kaimo gyventojai taip pat labai pasigenda pagrindinių sveikatos priežiūros paslaugų (šeimos gydytojo, odontologo, ginekologo), vaistinės. Atokesnių kaimo vietovių gyventojams sudėtinga važinėti į miesto sveikatos priežiūros ir socialines įstaigas, viešųjų paslaugų įmones, kultūros ir sporto renginius, treniruotes, apsipirkti ir pan. Lyginant su arti didmiesčių įsikūrusių savivaldybių gyventojais, atokių savivaldybių gyventojai yra daug nepalankesnėje padėtyje ir parama šioms problemoms spręsti būtų socialiai teisinga.

Regionų tipologija, sukonstruota atsižvelgiant į regiono atokumą, išskiriant bent tris regionų grupes, būtų tinkamiausia sprendžiant, kuriems regionams reikia suteikti prioritetą, kai skiriamos paramos lėšos paslaugoms priartinti prie gyvenamosios vietos.

Tipologija Nr. 5 konstruojama atsižvelgiant į tai, ar regiono gyventojai labiau linkę gyventi urbanizuoto ar kaimo tipo gyvenvietėse. Ši tipologija remiasi pastaruoju metu regioninėje politikoje vis labiau populiarėjančiu miesto ir kaimo sąveika grindžiamu požiūriu. Pagrindinis šio požiūrio bruožas – miesto ir kaimo neatskiriamumo akcentavimas, analizuojant juos kaip vieningą erdvę. Daugelis mokslininkų (De Rose, Rauch, Bartel, Engel), pritariančių šiam požiūriui, akcentuoja, kad miestas ir kaimas yra vieninga sistema. Sąveika yra grindžiama principu, kad miestas negali visapusiškai funkcionuoti be kaimo, o kaimas – be miesto (Čaplikas, 2008).

Skirtingai nei ankstesnėse koncepcijose, pastarąjį dešimtmetį atsisakoma vienpusio šio ryšio traktavimo, kai buvo susitelkiama į miesto poveikį kaimiškoms teritorijoms. Akcentuojama, kad ryšys yra abipusis, ir remiantis šiuo požiūriu kuriamos regionų vystymo strategijos, kuriose atsižvelgiama ne tik į miesto poveikį

aplink jį esančiai kaimiškai teritorijai, bet ir į kaimiškų teritorijų poveikį miesto vystymuisi ir specifikai.

Abipusį kaimo ir miesto ryšį pripažįstanti regioninė politika dar gana naujas reiškiny, todėl ją įgyvendinti padedančių tipologijų naudojimas nėra paplitęs. Kaip vieną žinomiausių galima paminėti PLUREL projekto, skirto ES NUTS 3 lygmens regionams klasifikuoti, metu sukurtą tipologiją, kurioje akcentuojamas pagrindinio regiono miesto ir likusių regiono gyventojų santykis bei šių dviejų gyventojų dalių dydžio dinamika. Regionai priskiriami vienam iš keturių tipų pagal pagrindinio regiono miesto ir kitų regiono teritorijų gyventojų skaičiaus augimo ar mažėjimo tendenciją, naudojantis toliau pavaizduota matrica.

	Pagrindinio miesto gyventojų skaičius	Regiono kaimiškų teritorijų ir miestelių gyventojų skaičius (be pagrindinio miesto)
AA	Augo	Augo
AM	Augo	Mažėjo
MA	Mažėjo	Augo
MM	Mažėjo	Mažėjo

Šaltinis: Loibl, Steinnocher, Köstling, 2008.

Regionų tipologija, sukonstruota atsižvelgiant į regiono gyventojų dalies kaimo ir miesto tipo gyvenvietėse pokyčius, padeda suvokti natūraliai regione vykstančių procesų pagrindinę kryptį. Ši kryptis susiformuoja pagal regiono gyventojų subjektyvų sprendimą, integruojant visus gyvenimo kaimo arba miesto tipo gyvenvietėje plusus ir minusus.

Regionai, kuriuose kaimo tipo gyvenviečių gyventojų skaičius auga sparčiau nei miesto tipo gyvenvietėse, turėtų išsiaiškinti ir panaudoti tuos specifinius veiksnys, kurie kaimiškas vietas padarė patrauklesnėmis gyventi už miestą. Regionai, kuriuose stebima priešinga tendencija, t.y. patenkantys į grupę, kur kaimo tipo gyvenviečių gyventojų skaičius auga lėčiau nei miesto tipo gyvenvietėse, turėtų kurti tokias vietos veiklos strategijas, kurios padėtų padaryti regiono kaimiškas gyvenvietes labiau patraukliomis gyventi. Tokia tipologija taptų veiksmingu įrankiu nukreipiant paramos lėšas finansuoti regionui labiausiai reikalingiems regiono valdymo sprendimams, kuriuos vietos veiklos grupės siūlo paremti per LEADER ar kitą, skatinančią sprendimus „iš apačios“, paramos priemonę.

Tipologija Nr. 6 konstruojama atsižvelgiant į regiono patrauklumą gyventi. Siekiant tolygios regionų plėtros būtina įvertinti aplinkybę, kad žinių ekonomikoje pagrindiniu regiono raidos veiksnium tampa žmogiškieji ištekliai. Ateityje regiono gyvybingumo tvarumas ir konkurencingumas vis labiau priklausys nuo to, kiek jis gali pritraukti žmogiškųjų išteklių. Šioje situacijoje blogesnėje padėtyje dažniausiai atsiduria kaimiškieji regionai. Žmogiškieji ištekliai yra svarbūs ne tik kaip gamintojai, bet ir kaip vartotojai, nes paslaugų ekonomikoje vis didesnę vaidmenį pradeda vaidinti vietinės rinkos dydis. Be to, naujausioje mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad

gyventojų migracija tampa svarbi ne tik kaip ekonominis, bet ir kaip socialinis veiksnys (De Haan, Rogaly, 2002; Kothari, 2003).

Regionų tipologija, konstruojama pagal regiono patrauklumą gyventi, yra svarbi kaimo politikos sprendimams, susijusiems su kaimo teritorijų teikiamų patogumų (gamtinių ir kultūrinių) vertės didinimo siekiu. Priklausomai nuo to, ar kiti regionai „duoda“ ar „atima“ gyventojus, t. y. ar gyventojai atvažiuoja ar išvažiuoja, galima daug ką pasakyti apie regiono vystymo strategijos veiksmingumą. Tradiciškai įprasta manyti, kad miesto regionai yra labiau patrauklūs gyventi. Tačiau ir tarp kaimiškųjų regionų išsiskiria patrauklūs, metai po metų teigiamą vidinės migracijos saldo turintys regionai.

3. LIETUVOS KAIMIŠKŲJŲ REGIONŲ IŠSKYRIMO PRINCIPAI

Klasifikuojant Lietuvos regionus pagal kaimiškumą buvo remiamasi kaimiškumo sąvokos evoliucijos, pereinant iš industrinio į poindustrinį žinių visuomenės etapą, bruožų sisteminės analizės rezultatais. Parenkant kaimiškųjų regionų išskyrimo kriterijus dėmesio centre buvo išryškėję du pagrindiniai skirtumai tarp kaimiškumo sampratos industriniame ir poindustriniame visuomenės vystymosi etape.

Pirma, atsisakyta industriniame etape taikomo metodo, kai apibrėžiant kaimą kaip objektą jis buvo priešpastatomas miestui ir apibūdinamas pagal likutinį principą, kai kaimas yra visa tai, kas nėra miestas. Skirstant Lietuvos regionus pagal kaimiškumą laikomasi poindustriniam etapui būdingos trimatės klasifikavimo sistemos, kai išskiriami kaimo, pusiau kaimo ir miesto regionai. Šiuo metu Lietuvoje naudojama dvimatės klasifikacijos sistema, pagrįsta dichotomija kaimas/miestas, neatspindi visos Lietuvos ekonominės, socialinės ir demografinės taip suskirstytų regionų įvairovės. Statistinių rodiklių analizė rodo, kad ekonominė ir socialinė situacija kaimo ir pusiau kaimo regionuose gerokai skiriasi kaimo regionų nenaudai.

Antra, klasifikuojant Lietuvos regionus pagal kaimiškumą neapsiribota industriniam etapui būdingu siekiu kaimą apibūdinti kaip statiską objektą. Siekiant atskleisti poindustriniame etape ypač svarbų procesų vyksmo aspektą, regiono kaimiškumo charakteristika papildyta rodikliais, nusakančiais gyventojų galimybes būti mobiliems, apibūdinančiais jų judėjimo srautus ir greitį.

Kitas svarbus klausimas, kurį būtina aptarti prieš imantis konstruoti Lietuvos regionų tipologijas pagal kaimiškumą, susijęs su tuo, kokio lygio administraciniai regionai bus klasifikuojami kaimiškumo aspektu. Mūsų nuomone, Lietuvoje tokiu regionu galėtų būti savivaldybė, t. y. LAU 1 lygmuo pagal Eurostato metodiką. Šiuo metu Eurostato ar EBPO naudojamas NUTS 3 lygmuo Lietuvos mastu yra per stambus, nes per daug suniveliuoja kaimiškas ir miesto teritorijas. Išskiriant regionus pagal kaimiškumą savivaldybių lygmeniu, atsiskleistų pagrindiniai administracinių regionų skirtumai, svarbūs analizuojant kaimiškumo aspektą. Be to, pastaruoju metu,

panaikinus apskričių viršinininko administracijas, savivaldybė liko aukščiausio hierarchinio lygio administracinis vienetas, turintis savo biudžetą ir savarankiškas regiono valdymo funkcijas. Regionų teritorinių ribų apibrėžimas, naudojant administracinio Lietuvos padalijimo metu išskirtus mažiausius teritorinius-administracinius vienetus – savivaldybes, leidžia išskirti kaimą ne tik kaip teritorinį, bet ir kaip organizacinį darinį, turintį vietos valdžios institucijas ir savarankiškai disponuojantį ištekliais, reikalingais regiono plėtrai (seniūnija šių savybių neturi). Klasifikuojant Lietuvą į miestą ir kaimą pagal gyvenvietes šią savybę turi tik didieji miestai, išskirti kaip atskiros savivaldybės. Kaimas, suprantamas kaip po visą valstybę išsiskaidžiusių gyvenviečių suma, neturi jokio organizacinio vientisumo, reikalingo norint nuosekliai įgyvendinti kaimo politikos priemones. Kaimo institucionalizavimas išskiriant kaimiškąsias savivaldybes leidžia jam daug sėkmingiau konkuruoti su miestu dėl sanglaudos politikai skirtų išteklių.

Dabartinio Lietuvos teritorijos administracinio suskirstymo į savivaldybes pagrįstumas šiame tyrime nekvestionuojamas.

Lietuvos regionų klasifikavimas pagal kaimiškumą NUTS 3 lygmeniu turi prasmę tik tarpvalstybiniam palyginimui ir gali būti reikalingas pagrindžiant ES fondų paramos kaimui dydį. Atliekant situacijos tyrimus ir palyginimus ES mastu, kaimiškieji regionai išskiriami NUTS 3 arba NUTS 2 lygmeniu, kuris Lietuvoje reiškia apskritis (NUTS 3) arba visą Lietuvą (NUTS 2).

Kaimiškųjų regionų išskyrimo metodika, naudojama ir 2007–2013 m. Kaimo plėtros programos įgyvendinimo vertinimo ES mastu metodikoje (Handbook, 2006), siūlo kaimo vietas išskirti NUTS 2 arba NUTS 3 lygmeniu pagal Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos kaimiškųjų regionų išskyrimo metodiką.

Klasifikuojant teritorinius vienetus, kurie Ekonominio bendradarbiavimo plėtros organizacijos metodikoje vadinami regionais (regionais laikomi didesni administraciniai vienetai arba funkcinės teritorijos, atspindinčios „platesnį kontekstą, kuriame vyksta kaimo vystymas“), NUTS 3 lygmeniu miesto ir kaimo bendruomenės suskirstomos į tris regionų kategorijas:

- 1) kaimo regionai (angl. *predominantly rural*):
daugiau kaip 50 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse;
- 2) pusiau kaimo regionai (angl. *significantly rural*):
nuo 15 iki 50 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse;
- 3) miesto regionai (angl. *predominantly urban*):
mažiau kaip 15 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse
(OECD, 1994, p. 20).

Kaimo ir miesto bendruomenės pagal šią Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) metodiką išskiriamos naudojant šiuos principus:

- vietinės bendruomenės, kuriose gyventojų tankis yra mažesnis kaip 150 žmonių 1 kv. km, yra priskiriamos kaimo regionams (Vietos bendruomenėmis laikomi baziniai administraciniai vienetai arba smulkūs statistiniai teritoriniai vienetai.)

- miesto bendruomenėms priskiriamos tos, kuriose gyventojų tankis didesnis kaip 150 žmonių 1 kv. km.

Pasirinkus NUTS 3 lygmenį, pagal šią metodiką visos Lietuvos apskritys klasifikuojamos kaip kaimo ar pusiau kaimo regionai (4 lentelė).

4 lentelė. Lietuvos apskričių klasifikavimas pagal EBPO metodiką

Regionas	Vidutinis gyventojų skaičius miestuose (>150 1 kv. km) 2008–2010 m.	Vidutinis gyventojų skaičius regione 2008–2010 m.	Miestų gyventojų dalis iš regiono gyventojų skaičiaus, proc.	Regiono tipas
Alytaus apskritis	65996	171945	38	kaimas
Kauno apskritis	345938	661488	52	pusiau kaimas
Klaipėdos apskritis	198816	373891	53	pusiau kaimas
Marijampolės apskritis	45944	177315	26	kaimas
Panevėžio apskritis	111202	276817	40	kaimas
Šiaulių apskritis	124212	338968	37	kaimas
Tauragės apskritis	27208	123838	22	kaimas
Telšių apskritis	29585	169964	17	kaimas
Utenos apskritis	59827	167280	36	kaimas
Vilniaus apskritis	557472	846330	66	pusiau kaimas

Šaltinis: parengta autorių remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Taigi, apibendrinant situaciją Lietuvoje kaimo politikos tikslams nurodoma, kad visa Lietuvos teritorija priskiriama kaimo regionams (5 lentelė).

5 lentelė. Lietuvos gyventojų dalis miesto, kaimo, pusiau kaimo regionuose, suklasifikuotuose pagal EBPO metodiką

Regiono tipas	Vidutinis gyventojų skaičius 2008–2010 m.	Gyventojų dalis, proc.
Miesto	0	0
Kaimo	1426127	43,1
Pusiau kaimo	1881709	56,9

Šaltinis: parengta autorių remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Atsižvelgiant į tokias situacijas, kai pagal EBPO metodiką šalyje joks regionas negali būti klasifikuojamas kaip miesto tipo, leidžiama šalims – ES narėms naudoti ir kitokią kaimo vietovių išskyrimo metodiką, labiau atitinkančią šalies specifiką. Tačiau mūsų šalis Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programoje, patvirtintoje 2007 m.

rugsėjo 19 d., pasirinko ir nurodė ne regioninę, bet iš atskirų žemėlapių taškų – gyvenviečių – susidedančią kaimo sampratą: „Kaimo vietovė – kaimas, miestelis ar miestas, kurio gyventojų skaičius neviršija 6 tūkst., išskyrus savivaldybės centrą, jei priemonės aprašyme ar jos įgyvendinimo taisyklėse nenustatyta kitaip“. Toks kaimo apibrėžimas neleidžia pereiti prie naujosios regioninės kaimo politikos modelio ir turi būti peržiūrėtas.

3.1. Lietuvos kaimiškųjų regionų tipologijų konstravimas naudojant skirtingus kaimiškumo kriterijus

Konstruojant Lietuvos regionų tipologijas pagal kaimiškumą buvo siekiama aprėpti visus svarbiausius kaimiškumo kriterijus, aptartus pirmoje šios studijos dalyje pateiktoje 2 lentelėje. Šiame skyriuje pristatomos dvi pirmosios tipologijos, sukonstruotos remiantis tokiais šiuo metu pasaulinėje praktikoje dažniausiai naudojamais regionų klasifikavimo kriterijais:

- tipologija pagal didmiesčio buvimą regione;
- tipologija pagal gyventojų tankį regione.

Kitos dvi toliau pristatomos tipologijos sukonstruotos atsižvelgiant į visuomenės ekonominio ir socialinio gyvenimo permainas, dėl kurių nepakanka išmatuoti kokybinį skirtumą tarp kaimo ir miesto regionų varijuojant jų gyventojų skaičiaus rodikliu. Šiose tipologijose pagrindinis dėmesys sutelktas ne į regiono, kaip atskiro statiško objekto, savybių apibūdinimą, bet į regione vykstančius procesus, atsižvelgiant į regiono gyvenviečių vidinius ir išorinius ryšius:

- tipologija pagal regiono atokumą;
- tipologija pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį.

2 lentelėje nurodoma, kad remiantis sisteminiu požiūriu galima išskirti 6 poindustrinei visuomenei būdingus pagrindinius regionų klasifikavimo metodus. Šioje studijoje pristatomi 4 regionų klasifikavimo metodai. Penktasis metodas, vertinantis migracijos tempus regione, tyrime netaikytas, nes ši tipologija tinkama regioninei, o ne kaimo politikai vertinti ir formuoti. Sukonstruoti šeštosios tipologijos, apibūdinančios regiono užimtųjų mobilumą, matuojamos dirbančiųjų ne savo gyvenamojoje vietoje dalimi iš viso gyvenvietės užimtųjų skaičiaus, nepavyko dėl statistinių duomenų, apibūdinančių Lietuvos gyventojų važinėjimo į darbą mastą, trūkumo. Tokius duomenis Lietuvos statistikos departamentas žada pateikti tik 2013 m., kai bus apdoroti 2011 m. įvykusio visuotinio gyventojų surašymo duomenys.

3.1.1. Kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijų

Ši tipologija konstruojama remiantis nuomone, kad didmiesčiai yra pirminis regionų ir valstybių ekonomikos augimo polius ir kad nuo jų priklauso teritorijos raida. Todėl didmiesčio neturinčiuose nemetropoliniuose regionuose ekonominė ir socialinė situacija yra prastesnė nei metropoliniuose. Regionų skirstymas į metropolinius ir nemetropolinius yra labiausiai paplitęs daugumoje šalių. Išskiriant metropolinius regionus, klasifikavimo kriterijumi laikomas gyventojų skaičius didžiausioje gyvenvietėje.

Lietuvos atveju miestų regionų išskyrimas buvo atliekamas vertinant tai, ar regionas turi gyvenvietę su ne mažiau kaip 50,1 tūkst. gyventojų (50 tūkst. gyventojų yra dažniausiai pasaulyje naudojama gyventojų skaičiaus gyvenvietėje kiekybinė riba, nuo kurios regionas, turintis tokio dydžio miestą, laikomas metropoliniu). Lietuvoje daugiau kaip 50 tūkst. gyventojų turintys miestai taip pat tradiciškai laikomi didmiesčiais ir oficialiai priskiriami miestų savivaldybėms (išimtis Palangos m. savivaldybė, turinti apie 18 tūkst. gyventojų).

Išskiriant regionus į pusiau kaimo ir kaimo regionus pagal gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijų, be 50 tūkst. gyventojų ribos, panaudotas statistinio grupavimo metodas. Miesto dydis pagal gyventojų skaičių, kuris turi tapti riba tarp šių dviejų grupių, buvo pagrįstas grupinio intervalo ilgį apskaičiuojant pagal G. Sterdžeso formulę, eliminuojant rodiklio kiekybinių reikšmių ekstremumus:

$$i = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{1 + 3,322 \lg N}$$

i – grupinio intervalo ilgis

N – savivaldybių skaičius

$x_{\max}$ – maksimali rodiklio reikšmė

$x_{\min}$ – minimali rodiklio reikšmė

Skaičiavimo rezultatai rodo, kad šiuo metu kaip ribą tarp kaimo ir pusiau kaimo regionų tikslinga pasirinkti 15 tūkst. gyventojų turintį miestą.

Taigi, klasifikuojant Lietuvos regionus pagal kaimiškumą, matuojamą gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijumi, regionas priskiriamas vienam iš trijų tipų:

- *kaimo regionams*, jei gyventojų skaičius savivaldybės centre ne didesnis kaip 15 tūkst.;
- *pusiau kaimo regionams*, jei gyventojų skaičius savivaldybės centre siekia nuo 16 iki 50 tūkst.;
- *miesto regionams*, jei gyventojų skaičius savivaldybės centre yra didesnis negu 50,1 tūkst.

Regionų tipai pagal gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijų buvo išskiriami LAU 1 (savivaldybių) lygmeniu, panaudojant Statistikos departamento 2008–2010 m. duomenis apie gyventojų skaičių savivaldybių centruose.

Regionų išskyrimo procesas vyko trimis etapais:

1 etapas. Savivaldybės didėjančia tvarka išdėstytos pagal gyventojų skaičių savivaldybės centre (6 lentelė).

6 lentelė. Gyventojų skaičius Lietuvos savivaldybių centre

Gyventojų skaičius savivaldybės centre 2008–2010 m., tūkst.	Savivaldybė	Gyventojų skaičius savivaldybės centre		
		2008	2009	2010
2,1	Pagėgių	2185	2155	2100
3,1	Birštono	3139	3137	3072
3,7	Neringos	3621	3682	3850
3,8	Rietavo	3830	3826	3724
4,8	Lazdijų r.	4781	4793	4689
4,9	Kalvarijos	4981	4909	4803
5,3	Trakų r.	5357	5267	5142
5,5	Švenčionių r.	5562	5510	5467
5,6	Pakruojo r.	5677	5628	5442
5,9	Ignalinos r.	6008	5948	5838
5,9	Šilalės r.	5987	5981	5827
6,3	Šakių r.	6401	6376	6264
6,5	Šalčininkų r.	6544	6488	6377
6,8	Molėtų r.	6883	6851	6763
6,8	Širvintų r.	6994	6914	6641
6,9	Kazlų Rūdos	7069	6947	6652
7,1	Skuodo r.	7244	7149	6907
7,5	Zarasų r.	7640	7568	7344
7,9	Kupiškio r.	7951	7964	7822
8,1	Pasvalio r.	8200	8120	7975
9,6	Kaišiadorių r.	9704	9642	9368
10,0	Varėnos r.	10180	10100	9760
10,0	Kelmės r.	10132	9971	9967
10,6	Joniškio r.	10743	10688	10298
10,8	Prienų r.	10969	10874	10475
11,0	Akmenės r.	11265	11096	10721
11,6	Anykščių r.	11676	11618	11391
11,9	Raseinių r.	12131	11990	11623
12,7	Vilkaviškio r.	12824	12766	12448
12,9	Jurbarko r.	13115	12968	12499
13,5	Elektrėnų	13686	13663	13248
14,1	Biržų r.	14374	14276	13762
15,2	Rokiškio r.	15395	15324	14937

Gyventojų skaičius savivaldybės centre 2008–2010 m., tūkst.	Savivaldybė	Gyventojų skaičius savivaldybės centre		
		2008	2009	2010
16,0	Druskininkų	16215	16111	15544
16,3	Klaipėdos r.	16307	16461	16281
19,0	Radviliškio r.	19404	19185	18436
20,5	Šilutės r.	20839	20813	19720
21,1	Kretingos r.	21445	21171	20748
22,8	Plungės r.	23161	23063	22287
26,7	Ukmergės r.	27323	26970	25866
27,2	Tauragės r.	27696	27500	26429
27,7	Visagino	28160	28048	26804
29,6	Telšių r.	29883	29764	29107
30,4	Kėdainių r.	30835	30663	29824
31,9	Utenos r.	32476	31943	31139
33,8	Jonavos r.	34238	34056	33172
39,8	Mažeikių r.	40505	40172	38819
45,9	Marijampolės	46692	46256	44885
66,0	Alytaus m.	67505	66841	63642
111,2	Panevėžio m.	112619	111959	109028
124,2	Šiaulių m.	126215	125453	120969
181,3	Klaipėdos m.	183433	182752	177812
345,9	Kauno m.	352279	348624	336912
546,2	Vilniaus m.	546733	548835	542932
17,5	Palangos m.	17574	17645	17234

Šaltinis: parengta autorių remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

2 etapas. Miesto regionams buvo priskirtos savivaldybės, kuriose gyventojų skaičius didesnis nei 50 tūkst. ir kurios tradiciškai Lietuvoje laikomos miesto savivaldybėmis. Taigi miesto regionams priskirtinos Palangos, Alytaus, Panevėžio Šiaulių, Klaipėdos, Kauno, Vilniaus miestų savivaldybės, kuriose gyventojų skaičius svyruoja nuo 66,0 iki 546,2 tūkst.

3 etapas. Likusios savivaldybės suskirstytos į pusiau kaimo ir kaimo regionus.

Išskyrus Lietuvos regionus pagal kaimiškumą, matuojamą gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijumi, regionai pasiskirstė taip (2 pav.):

- *kaimo regionai* sudaro 61 proc. visų Lietuvos regionų (37 savivaldybės);
- *pusiau kaimo regionai* sudaro 27 proc. visų Lietuvos regionų (16 savivaldybių);
- *miesto regionai* sudaro 12 proc. visų Lietuvos regionų (7 savivaldybės).

2 pav. Lietuvos regionai pagal gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijų 2008–2010 m.

Šaltinis: parengta autorių pagal LR statistikos departamento duomenis.

Regionų skirstymo pagal gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijų rezultatai rodo, kad daugiau kaip pusė Lietuvos savivaldybių priskirtinos kaimo, o ketvirtadalis – pusiau kaimo regionams.

Ši regionų tipologija, sukonstruota atsižvelgiant į tai, ar regionas turi didmiestį ir kokio jis dydžio, būtų tinkamiausia diferencijuojant teritorinio planavimo sprendimus. Lietuvoje ši kaimiškųjų regionų politikos sritis pastaruoju metu ypač aktuali. Daugelis žmonių, 2010 m. pabaigoje pasisakiusiųjų Žaliosios knygos „Lietuvos kaimo ateitis“ diskusijose, kėlė problemą, kad niekas nesirūpina kaimų ir miestelių išplanavimo pritaikymu naujai besisteigiančių žemdirbių ūkių ir verslo įmonių bei besikeičiančio gyvenimo būdo reikmėms. Kolūkinei santvarkai pritaikytas kaimo gyvenvietės išplanavimas darosi vis labiau nepatogus ir neekonomiškas. Taip pat buvo akcentuojama, kad dabartinis kaimo būsto fondas, maži sodybai skirti sklypai netenkina jaunimo ir aukštos kvalifikacijos specialistų poreikių. Parenkant kaimo politikos priemones, sprendžiančias Lietuvos kaimiškųjų gyvenviečių pritaikymo šiuolaikiškiems jų gyventojų, žemės ūkio nebelaikančių pagrindiniu pajamų šaltiniu, poreikiams, svarbu atkreipti dėmesį į regiono centro dydį ir su tuo susijusią teritorinio planavimo specifiką.

Tipologija, sukonstruota remiantis šiuo kriterijumi, būtų naudinga taikant kaimo ir pusiau kaimo savivaldybių grupėse skirtingus paramos prioritetus ir priemones, susijusias su teritorijos užstatymo, žemės konsolidavimo ir panaudojimo bei infrastruktūros planavimo sprendimais.

3.1.2. Kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijų

Teritorijos apgyvendinimo tankumo rodiklis yra vienas populiariausių skirstant regionus pagal kaimiškumo aspektą tarptautinio palyginimo tikslais. Gyventojų tankio kriterijus laikomas pagrindiniu kaimiškumo požymiu pastaruoju metu ypač dažnai naudojamoje Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos pasiūlytoje regionų klasifikavimo pagal jų kaimiškumo laipsnį metodikoje (OECD, 1994). Tipologija, sukonstruota remiantis šiuo kriterijumi, remiasi nuomone, kad gyventojų tankumas regione lemia socialinę ir ekonominę regiono situaciją. Be to, priklausomai nuo to, kiek žmonių tenka regiono teritorijos ploto vienetui, skiriasi žemės ir kito nekilnojamojo turto naudojimo intensyvumas. Paprastai gyventojų tankis skaičiuojamas kvadratiniam kilometrui, t. y. bendras gyventojų skaičius teritorijoje dalijamas iš jos ploto kvadratiniais kilometrais.

Apibrėžiant kaimiškąjį regioną pagal teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijų naudojama sutarta gyventojų tankio rodiklio reikšmė, pagal kurią regionas priskiriamas kaimo arba miesto grupei. Remiantis EBPO metodika, išskiriant miesto ir kaimiškuosius regionus dažniausiai naudojama 150 žmonių 1 kv. km riba.

Skirstant Lietuvos regionus pagal tankumo kriterijų taip pat buvo taikoma 150 gyventojų 1 kv. km riba, atskirianti miesto regionus. Išskiriant pusiau kaimo ir kaimo regionus pagal apgyvendinimo tankumo kriterijų buvo naudotas statistinio grupavimo metodas, grupinio intervalo ilgį apskaičiuojant pagal G. Sterdžeso formulę, eliminuojant rodiklio kiekybinių reikšmių ekstremumus:

$$i = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{1 + 3,322 \lg N}$$

i – grupinio intervalo ilgis

N – savivaldybių skaičius

$x_{\max}$ – maksimali rodiklio reikšmė

$x_{\min}$ – minimali rodiklio reikšmė

Taigi, Lietuvos regionus išskiriant pagal kaimiškumą, matuojamą teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijumi, regionas priskiriamas vienam iš trijų tipų:

- *kaimo regionams*, jei gyventojų tankis ne didesnis kaip 35,0 1 kv. km;
- *pusiau kaimo regionams*, jei gyventojų tankis 35,1–150,0 1 kv. km;
- *miesto regionams*, jei gyventojų tankis didesnis nei 150 1 kv. km.

Lietuvos regionai pagal gyventojų tankio rodiklį išskiriami LAU 1 (savivaldybių) lygmeniu, panaudojant Statistikos departamento 2008–2010 m. duomenis apie gyventojų skaičių ir Nacionalinės žemės tarnybos duomenis apie savivaldybių bendrą plotą.

Regionų išskyrimas vyko trimis etapais:

1 etapas. Savivaldybės didėjančia tvarka buvo išdėstytos pagal gyventojų tankio rodiklio reikšmes (7 lentelė).

7 lentelė. Gyventojų tankis Lietuvos savivaldybėse

Gyventojų skaičius 1 kv. km 2008– 2010 m.	Savivaldybė	Gyventojų skaičius				Teritorija, ha
		2008	2009	2010	2008– 2010 m. vidurkis	
12,4	Varėnos r.	27990	27604	26723	27439	221813,95
13,4	Ignalinos r.	19752	19374	18892	19339	144674,8
14,8	Zarasų r.	20176	19855	19327	19786	133436
16,4	Molėtų r.	22813	22475	22000	22429	136693,39
16,7	Rietavo	9946	9837	9583	9789	58569,93
17,6	Anykščių r.	31596	31088	30273	30986	176488,1
17,6	Švenčionių r.	30340	29922	29218	29827	169178,7
18,4	Lazdijų r.	24528	24246	23699	24158	130938,7
19,4	Panevėžio r.	42910	42449	41288	42216	217834,38
20,1	Pakruojo r.	27008	26561	25740	26436	131556,9
20,5	Širvintų r.	18868	18629	18140	18546	90579,6
20,5	Pagėgių	11225	11131	10743	11033	53699,99
20,6	Kupiškio r.	22770	22369	21686	22275	108012,71
20,9	Rokiškio r.	38339	37815	36877	37677	180650,6
21,5	Kelmės r.	37366	36801	35580	36582	170530,6
21,6	Biržų r.	32522	32116	31048	31895	147624,7
21,7	Alytaus r.	30914	30691	29890	30498	140394,02
22,6	Jurbarko r.	34730	34213	33080	34008	150745
24,3	Šakių r.	35880	35507	34650	35346	145337,02
24,5	Pasvalio r.	32081	31718	30856	31552	128911,5
24,7	Šilalės r.	29775	29486	28708	29323	118798,7
24,7	Šalčininkų r.	37301	36992	36331	36875	149137,4
25,2	Skuodo r.	23362	23123	22463	22983	91094,5
25,3	Joniškio r.	29741	29310	28260	29104	115224,8
25,5	Kazlų Rūdos	14365	14189	13822	14125	55468,87
25,7	Raseinių r.	41305	40656	39478	40480	157336,5
27,0	Šiaulių r.	50080	49199	47058	48779	180732,01
28,9	Radviliškio r.	48423	47626	45780	47276	163480,1
29,5	Trakų r.	35987	35700	35176	35621	120788,7
29,8	Kalvarijos	13285	13162	12907	13118	44044,01
30,2	Šilutės r.	52566	52119	49877	51521	170625,01
31,5	Akmenės r.	27265	26737	25732	26578	84372,88
31,7	Vilniaus r.	96147	96484	9593	67408	212915,8

Gyventojų skaičius 1 kv. km 2008– 2010 m.	Savivaldybė	Gyventojų skaičius				Teritorija, ha
		2008	2009	2010	2008– 2010 m. vidurkis	
31,8	Ukmergės r.	45306	44783	43070	44386	139528,5
31,8	Prienų r.	33326	33048	32048	32807	103073,05
32,3	Kaišiadorių r.	35578	35334	34501	35138	108701,3
36,7	Kėdainių r.	62510	61872	60196	61526	167700,3
37,2	Telšių r.	54311	53821	52430	53521	143891,2
37,2	Vilkaviškio r.	47593	47204	45864	46887	125897,97
38,0	Utenos r.	47611	46939	45748	46766	122991,91
38,6	Plungės r.	43282	43044	41798	42708	110554,67
38,8	Klaipėdos r.	51875	52125	51642	51881	133590,56
41,4	Neringos	3621	3682	3850	3718	8979,7
41,6	Birštono	5206	5178	5095	5160	12407,35
42,0	Tauragės r.	50326	49925	48173	49475	117896,6
45,5	Kretingos r.	45790	45103	44024	44972	98900,57
52,4	Mažeikių r.	64899	64430	62512	63947	122024,82
52,6	Druskininkų	24212	24044	23307	23854	45392,25
53,9	Elektrėnų	27701	27622	26923	27415	50881,52
54,1	Jonavos r.	51676	51401	50117	51065	94403,9
59,7	Kauno r.	88666	90196	89262	89375	149595,47
89,8	Marijampolės	68763	68303	66452	67839	75507,16
221,1	Palangos m.	17574	17645	17234	17484	7907,73
478,9	Visagino	28474	28335	27113	27974	5841,5
1391,7	Vilniaus m.	558165	560192	554060	557472	40055,98
1531,0	Šiaulių m.	126215	125453	120969	124212	8112,99
1673,0	Alytaus m.	67505	66841	63642	65996	3944,8
1845,4	Klaipėdos m.	183433	182752	177812	181332	9826
2201,3	Kauno m.	352279	348624	336912	345938	15715,23
2219,4	Panevėžio m.	112619	111959	109028	111202	5010,42

Šaltinis: parengta autorių remiantis LR statistikos departamento ir Nacionalinės žemės tarnybos duomenimis.

2 etapas. Miesto regionams priskirtos savivaldybės, kuriose gyventojų tankis didesnis nei 150 gyventojų 1 kv. km. Taigi į miesto regionų grupę pateko Palangos, Vilniaus, Šiaulių, Alytaus, Klaipėdos, Kauno, Panevėžio miestų ir Visagino savivaldybės, kuriose gyventojų tankis 1 kv. km svyruoja nuo 221,1 iki 2219,4.

3 etapas. Likusios savivaldybės buvo suskirstytos į pusiau kaimo ir kaimo regionus, naudojant 35 gyventojų 1 kv. km ribą.

Išskirti pagal kaimiškumą, matuojamą teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijumi, Lietuvos regionai pasiskirstė taip (3 pav.):

- *kaimo regionai* sudaro 60 proc. visų Lietuvos regionų (36 savivaldybės);
- *pusiau kaimo regionai* sudaro 27 proc. visų Lietuvos regionų (16 savivaldybių);
- *miesto regionai* sudaro 13 proc. visų Lietuvos regionų (8 savivaldybės).

3 pav. Lietuvos regionai pagal teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijų 2008–2010 m.

Šaltinis: parengta autorių pagal LR statistikos departamento ir Nacionalinės žemės tarnybos duomenis.

Lietuvos regionų skirstymo pagal apgyvendinimo tankumo kriterijų rezultatai rodo, kad daugiau kaip pusė šalies savivaldybių pateko į kaimo regionų grupę. Pusiau kaimo regionams būdingu gyventojų tankiu daugiau pasižymi perdirbimo pramonės potencialą ir kurorto statusą turinčios savivaldybės. Nagrinėjant pusiau kaimo tipo savivaldybių geografinį pasiskirstymą Lietuvos teritorijoje matyti, kad tokių savivaldybių daugiausia Žemaitijoje.

3.1.3. Kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal atokumo kriterijų

Kaimiškųjų regionų išskyrimo pagal atokumo kriterijų metodologija buvo konstruojama atsižvelgiant į Lewiso Dijkstros ir Hugo Poelmano pasiūlytą regionų klasifikavimo metodą (Dijkstra, Poelman, 2008). Kadangi dabartinėje visuomenėje atstumas iki miesto tampa svarbiu rodikliu, informuojančiu apie regiono gyventojų galimybę naudotis įvairiomis paslaugomis ir gauti pajamas, naudojant šį metodą galima įvertinti šių veiksnių įgyvendinimo galimybes.

Pagal Lewiso Dijkstros ir Hugo Poelmano metodologiją regionų išskyrimas į miesto, pusiau kaimo ir kaimo regionus vyksta dviem etapais. Pirmajame etape yra atrenkami miestai, kurie nurodomi kaip indikatoriai, vertinant regionų atokumą ir jų priskyrimą vienam iš trijų galimų regiono tipų. Jų tyrime, skirtame ES valstybių regionų tipui identifikuoti, miestų kategorijai buvo priskiriamos 2 miestų grupės – miestai, turintys ne mažiau kaip 100 000 gyventojų, ir miestai, turintys ne mažiau kaip 50 000 gyventojų. Kiekvienai ES valstybei vienas iš šių dviejų miestų tipų buvo priskiriamas priklausomai nuo valstybės dydžio ir joje dominuojančių miestų dydžių. Miestai su mažiausiu nurodytu privalomu gyventojų skaičiumi papildomai turi pasižymėti ir kitomis savybėmis – įvairaus darbo galimybėmis, veikiančiomis aukštojo mokslo institucijomis, specializuotais sveikatos centrais, pakankamo dydžio vietine rinka bei įvairaus tipo parduotuvėmis ir paslaugomis.

Antrajame etape vertinama gyventojų važiavimo trukmė nuo gyvenamosios vietos iki miesto centro. Važiavimo trukmė suskirstyta į 3 etapus – 30 min., 45 min. ir 60 min. Jeigu daugiau kaip pusės analizuojamo regiono gyventojų važiavimo trukmė iki miesto centro yra iki 30 min., toks regionas priskiriamas miesto regionui. Jeigu daugiau kaip pusės regiono gyventojų važiavimo trukmė yra tarp 30 ir 45 min., toks regionas priskiriamas pusiau kaimo regionui. Jeigu daugiau kaip pusės regiono gyventojų važiavimo trukmė daugiau negu 45 min., toks regionas priskiriamas kaimo regionui.

Pritaikius Lewiso Dijkstros ir Hugo Poelmano metodologiją Lietuvos atvejui, buvo atliktas kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal atokumo kriterijų (Vidickienė, Gedminaitė-Raudonė, 2011). Vertinimas taip pat atliekamas dviem etapais, pirmajame etape sudarant miestų sąrašą ir antrajame etape atliekant važiavimo trukmės nuo gyvenamosios vietos iki miesto centro vertinimą. Regionų atokumo skaičiavimo metodikoje buvo pakoreguotas miestų išskyrimo principas ir važiavimo trukmė pagal Lietuvos situaciją, atsižvelgiant į šalies teritorijos dydį, gyventojų skaičių ir važiuojamųjų kelių tipus regionuose. Lietuvos regionai yra priskiriami LAU 1 (savivaldybių) lygmeniui.

Pirmajame etape sudarytas miestų sąrašas. Miestų, iki kurių buvo matuojamas važiavimo laikas, kategorijai buvo priskiriami tie Lietuvos miestai, kurie atitiko nustatytus kriterijus pagal paslaugų ir institucijų sąrašą:

- mieste turi veikti universitetas (-ai);
- mieste turi būti ligoninė (-ės);
- mieste teikiamos bankinės ir teisinės paslaugos;
- mieste teikiamos prekybos paslaugos, tarp jų turi būti ir specializuotos parduotuvės.

Pagal šiuos kriterijus buvo atrinkti 6 Lietuvos miestai – Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys ir Telšiai.

Atstumas iki miesto yra svarbus rodiklis, informuojantis apie regiono gyventojų galimybę naudotis įvairiomis paslaugomis ir gauti pajamas. Miestuose visada didesnės darbo, atitinkančio žmogaus sugebėjimus ir pomėgius, galimybės, veikia aukštąjį išsilavinimą teikiančios institucijos, specializuoti sveikatos centrai, teikiamos įvairios buitinės, finansinės ir konsultacinės paslaugos, veikia specializuotos parduotuvės, vyksta įvairūs renginiai ir kt. Miesto regionuose gyvenantys žmonės gali lengvai naudotis šiomis paslaugomis, o atokių regionų gyventojams šios paslaugos yra sunkiau prieinamos.

Antrajame etape buvo atliekamas važiavimo trukmės nuo gyvenamosios vietos iki miesto centro vertinimas Lietuvos regionus grupuojant pagal atokumą. Važiavimo trukmė buvo suskirstyta į 3 grupes – 45 min., 75 min. ir 90 min. Toks važiavimo trukmės skirstymas pasirinktas atsižvelgiant į miestų dydžius ir važiuojamųjų kelių tipus regionuose bei 3-jų dominuojančių grupių susidarymą pagal važiavimo trukmę.

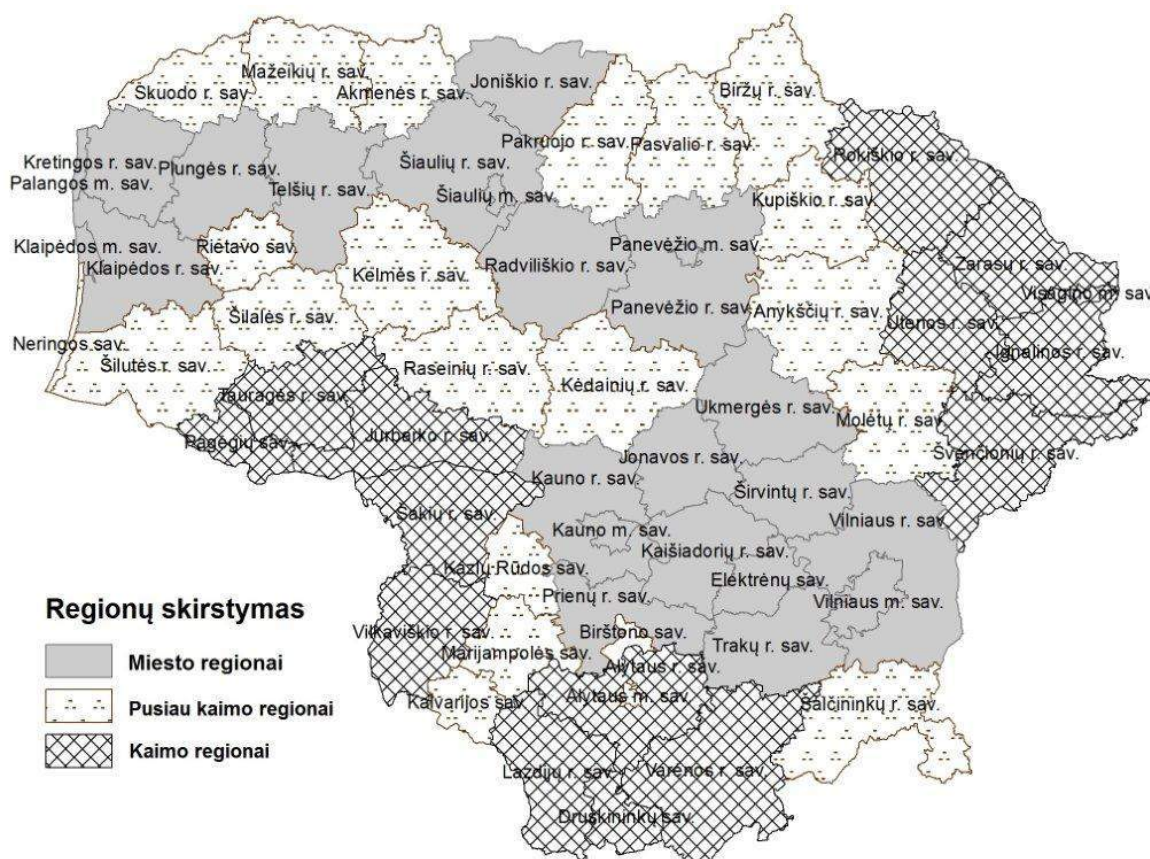
Regionai pagal parinkus kriterijus buvo priskiriami vienam iš 3-jų regionų tipų:

- *kaimo regionams*, jei daugiau kaip 50 proc. to regiono gyventojų važiuoti nuo savo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto užtrunka daugiau negu 90 min.
- *pusiau kaimo regionams*, jei daugiau kaip 50 proc. to regiono gyventojų važiuoti nuo savo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto užtrunka nuo 46 iki 75 min. (savivaldybių, kuriose 50 proc. gyventojų važiuoti nuo savo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto užtrunka nuo 76 iki 90 min., nebuvo).
- *miesto regionams*, jei daugiau kaip 50 proc. to regiono gyventojų važiuoti nuo savo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto užtrunka iki 45 min.

Važiavimo laikas buvo matuojamas iki miesto centro. Kai kuriais atvejais važiavimo laikas nuo miesto pakraščio iki miesto centro gali būti ilgesnis negu 45 min. Tačiau daroma prielaida, kad kiekvienam gyventojui nereikia važiuoti nuo miesto pakraščio iki paties miesto centro, norint pasiekti darbo vietą, todėl individualūs šio laiko skirtumai susivienodina ir nelemia vidutinio rezultato. Kita vertus, Lietuvoje nėra daug labai didelių miestų, kuriuose važiavimo trukmė nuo miesto pakraščio iki miesto centro būtų didesnė negu 45 min., palyginti su kitais Europos miestais.

Atlikus Lietuvos regionų grupavimą pagal kaimiškumą, matuojamą regiono atokumu nuo pagrindinių miestų, regionai pasiskirstė taip:

- kaimo regionai sudaro 25 proc. visų Lietuvos regionų;
- pusiau kaimo regionai sudaro 37 proc. visų Lietuvos regionų;
- miesto regionai sudaro 38 proc. visų Lietuvos regionų.

4 pav. Lietuvos regionų pasiskirstymas pagal atokumo kriterijų 2010 m.

Šaltinis: parengta autorių pagal LR statistikos departamento ir ViaMichelin GIS sistemos duomenis.

Remiantis šia tipologija, Lietuvos regionai pasiskirstė gana tolygiai į miesto, pusiau kaimo ir kaimo regionus (atitinkamai 38, 37 ir 25 proc.) Miesto regionai susitelkę aplink miesto savivaldybes ir šalia jų. Pusiau kaimo regionai yra susitelkę aplink miesto regionus. Kaimo regionai teritoriškai išsidėstę rytų, pietų ir pietvakarių Lietuvos teritorijoje, kuri yra labiausiai nutolusi nuo miestų tipui priskiriamų regionų.

Analizės metu buvo atsižvelgiama, ar važiavimo trukmė yra labai arti nustatytos ribos (45 min. arba 75 min.), pagal kurią regionas priskiriamas miesto, pusiau kaimo ar kaimo grupei. Daugiausia diskusijų šiuo klausimu iškilo dėl Elektrėnų savivaldybės, kuri yra tarp dviejų didžiausių Lietuvos miestų – Vilniaus ir Kauno. Važiavimo trukmė daugiau negu 50 proc. šio regiono gyventojų iki Vilniaus yra 46 min., o iki Kauno – 47 min., t. y. viršija pasirinktą 45 min. ribą labai nežymiai. Šis regionas taip pat turi greitkeli, kuris palengvina susisiekimo galimybes. Dėl šių priežasčių buvo nuspręsta, kad Elektrėnų savivaldybė priskiriama prie miesto grupės regionų.

Ši regionų tipologija, sukonstruota pagal visas reikalingas paslaugas teikiančių gyvenviečių nutolimo nuo žmogaus gyvenamosios vietos kriterijų, gali tapti svarbiu įrankiu priimant politikos sprendimus dėl sveikatos priežiūros ir švietimo įstaigų, kitas viešąsias paslaugas teikiančių institucijų teritorinio išdėstymo Lietuvoje, verslo

skatinimo, transporto ir informacinių technologijų infrastruktūros tobulinimo diferencijavimo regionuose.

Daugelis Lietuvos gyventojų, 2010 m. pabaigoje pasisakiusių Žaliosios knygos „Lietuvos kaimo ateitis“ diskusijose, kaip vieną svarbiausių dalykų, atgrasančių nuo gyvenimo kaime, nurodė paslaugų vaikams trūkumą (LAEI, 2010). Buvo pabrėžiama, kad trūksta vaikų darželių, mokyklos vis tolsta nuo gyvenamosios vietos, vaikams sudėtinga grįžti namo, jei nori dalyvauti užsiėmimuose po pamokų. Dalis pareiškusiųjų nuomonę mano, kad kaimo mokyklose daug žemesnė mokymo kokybė, todėl nenorėtų, kad jų vaikai ten mokytųsi, pabrėžia, kad kaimo gyventojai labai pasigenda pagrindinių sveikatos priežiūros paslaugų (šeimos gydytojo, odontologo, ginekologo), vaistinės. Atokesnių kaimo vietovių gyventojams sudėtinga važinėti į miesto sveikatos priežiūros ir socialines įstaigas, viešųjų paslaugų, kultūrinius ir sporto renginius, treniruotes, apsipirkti ir pan. Mažiau pasiturintiems gyventojams apsilankymas pas gydytoją ar reikalų tvarkymas toliau įsikūrusiame mieste taip pat gerokai padidina namų ūkio išlaidas. Palyginti su arti didmiesčių įsikūrusių savivaldybių gyventojais, atokių savivaldybių gyventojai yra daug nepalankesnėje padėtyje ir parama šioms problemoms spręsti būtų socialiai teisinga.

Regionų tipologija, sukonstruota atsižvelgiant į regiono atokumą, išskiriant 3 regionų grupes, būtų tinkamiausia sprendžiant, kuriems regionams reikia suteikti prioritetą, kai dalijamos paramos lėšos paslaugoms priartinti prie gyvenamosios vietos.

3.1.4. Kaimiškųjų regionų išskyrimas pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykio kriterijų

Žinių ekonomika suformavo sąlygas įvairovei plisti visose žmonių gyvenimo srityse, įskaitant ir vertybines nuostatas, ir gero gyvenimo sampratą. Todėl ieškant poindustrinėje visuomenėje gyvenančių žmonių poelgių priežasčių dažnai nepakanka analizuoti ekonominę ir socialinę situaciją pasinaudojant tradiciniais statistiniais rodikliais. Siekiant integruotai įvertinti situaciją regione vis dažniau naudojami rodikliai, nusakantys regiono gyventojų subjektyvių sprendimų visumą.

Lietuvoje taip pat susiklostė situacija, kai regionų lyginimas remiantis vien įprastiniais rodikliais, nusakančiais bedarbystės lygį, socialinių pašalpų gavėjų skaičių, žemių tinkamumą ūkininkauti, šiuo metu naudojamais Lietuvos regionų tipologijoms konstruoti, neatskleidžia viso realios situacijos vaizdo.

Ši tipologija sukonstruota siekiant išsiaiškinti, kokia kryptimi – kaimo silpnėjimo ar stiprėjimo – vyksta procesas. Atsižvelgiant į regiono gyventojų dalies kaimo ir miesto tipo gyvenvietėse pokyčius, galima suvokti natūraliai regione vykstančių procesų pagrindinę kryptį, kuri susiformuoja pagal regiono gyventojų subjektyvų sprendimą, integruojant visus gyvenimo kaimo arba miesto tipo gyvenvietėje plusus ir minusus. Šie pokyčiai apima ir tokius veiksnius, nulemiančius gyventojų skaičiaus kitimo kaimo ir miesto gyvenvietėse tendencijas, kurie nematuojami statistiniais rodikliais ir netiriami masinėse gyventojų apklausose.

Konstruojant šią tipologiją Lietuvos regionai pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį buvo išskiriami LAU 1 (savivaldybių) lygmeniu, panaudojant Statistikos departamento 2006–2010 m. duomenis apie gyventojų skaičių kaime ir mieste. Šiuo atveju išskiriant kaimiškuosius regionus, miestu laikomos gyvenamosios vietovės, kuriose gyventojų skaičius viršija 3 tūkst. Likusi teritorija laikytina kaimu. Išimtis – Alytaus ir Panevėžio r. savivaldybės, kur nėra gyvenamųjų vietovių, didesnių nei 3 tūkst. gyventojų. Alytaus r. savivaldybės gyventojų skaičiaus kitimo tendencijos buvo lyginamos su Alytaus miestu. Panevėžio r. savivaldybės gyventojų skaičiaus kitimo tendencijos buvo lyginamos su gyvenamosiomis vietovėmis, kuriose gyventojų skaičius didesnis nei 1,5 tūkst.

Apibrėžiant kaimiškojo regiono tipą pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykio kriterijų buvo skaičiuojamas kiekvieno regiono atskirai kaimo ir atskirai miesto gyventojų skaičiaus vidutinis kitimo tempas. Vidutinis kitimo tempas buvo skaičiuojamas pagal formulę:

$$T_{d.vid.} = \sqrt[n-1]{T_1 \cdot T_2 \cdot T_3 \dots T_n}$$

$T_{d.vid.}$ – vidutinis kitimo tempas

$T_1, T_2, T_3, \dots, T_n$ – grandininiai kitimo tempai

Kitimo tempu vadinamas dinamikos eilutės dviejų lygių santykis, kai duotas rodiklio lygis lyginamas su prieš jį esančiu lygiu. Kitimo tempas išreiškiamas procentais arba koeficientais. Jie parodo, kiek kartų vieno laikotarpio lygis didesnis arba mažesnis už kurio nors praėjusio laikotarpio lygį arba kiek procentų jis sudaro ankstesnio laikotarpio lygio atžvilgiu (pastarąjį lygį laikant 100 proc.). Kitimo tempai (išreikšti koeficientais) apskaičiuojami pagal formulę:

$$T_d = \frac{y_n}{y_{n-1}}$$

T_d – kitimo tempas

y_n – dinamikos eilutės bazinis lygis

y_{n-1} – lygis, esantis prieš y_n

Apskaičiuoti kiekvieno regiono atskirai kaimo ir atskirai miesto gyventojų skaičiaus vidutiniai kitimo tempai parodė, kad visuose Lietuvos regionuose (išskyrus Kauno r. savivaldybę, kur kaimo gyventojų skaičius auga) tiek kaimo, tiek miesto gyventojų skaičius per pastaruosius metus mažėja. Nustačius minėtų kitimo tempų santykį įvertinta, kuriuose regionuose kaimo gyventojų skaičius mažėja sparčiau, o kuriuose lėčiau, palyginti su miesto gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijomis. Vidutinių kitimo tempų, kurie išreikšti koeficientu, santykis įgavo reikšmes lygias vienetai arba didesnes bei mažesnes nei vienetas.

Taigi, Lietuvos regionus išskiriant pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykio kriterijų, regionas priskiriamas vienam iš trijų tipų:

- *silpnėjančio kaimo*, jei kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykis mažesnis nei 1;
- *stabilaus kaimo*, jei kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykis lygus 1;
- *stiprėjančio kaimo*, jei kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykis didesnis nei 1.

Regionų išskyrimas vyko 4 etapais:

1 etapas. Savivaldybės didėjančia tvarka buvo išdėstytos pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį.

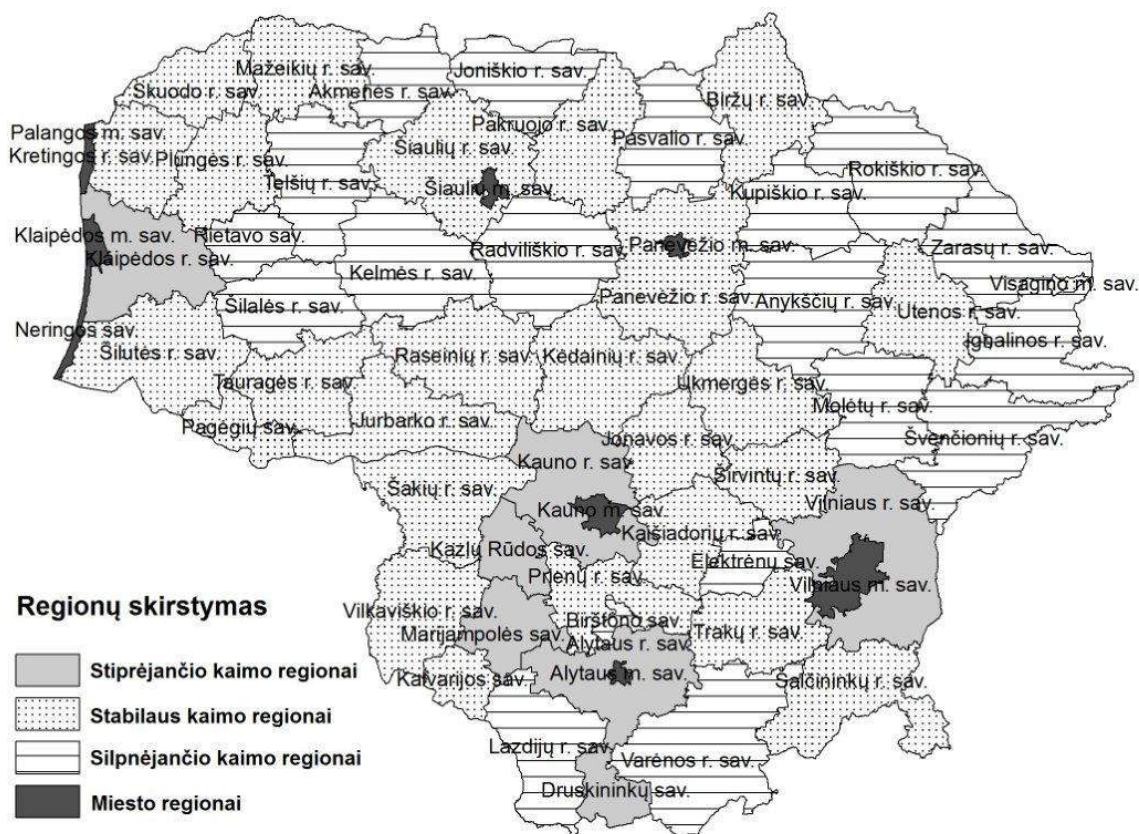
2 etapas. Regionai, neturintys kaimo gyventojų, priskirti miesto regionams.

3 etapas. Išskirtos stabilaus kaimo savivaldybės, kur kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykis lygus 1.

4 etapas. Likusios savivaldybės suskirstytos į silpnėjančio ir stiprėjančio kaimo regionus.

Išskyrus Lietuvos regionus pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį regionai pasiskirstė taip (5 pav.):

- *silpnėjančio kaimo regionai* sudaro 32 proc. visų Lietuvos regionų (19 savivaldybių);
- *stabilaus kaimo regionai* sudaro 43 proc. visų Lietuvos regionų (26 savivaldybės);
- *stiprėjančio kaimo regionai* sudaro 12 proc. visų Lietuvos regionų (7 savivaldybės);
- *miesto regionai* sudaro 13 proc. visų Lietuvos regionų (8 savivaldybės).

5 pav. Lietuvos regionai pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį 2006–2010 m.

Šaltinis: parengta autorių pagal LR statistikos departamento duomenis.

Regionų tipologijos, sukonstruotos atsižvelgiant į regiono gyventojų dalies kaimo ir miesto tipo gyvenvietėse pokyčius, labiausiai reikalingos diegiant naująsias kaimo ir regioninės politikos paradigmas, akcentuojančias būtinybę atsižvelgti į vietovės specifiką ir potencialą. Savivaldybės, kuriose kaimo tipo gyvenviečių gyventojų skaičius mažėja lėčiau nei miesto tipo gyvenvietėse, turėtų išsiaiškinti, kokie specifiniai veiksniai kaimiško tipo gyvenvietes padarė patrauklesnėmis gyventi už miesto tipo gyvenvietes, ir panaudoti šios analizės rezultatus parenkant savivaldybei tinkamiausias kaimo politikos priemones, palaikančias ir stiprinančias šių veiksmų poveikį. Regionai, kuriuose stebima priešinga tendencija, t. y. patenkantys į grupę, kur kaimo tipo gyvenviečių gyventojų skaičius mažėja sparčiau nei miesto tipo gyvenvietėse, turėtų kurti tokias vietos veiklos strategijas, kurios padėtų padaryti regiono kaimiškas gyvenvietes labiau patraukliomis gyventi. Tokia tipologija taptų veiksmingu įrankiu nukreipiant paramos lėšas regionui labiausiai reikalingiems „iš apačios“ vietos veiklos grupėse priimamiems regiono valdymo sprendimams finansuoti. Ji turėtų būti laikoma pagrindine regionų diferencijavimo priemone priimant kaimo politikos sprendimus taikant LEADER metodą, skatinant nevyriausybinių organizacijų įvairovę ir iniciatyvas kaimo regionuose.

3.2. Lietuvos regionų tipologijų tinkamumo daugiakriterinis vertinimas

Tipologijų pagal kaimiškumą pagrįstumui vertinti taikytas P. Gudkovo pasiūlytas daugiakriterinio vertinimo metodas (Гудков, 2008). Taikant šį metodą, galima kiekybiškai įvertinti bet kurį sudėtingą reiškinį, išreikštą daugeliu rodiklių, siekiant suranguoti jo alternatyvas. Vertinimo metu naudojami kiekybiniai ir kokybiniai būdai. Pirmieji kiekybiškai įvertina kiekvieną alternatyvą ir nustato jų dydžių skirtumus, o kokybiniai, pagrįsti specialistų (ekspertų) nuomone, nustato vieną arba keletą iš pasiūlytų geriausių alternatyvų (Ginevičius, Podvezko, 2008). Šio tyrimo atveju atliktas kaimo regionų, išskirtų pagal tyrime naudotas Lietuvos regionų tipologijas, socialinių, ekonominių ir infrastruktūros rodiklių reikšmių vertinimas.

Atliekant daugiakriterinį vertinimą, pirmiausia turi būti parenkamas reikalingų objektų ir kriterijų skaičius. Šiam vertinimui pasirinkti 4 objektai – kaimo regionų grupės pagal gyventojų skaičių didžiausioje gyvenvietėje, teritorijos apgyvendinimo tankumą, atokumą ir kaimo bei miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį.

Iš regionus charakterizuojančių ekonominių, socialinių ir infrastruktūros rodiklių visumos ekspertiniu būdu kaip vertinimo kriterijai atrinkti tokie:

- verslo gyvybingumas, matuojamas veikiančių ūkio subjektų skaičiaus metų pradžioje pokyčiu 2008–2010 m. laikotarpiu, proc.;
- senatvės koeficientas;
- nedarbo lygis, matuojamas registruotų bedarbių dalimi iš darbingo amžiaus gyventojų, proc.;
- socialinės pašalpų gavėjų dalis iš darbingo amžiaus gyventojų, proc.;
- kelių su pagerinta danga tankis, km/kv. km;
- materialinės investicijos vienam gyventojui;
- užimtumo lygis, matuojamas užimtųjų gyventojų dalimi iš visų darbingo amžiaus gyventojų, proc.

Vertinimui buvo naudojami 2008–2010 m. Statistikos departamento duomenys (8 lentelė).

Daugiakriterinis vertinimas vyko šešiais etapais.

Pirmajame etape nustatyti atrinktų rodiklių svoriai (skaitiniai įvertinimai) V_i , kai $i = 1, \dots, 7$, kurie nurodo jų svarbą. Kadangi buvo daryta prielaida, kad vertinant kaimiškųjų regionų socialinę ir ekonominę aplinką bei infrastruktūrą visi atrinkti rodikliai yra vienodai reikšmingi, nes atspindi vis kitokį situacijos savivaldybėje aspektą, šiame vertinimo etape jiems suteiktas vienodas svoris – 0,143.

8 lentelė. Kaimo regionų ekonominių, socialinių ir infrastruktūros rodiklių vidutinės reikšmės 2008–2010 m.

Kaimo regionų grupė	Verslo gyvybingumas, proc.	Senatvės koeficientas	Nedarbo lygis, proc.	Socialinės pašalpos gavėjų dalis, proc.	Kelių su pagerinta danga tankis, km/kv. km	Materialinės investicijos vienam gyventojui*, Lt	Užimtųjų gyventojų dalis, proc.
Pagal atokumą	1,17	155	10,2	7,1	0,32	3764	62,8
Pagal gyventojų skaičių didžiausioje gyvenvietėje	0,98	149	9,5	6,9	0,13	3487	60,4
Pagal teritorijos apgyvendinimo tankumą	0,80	150	9,9	7,4	0,10	2991	60,8
Pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį	0,65	162	10,2	8,0	0,12	3538	62,0
Visos Lietuvos savivaldybės	1,15	143	9,5	6,2	0,48	4344	62,5

* 2008–2009 m. duomenys.

Šaltinis: parengta autorių remiantis LR statistikos departamento duomenimis.

Antrajame etape kaimo regionų vertinimai buvo išreiškiami bemačiais vienetais P_{ij} , kai $i=1, \dots, 7$; $j=1, \dots, 4$, atrenkant minimalią kiekvieno rodiklio reikšmę ir iš jos dalijant visų rodiklių reikšmes.

Trečiajame etape apskaičiuoti rodiklių svoriai Z_i , kai $i=1, \dots, 7$, kurie nurodo vertinimų sklaidą (9 lentelė).

a) pirmiausia nustatomos vidutinės kiekvieno rodiklio reikšmės:

$$P_i = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^N P_{ij}, i = 1, \dots, M.$$

b) toliau apskaičiuojamas kiekvieno rodiklio sklaidos dydis R_i ir jų suma R :

$$R_i = \frac{1}{N \cdot P_i} \sum_{j=1}^N |P_{ij} - P_i|, i = 1, \dots, M,$$

$$R = \sum_{i=1}^M R_i$$

c) galiausiai apskaičiuojami rodiklių svoriai Z_i :

$$Z_i = \frac{R_i}{R}, i = 1, \dots, M.$$

Didžiausi svoriai Z_i teko kelių su pagerinta danga (0,263), verslo gyvybingumo (0,261) ir užimtumo lygio (0,156) rodikliams. Mažiausias svoris teko senatvės koeficientui (0,028) ir nedarbo lygiui (0,005). Kuo didesnis rodiklio svoris Z_i , tuo i -asis rodiklis reikšmingesnis.

Ketvirtajame etape apskaičiuoti suvestiniai rodiklių svoriai:

$$W_i = \frac{V_i + Z_i}{2}, i = 1, \dots, M.$$

9 lentelė. Rodiklių minimalios reikšmės ir svoriai

Reikšmės	Rodikliai						
	verslo gyvybingumas, proc.	senatvės koeficientas	nedarbo lygis, proc.	socialinės pašalpos gavėjų dalis, proc.	kelių su pagerinta danga tankis, km/kv. km	materialinės investicijos vienam gyventojui, Lt	užimtųjų gyventojų dalis, proc.
Rodiklių minimalios reikšmės	1,11	29,74	1,51	1,65	0,04	1174,93	4,28
Rodiklių svoriai	0,261	0,028	0,050	0,121	0,263	0,122	0,156
Suvestiniai rodiklių svoriai	0,202	0,085	0,096	0,132	0,203	0,132	0,149

Šaltinis: parengta autorių.

Penktajame etape įvertinti visų keturių tipologijų kaimo regionai pagal rodiklių svorius:

$$E_{ij} = P_{ij} \cdot W_i, i = 1, \dots, M; j = 1, \dots, N$$

Šio etapo rezultatai (10 lentelė) parodė, kad reikšmingiausi rodikliai kaimo regionams yra verslo gyvybingumas, kelių su pagerinta danga tankis, užimtųjų gyventojų dalis ir materialinės investicijos vienam gyventojui. Senatvės koeficientas ir nedarbo lygis turi mažiausią svorį.

Šeštajame etape atliktas kompleksinis kaimo regionų vertinimas:

$$E_j = \sum_{i=1}^M R_{ij}, j = 1, \dots, N.$$

Visos vertinime dalyvavusios kaimo regionų grupės, išskirtos pagal skirtingas tipologijas, buvo reitinguojamos eiliškumo tvarka nuo gavusios didžiausią vertinimą iki gavusios mažiausią (11 lentelė).

10 lentelė. Kaimo regionų įvertinimas pagal rodiklių svorius

Kaimo regionų grupė	Verslo gyvybingumas, proc.	Senatvės koeficientas	Nedarbo lygis, proc.	Socialinės pašalpos gavėjų dalis, proc.	Kelių su pagerinta danga tankis, km/kv. km	Materialinės investicijos vienam gyventojui, Lt	Užimtųjų gyventojų dalis, proc.
Pagal atokumą	0,20	0,08	0,09	0,13	0,20	0,09	0,10
Pagal gyventojų skaičių didžiausioje gyvenvietėje	0,11	0,08	0,08	0,09	0,14	0,11	0,15
Pagal teritorijos apgyvendinimo tankumą	0,12	0,09	0,09	0,11	0,20	0,12	0,15
Pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį	0,16	0,08	0,10	0,11	0,12	0,13	0,13

Šaltinis: parengta autorių.

11 lentelė. Kompleksinis regionų grupių įvertinimas

Kaimo regionų grupės	Galutinis vertinimas	Vieta
Pagal atokumą	0,90	1 vieta
Pagal gyventojų skaičių didžiausioje gyvenvietėje	0,77	4 vieta
Pagal teritorijos apgyvendinimo tankumą	0,86	2 vieta
Pagal kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus vidutinių kitimo tempų santykį	0,82	3 vieta

Šaltinis: parengta autorių.

Daugiakriterinio vertinimo rezultatai parodė, kad visos keturios kaimo regionų tipologijos yra tinkamos. Panašiausios kaimo regionų ekonominių, socialinių ir infrastruktūros rodiklių reikšmės yra regionuose pagal atokumą ir teritorijos apgyvendinimo tankumą. Tačiau galutinio vertinimo rezultatai tarp daugiausia balų gavusios regionų tipologijos pagal atokumą (0,90 balo) ir mažiausiai balų gavusios pagal gyventojų skaičių didžiausioje gyvenvietėje (0,77 balo) nedaug skiriasi.

Daugiakriterinio tipologijų pagrįstumo vertinimo rezultatai patvirtina teorines tyrimo išvadas, kad šiuo metu aktualiausias kaimiškumo kriterijus yra regiono atokumas.

3.3. Lietuvos regionų tipologijų pagal kaimiškumą integravimas kaimo politikos tikslams

Vienas svarbiausių regioninės politikos bruožų poindustrinėje visuomenėje yra naujas požiūris į regionų ekonominį ir socialinį potencialą, ieškant ne silpnųjų regionų atsilikimo priežasčių, o priemonių konkurenciniams gebėjimams stiprinti. Įgyvendinant kaimo paramos politikos priemones, ribojantis veiksnys yra finansiniai ištekliai, todėl tenka apsispręsti ne tik dėl prioritetinių politikos krypčių ir priemonių parinkimo, bet ir paramos, teikiamos skirtingiems regionams, intensyvumo bei sklaidos. Valstybės institucijoms tenka apsispręsti, pagal kurią tipologiją atrinkta kaimiškų regionų grupė turi būti remiama kaip prioritetinė, apskaičiuojant maksimalią paramos sumą, nustatant didesnę rėmimo intensyvumą ar mažinant reikalavimus šiai kategorijai priskirtiems paramos gavėjams. Remiantis skirtingais kaimo išskyrimo kriterijais atliktas Lietuvos regionų kaimiškumo vertinimas parodė, jog daugeliui Lietuvos regionų yra būdingi keli kaimiškumo bruožai (Melnikienė ir kt., 2011). Pasitelkiant integruotą savivaldybių vertinimą ir sujungiant anksčiau naudotus kriterijus į sistemą, galima suskirstyti kaimo regionus pagal kaimiškumo laipsnį ir išskirti regionų grupę, kuri įgyvendinant kaimo politiką turi būti remiama kaip prioritetinė (6 pav).

Regionų integruotas vertinimas buvo atliktas sujungus į sistemą ankstesnėje darbo dalyje pateiktus regionų grupavimus į kaimo, pusiau kaimo ir miesto pagal tris kriterijus:

- gyventojų skaičių didžiausioje gyvenvietėje;
- teritorijos apgyvendinimo tankumą;
- atokumą.

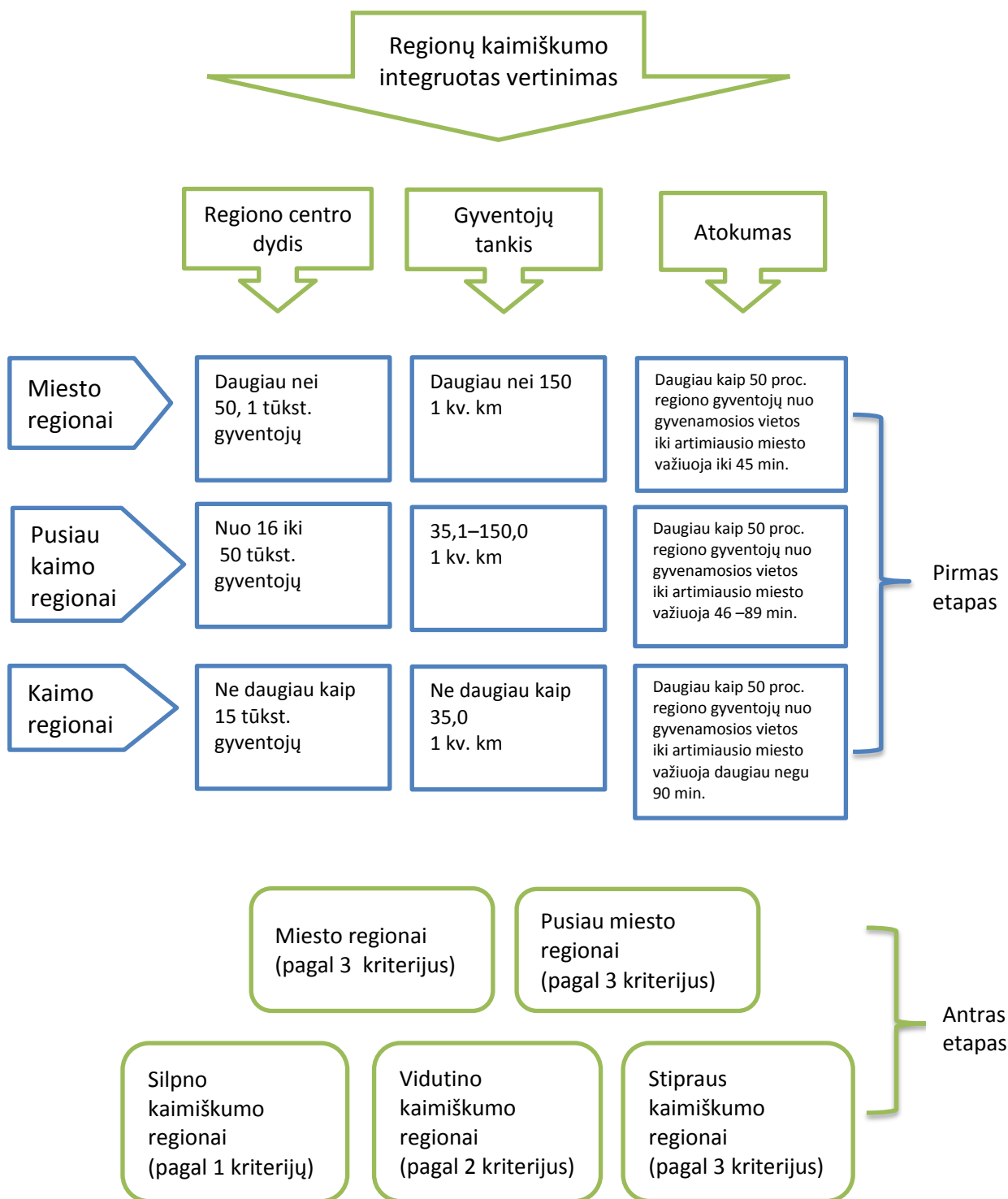
Regionų integruotas vertinimas atliktas dviem etapais.

Pirmajame etape pasinaudojome jau turimais Lietuvos savivaldybių grupavimais pagal kaimiškumą, atsižvelgiant į tris anksčiau minėtus kriterijus. Konstruojant šį grupavimą savivaldybės pagal kiekvieną iš šių kriterijų buvo suskirstytos į miesto regionus, pusiau kaimo regionus ir kaimo regionus. Į kaimo regionų grupę pateko:

- pagal gyventojų skaičiaus didžiausioje gyvenvietėje kriterijų – 28 savivaldybės;
- pagal teritorijos apgyvendinimo tankumo kriterijų – 36 savivaldybės;
- pagal regiono atokumo kriterijų – 14 savivaldybių.

Antrajame etape savivaldybės sugrupuotos atsižvelgiant į tai, pagal kiek kriterijų jos yra priskiriamos kaimiškiesiems regionams (12 lentelė). Atliekant šį vertinimą, visi kaimiškumo kriterijai laikyti vienodai reikšmingi, nes jais remiantis sukonstruotos kaimiškumo tipologijos atspindi skirtingus kaimo, kaip gyvenamosios vietos, aspektus. Savivaldybės, kurios patenka į kaimo grupę pagal visus tris kaimiškumo požymius,

priskirtos stipraus kaimiškumo regionų grupei, savivaldybės, kurios patenka į kaimo grupę pagal du kaimiškumo požymius – vidutinio kaimiškumo regionų grupei, o savivaldybės, kurios klasifikuotos kaip kaimo regionai tik pagal vieną kriterijų – silpno kaimiškumo regionų grupei. Tos savivaldybės, kurioms nėra būdingas nei vienas kaimiškumo bruožas, priskirtos pusiau miesto arba miesto grupei.

6 pav. Regionų kaimiškumo integruoto vertinimo loginė schema

Šaltinis: parengta autorių.

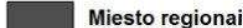
Įvertinus savivaldybes, 19 jų buvo priskirtos kaimo regionams pagal vieną iš trijų kriterijų, 20 – pagal du kriterijus ir tik 7 savivaldybės – Ignalinos, Lazdijų, Pagėgių, Šakių, Švenčionių, Zarasų ir Varėnos – priskiriamos kaimo regionui pagal tris nagrinėjamus kriterijus ir yra laikomos stipraus kaimiškumo regionais. Būtina pažymėti, kad visos pastarosios savivaldybės yra retai apgyvendintos, turi mažą regiono centrą ir yra nutolusios nuo didžiųjų Lietuvos centrų, be to, išsidėsčiusios Lietuvos pasienyje. 14 savivaldybių nepateko į kaimo regionų grupę pagal jokių kriterijų. Iš jų šešios klasifikuotos kaip miesto regionai, o likusios aštuonios pagal tris kriterijus pateko į pusiau miesto regionų grupę (7 pav.).

12 lentelė. Regionų kaimiškumo integruotas vertinimas

Savivaldybė	Integruotas vertinimas	Regionų priskyrimo kaimui kriterijai		
		gyventojų skaičius savivaldybės centre	atokumas nuo didžiųjų miestų	gyventojų tankis
Akmenės r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Alytaus m.	Miesto regionas			
Alytaus r.	Vidutinio kaimiškumo regionas		+	+
Anykščių r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Birštono	Silpno kaimiškumo regionas	+		
Biržų r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Druskininkų	Silpno kaimiškumo regionas		+	
Elektrėnų	Pusiau miesto regionas			
Ignalinos r.	Stipraus kaimiškumo regionas	+	+	+
Jonavos r.	Pusiau miesto regionas			
Joniškio r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Jurbarko r.	Vidutinio kaimiškumo regionas		+	+
Kaišiadorių r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Kalvarijos	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Kauno m.	Miesto regionas			
Kauno r.	Silpno kaimiškumo regionas	+		
Kazlų Rūdos	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Kėdainių r.	Pusiau miesto regionas			
Kelmės r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Klaipėdos m.	Miesto regionas			
Klaipėdos r.	Silpno kaimiškumo regionas	+		
Kretingos r.	Pusiau miesto regionas			
Kupiškio r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Lazdijų r.	Stipraus kaimiškumo regionas	+	+	+
Marijampolės	Pusiau miesto regionas			

Savivaldybė	Integruotas vertinimas	Regionų priskyrimo kaimui kriterijai		
		gyventojų skaičius savivaldybės centre	atokumas nuo didžiųjų miestų	gyventojų tankis
Mažeikių r.	Pusiaus miesto regionas			
Molėtų r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Neringos	Silpno kaimiškumo regionas	+		
Pagėgių	Stipraus kaimiškumo regionas	+	+	+
Pakruojo r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Palangos m.	Miesto regionas			
Panevėžio m.	Miesto regionas			
Panevėžio r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Pasvalio r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Plungės r.	Pusiaus miesto regionas			
Prienų r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Radviliškio r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Raseinių r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Rietavo	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Rokiškio r.	Vidutinio kaimiškumo regionas		+	+
Skuodo r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Šakių r.	Stipraus kaimiškumo regionas	+	+	+
Šalčininkų r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Šiaulių m.	Miesto regionas			
Šiaulių r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Šilalės r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Šilutės r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Širvintų r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Švenčionių r.	Stipraus kaimiškumo regionas	+	+	+
Tauragės r.	Silpno kaimiškumo regionas		+	
Telšių r.	Pusiaus miesto regionas			
Trakų r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Ukmergės r.	Silpno kaimiškumo regionas			+
Utenos r.	Silpno kaimiškumo regionas		+	
Varėnos r.	Stipraus kaimiškumo regionas	+	+	+
Vilkaviškio r.	Silpno kaimiškumo regionas		+	
Vilniaus m.	Miesto regionas			
Vilniaus r.	Vidutinio kaimiškumo regionas	+		+
Visagino m.	Silpno kaimiškumo regionas		+	
Zarasų r.	Stipraus kaimiškumo regionas	+	+	+

Šaltinis: parengta autorių.

Šaltinis: parengta autorių.

Norint nustatyti, ar Lietuvos regionų grupavimas pagal kaimiškumą yra tinkamas šiam tikslui, pasitelkta statistinių duomenų analizė. Ši analizė parodė, kad savivaldybėms, patenkančioms į tam tikrą grupę, būdingi bendri raidos dėsningumai, o tarp skirtingų grupių egzistuoja ryškūs skirtumai (13 lentelė). Vadovaujantis tradiciniu požiūriu, kai kaimiškumas siejamas su atsilikimu, stipraus kaimiškumo savivaldybės turėtų susidurti su ekonominio gyvybingumo trūkumu. Tačiau jos demonstruoja aukštus verslo gyvybingumo rodiklius. Savivaldybių verslumui vertinti pasitelktas verslo gyvybingumo indeksas, kuris buvo matuojamas ūkio subjektų skaičiaus augimo

tempu, įvertinant regione naujai įsisteigusių ir užsidariusių įmonių skaičiaus pokytį. Stipraus kaimiškumo regionams priskirtų savivaldybių vidutinis verslo gyvybingumo indeksas 2008–2010 m. siekė 1,43 ir buvo didesnis ne tik už kitų mažiau kaimiškų, bet ir už pusiau miesto grupės savivaldybių verslo gyvybingumo indeksą. Tai rodo, kad stipraus kaimiškumo regionų grupei priskiriamos savivaldybės turi potencialo vystytis ir žmogiškųjų išteklių paramai įsisavinti. Aukštas verslo gyvybingumo rodiklis pasiektas esant mažoms, palyginti su kitomis regionų grupėmis, materialinių investicijų apimtims. 2008–2010 m. investicijos, tenkančios vienam gyventojui, šioje savivaldybių grupėje tesiekė 2310 Lt ir sudarė 41 proc. Lietuvos vidurkio, tačiau investicijų trūkumas šiuose regionuose nebuvo kliūtis verslumui pasireikšti.

13 lentelė. Pagal kaimiškumo integruotą vertinimą sugrupuotų Lietuvos regionų vidutiniai ekonominiai ir socialiniai rodikliai 2008–2010 m.

Rodikliai	Stipraus kaimiškumo regionai	Vidutinio kaimiškumo regionai	Silpno kaimiškumo regionai	Pusiau miesto regionai	Miesto regionai	Vidutiniškai Lietuvoje
Senatvės koeficientas	172	143	144	121	139	137
Socialinės pašalpos gavėjų dalis, proc.	8,3	6,7	6,2	5,7	3,2	4,5
Materialinės investicijos 1 gyventojui, Lt	2310	2711	3699	6059	6251	5622
Užimtųjų gyventojų dalis, proc.	59,2	60,8	62,1	63,0	71,4	66,9
Nedarbo lygis, proc.	10,3	9,9	8,9	8,9	9,1	9,1
Verslo gyvybingumo indeksas	1,43	1,08	0,73	1,37	1,88	1,15
Žemės ūkio naudmenų dalis, proc.	44,9	54,4	49,4	56,1	17,9	53,0
Miškų dalis, proc.	38,9	32,4	35,3	30,9	21,3	32,6
Kelių su pagerinta danga tankis, km/ kv. km	0,08	0,10	0,23	0,18	2,97	0,16

Šaltinis: parengta autorių pagal [LR](#) statistikos departamento duomenis.

Stipraus kaimiškumo savivaldybių vystymuisi yra būdingi ir kiti savivaldybėms bendri raidos aspektai, į kuriuos svarbu atsižvelgti priimant kaimo ir regioninės politikos sprendimus. Neigiama gyventojų senėjimo įtaka šių regionų raidai yra stipresnė nei kitose regionų grupėse. Vidutinis stipraus kaimiškumo regionų senatvės koeficientas 2008–2010 m. buvo 25 proc. didesnis nei vidutiniškai Lietuvoje. Todėl galima teigti, kad stipraus kaimiškumo regionai turi gerokai prastesnius žmogiškuosius išteklius gyventojų amžiaus struktūros požiūriu ir į tai turi būti atsižvelgta kuriant ilgalaikes šių regionų vystymo strategijas. Vidutiniai 2008–2010 m. šių regionų darbo rinkos būklės rodikliai yra blogesni nei kitose regionų grupėse.

Nedarbo lygis siekė vidutiniškai 10,3 proc. ir buvo 1,2 proc. punkto didesnis nei vidutiniškai Lietuvoje, o nuo artimiausios kaimiškų regionų grupės – vidutinio kaimiškumo savivaldybių – taip pat smarkiai skyrėsi – buvo apie 0,5 proc. punkto didesnis. Užimtumo lygis stipraus kaimiškumo regionuose nagrinėjamu laikotarpiu nesiekė 60 proc. darbingų gyventojų skaičiaus ir beveik 6 proc. punktais buvo mažesnis nei vidutiniškai Lietuvoje, o tai rodo menką darbo jėgos aktyvumą šiuose regionuose. Mažo užimtumo ir didelio nedarbo pasekmė – didelis socialinės paramos gavėjų skaičius. Stipraus kaimiškumo regionuose socialinės pašalpos gavėjų skaičius siekė net 8,3 proc. darbingo amžiaus gyventojų. Kadangi socialinė pašalpa yra mokama tiems darbingo amžiaus gyventojams, kurių pajamos yra mažesnės už valstybės nustatytą minimalių pajamų normatyvą, didelis socialinės pašalpos gavėjų skaičius leidžia daryti išvadą apie mažas gyventojų pajamas šiai regionų grupei priskirtose savivaldybėse.

Statistikos departamento duomenys neleidžia bent kiek giliau paanalizuoti savivaldybių infrastruktūros būklės. Vertinant stipraus kaimiškumo regionų grupei priskirtų savivaldybių gamtinius išteklius ir infrastruktūrą, galima daryti šiuos apibendrinimus: joms būdingas didesnis nei vidutiniškai Lietuvoje miškingumas, o kelių tinklas yra blogai išvystytas. Kelių su pagerinta danga tankis tesiekia 0,08 km/kv. km ir yra du kartus mažesnis nei šalies vidurkis. Šiai grupei priskirtos savivaldybės yra atokiai nuo didžiųjų miestų, todėl blogas kelių tinklas yra rimta kliūtis panaudoti savivaldybių ekonominį ir socialinį potencialą.

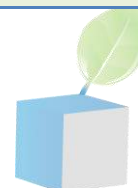
Atlikus statistinių duomenų analizę matyti, kad Lietuvos regionų grupavimas pagal kaimiškumo kriterijus atskleidžia regionų raidos ypatumus, todėl sudaro prielaidas parinkti efektyvias į vietovę orientuotas kaimo politikos priemones.

Ekonominės, demografinės, socialinės ir infrastruktūros būklės analizė taip pat leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos regionų grupavimas politikos tikslais, remiantis integruotu kaimiškumo vertinimu, geriau atspindi regionų raidos dėsningumus nei iki šiol naudojamas regionų skirstymas į probleminius ir neprobleminius (14 lentelė). Šį teiginį galima pagrįsti remiantis probleminių ir neprobleminių savivaldybių grupavimu, atsižvelgiant į jų kaimiškumo lygį.

14 lentelė. Pagal kaimiškumo integruotą vertinimą sugrupuotų Lietuvos probleminių ir neprobleminių regionų vidutiniai ekonominiai ir socialiniai rodikliai 2008–2010 m.

Rodikliai	Probleminiai regionai					Neprobleminiai regionai				
	stipraus kaimiškumo	vidutinio kaimiškumo	silpno kaimiškumo	pusiau miesto	vidutiniškai	stipraus kaimiškumo	vidutinio kaimiškumo	silpno kaimiškumo	pusiau miesto	vidutiniškai
Senatvės koeficientas	192	144	135	104	145	156	142	145	126	142
Socialinės pašalpos gavėjų dalis, proc.	8,7	8,2	11,6	8,1	8,8	8,0	6,1	5,5	5,0	5,9
Materialinės investicijos 1 gyventojui, tūkst. Lt	1847	1998	4149	5522	2836	2658	2957	3765	4478	3479
Užimtųjų gyventojų dalis, proc.	57,9	60,2	58,4	62,5	59,8	60,2	61,1	62,5	63,2	61,9
Nedarbo lygis, proc.	11,5	10,9	11,4	11,0	11,2	9,4	9,5	8,7	8,3	9,0
Verslo gyvybingumo indeksas	1,2	0,5	–0,1	1,8	0,8	1,6	1,3	0,8	1,2	1,1
Žemės ūkio naudmenų dalis, proc.	38,7	59,7	64,1	53,2	54,5	49,5	52,1	47,5	57,0	50,8
Miškų dalis, proc.	42,1	29,7	25,9	35,7	32,6	36,5	33,6	36,5	29,3	34,4
Kelių su pagerinta danga tankis, km/ kv. km	0,08	0,09	0,20	0,19	0,16	0,08	0,11	0,24	0,18	0,17

Šaltinis: parengta autorių pagal LR statistikos departamento duomenis.

Tiek šiuo metu probleminėms priskirtų savivaldybių grupėje, tiek neprobleminių grupėje yra savivaldybių, kurios pagal kaimiškumo laipsnį yra stipraus kaimiškumo regionai, vidutinio kaimiškumo regionai, silpno kaimiškumo regionai arba neturi kaimui būdingų bruožų. Lietuvos savivaldybių raidos vertinimas, sugrupavus jas pagal kaimiškumo laipsnį į stipraus, vidutinio ir silpno kaimiškumo, pusiau miesto ir miesto regionų grupes, atskleidžia esminius ekonominius ir socialinius skirtumus probleminių ir neprobleminių savivaldybių grupių viduje.

Probleminių regionų išskyrimas remiasi tradicine atsiliekančiųjų regionų šelpimo principu pagrįsta regioninės politikos paradigma, tačiau sugrupavus problemines ir neproblemines savivaldybes pagal kaimiškumą išryškėja tam tikras neatitikimas tarp probleminių regionų išskyrimo tikslų ir probleminių savivaldybių raidos problemas parodančių ekonominių ir socialinių rodiklių. Pavyzdžiui, vidutinės materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, 2008–2010 m. probleminėse savivaldybėse siekė 2836 Lt ir buvo didesnės nei neprobleminėse stipraus kaimiškumo savivaldybėse, kur šis rodiklis tuo pačiu laikotarpiu lygus 2658 Lt. Analogiškas prieštaravimas matyti ir lyginant užimtumo rodiklius. Probleminių pusiau miesto regionų užimtumo rodiklis (62,5 proc.) nagrinėjamu laikotarpiu buvo geresnis nei užimtumo neprobleminėse savivaldybėse (61,9 proc.). Nors probleminių savivaldybių kelių su pagerinta danga tinklas yra blogai išplėtotas ir vidutiniškai tesiekia 0,12 km/kv. km, tačiau tarp neprobleminių savivaldybių yra dvi regionų grupės – stipraus kaimiškumo ir vidutinio kaimiškumo, kurių kelių tinklas išplėtotas dar mažiau (atitinkamai 0,08 ir 0,11 km/kv. km).

Lietuvos savivaldybių skirstymas pagal kaimiškumo laipsnį geriau išryškina jų raidos specifiką ir ekonominės bei socialinės situacijos skirtumus nei šiuo metu naudojamas probleminių regionų išskyrimas. Todėl ateityje tipologijos kaimiškumo aspektu turėtų tapti svarbiu politikos instrumentu, padedančiu diferencijuoti paramos priemonės, skatinančias regiono raidą, priimant ne tik kaimo politikos sprendimus, bet ir pereinant prie regioninės politikos, besiremiančios naująja regioninės politikos paradigma, kai skatinama ne tik atsiliekančiųjų, bet visų regionų raida. Lietuvos regioninėje politikoje naudojamas grupavimas į probleminius ir neprobleminius regionus, remiantis trimis rodikliais (nedarbo lygiu, socialinės pašalpos gavėjų dalimi ir materialinių investicijų dydžiu), neatskleidžia regiono socialinės ir ekonominės raidos veiksnių. Šiuo metu taikomi probleminių regionų išskyrimo rodikliai turi esminį trūkumą, nes jų reikšmės sparčiai kinta ir rodo tik esamą būklę, bet ne priežastis. Tokie kriterijai kaip regiono atokumas, apgyvendinimo tankumas ir gyventojų skaičius savivaldybės centre, naudojami kaimiškumui apibrėžti, išlieka stabilūs ilgą laikotarpį ir charakterizuoja regiono išskirtinumą, kurį sunku greitai pakeisti. Todėl regionų tipologijos pagal kaimiškumą ir būtų tinkamas instrumentas naujai regioninės politikos paradigmą įgyvendinti.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Atlikus sisteminę kaimiškumo sąvokos evoliucijos pereinant iš industrinio į poindustrinį žinių visuomenės etapą analizę išryškėjo du pagrindiniai skirtumai tarp kaimiškumo sampratų. Pirma, industriniame etape apibrėžiant kaimą kaip objektą jis buvo priešpastatomas miestui ir apibūdinamas likutiniu principu, pagal kurį kaimas yra visa tai, kas nėra miestas. Poindustriniame etape vertinamas gyvenvietės ar regiono kaimiškumo laipsnis ir išskiriami trys ir daugiau jų tipų. Antra, industriniame etape buvo siekiama kaimą apibūdinti kaip statišką objektą, nusakant jo pagrindinius požymius ir vertinant jų dydį, pasireiškimo mastą, palyginti su tų pačių požymių pasireiškimu mieste. Poindustriniame etape kaimiškumas siejamas su bendruomenėse vykstančiais procesais, jų vyksmo greičiu, ryšių tarp gyvenviečių ir regionų glaudumu ir tamprumu. Tipologijose, siekiančiose atskleisti kaimiškumo aspektą, svarbiausi tampa kriterijai, nusakantys kaimo gyventojų galimybes būti mobiliems, apibūdinantys jų judėjimo srautus ir greitį bei vertinantys kaimo ir miesto ryšius.

2. Poindustrinio visuomenės vystymosi etapo naujieji bruožai ir į juos reaguojant vykstantis kaimo ir regioninės politikos paradigmos pasikeitimas vienareikšmiškai rodo, kad būtina kaimą apibrėžti kaip regioną, o ne kaip atskirą gyvenvietę arba teritoriją, kurios neužima miestai. Norint pereiti prie naujosios į vietovę orientuotos kaimo politikos paradigmos, siūlančios kaimo politikoje taikyti priemones, kurios sutelktos ne į atskiro ūkininko ar gyvenvietės rėmimą, bet į viso kaimiškojo regiono darnią raidą, svarbia tampa regionų tipologija kaimiškumo aspektu.

3. Konstruojant tipologijas kaimiškumo aspektu ryškėja tendencija atsižvelgti ne tik į objektyvius kriterijus, nustatomus „iš viršaus“ kaimo politikos sprendimus priimančių institucijų, bet ir į subjektyvius kriterijus, išreiškiančius regiono ar gyvenvietės gyventojų nuomonę, kokiame regione – kaimiškame ar miestiškame – jie gyvena arba nori gyventi. Klasifikacija pagal kaimiškumą, nustatoma „iš apačios“, gali būti grindžiama individualaus lygmens sprendimais (remiantis rodikliais, apibūdinančiais regiono gyventojų polinkį gyventi kaimo tipo gyvenvietėse, ar gyventojų apklausos duomenimis) arba perduodama į žemesnį valstybės valdymo lygmenį (apskričiai ar municipalitetui leidžiama pasirinkti, kuriai grupei pagal kaimiškumą ji priklausys priimant regioninės politikos sprendimus nacionaliniu mastu).

4. Kuriant regionų tipologiją pagal kaimiškumo laipsnį svarbu ne tik parinkti regionus vienijantį požymį, laikomą kaimiškumo kriterijumi, bet ir surasti priemones, kurios būtų tinkamos vieno ar kito tipo regionui valdyti. Pastaruoju metu tipologijų kūrėjai dažnai pamiršta šį reikalavimą ir dėl to tipologijos netampa įrankiu, padedančiu pagrįsti kaimo politikos sprendimus.

5. Konstruojant Lietuvos regionų tipologijas pagal kaimiškumą buvo siekiama aprėpti visus svarbiausius kaimiškumo kriterijus: didžiausio miesto regione dydis, gyventojų tankis regione, regiono atokumas, regiono gyventojų dalies kaimo ir miesto tipo gyvenvietėse pokyčiai. Daugiakriterinio tipologijų pagrįstumo vertinimo rezultatai patvirtina teorines tyrimo išvadas, kad šiuo metu aktualiausias kaimiškumo kriterijus

yra regionų atokumas. Tyrimas parodė, kad Lietuvos regionų tipologija, sukonstruota pagal šį kriterijų, šiuo laikotarpiu Lietuvai yra tinkamiausia.

6. Kiekviena pasiūlyta Lietuvos regionų tipologija atskleidžia vis kitą dabartiniam kaimo regiono raidos etapui aktualų aspektą, kurį galima reguliuoti kaimo politikos priemonėmis. Todėl šios tipologijos nekonkuruoja tarpusavyje ir turėtų būti naudojamos ne kaip alternatyvios, bet kaip viena kitą papildančios. Rekomendacijos dėl regionų tipologijų panaudojimo priimant Lietuvos kaimo politikos sprendimus būtų šios:

- Tipologiją, sukonstruotą pagal didžiausio miesto regione dydį, rekomenduojama naudoti teritorinio planavimo politikos tikslams.
- Tipologiją, sukonstruotą pagal regiono teritorijos apgyvendinimo tankumą, rekomenduojama naudoti priimant žemės bei kito nekilnojamojo turto naudojimo reglamentavimo ir apmokestinimo sprendimus, diferencijuojant vietinio biudžeto formavimo principus skirtingų tipų regionuose.
- Tipologiją, sukonstruotą pagal regiono atokumą, matuojamą važiavimo trukme, rekomenduojama naudoti priimant sprendimus dėl sveikatos priežiūros ir švietimo įstaigų išdėstymo Lietuvos teritorijoje, gyventojų aprūpinimo kitomis viešosiomis paslaugomis, verslo skatinimo, transporto ir informacinių technologijų infrastruktūros tobulinimo diferencijavimo regionuose. Ji būtų tinkamiausia sprendžiant, kuriems regionams reikia suteikti prioritetą, kai skirstomos paramos lėšos, skirtos paslaugoms priartinti prie gyvenamosios vietos.
- Tipologiją, sukonstruotą pagal tai, ar regiono gyventojai labiau linkę gyventi urbanizuoto ar kaimo tipo gyvenvietėse, rekomenduojama naudoti sprendžiant, kuriems regionams reikia suteikti prioritetą, kai skirstomos paramos lėšos taikant LEADER metodą, skatinant nevyriausybiinių organizacijų įvairovę kaime ir taikant kitas priemones, gerinančias gyvenimo kokybę kaimo regione.

7. Tokie kriterijai kaip regiono atokumas, apgyvendinimo tankumas ir gyventojų skaičius savivaldybės centre, naudojami kaimiškumui apibrėžti, yra ganėtinai stabilūs ilgą laikotarpį ir charakterizuoja regiono išskirtinumą, kurį sunku greitai pakeisti. Tai daro regionų tipologijas, sukonstruotas pagal kaimiškumą, tinkamu instrumentu ne tik kaimo politikoje, bet ir įgyvendinant naująją regioninės politikos paradigmą, orientuotą ne į atsiliekančiųjų regionų šelpimą, bet į visų regionų specifinių bruožų panaudojimą regiono ekonominei ir socialinei raidai stiprinti.

8. Pradedant taikyti regionų tipologijas pagal kaimiškumą, skirtas naudoti kaimo ir regioninės politikos sprendimams priimti, į klasifikacijos procesą turėtų būti įtraukti savivaldybių atstovai. Savivaldybės, kurios atliekant jų grupavimą pagal tipologijoje taikomo kriterijaus skaitines reikšmes pasižymi charakteristikomis, esančiomis arti perėjimo į kitą tipą skaitinių reikšmių, turėtų gauti teisę pačios pasirinkti, kuriam tipui jos norėtų priklausyti – kaimo, miesto ar pusiau kaimo. Tai priklausytų nuo vietinės valdžios ir verslo bei kaimo bendruomenių atstovų vizijos, kuria linkme turėtų vystytis jų savivaldybė.

LITERATŪRA

1. Adell, G. 1999. *Theories and models of the peri-urban interface: a changing conceptual landscape*. Research project. Strategic environmental planning and management for the peri-urban interface. London: University College London.
2. Bailey, N.; Turok, I. 2001. Central Scotland as a polycentric urban region: useful planning concept or chimera, *Urban Studies*, 38(4): 697–715.
3. Baldock, D. J.; Dwyer, P.; Lowe, J.; Petersen, N. 2001. The Nature of Rural Development: Towards A Sustainable Integrated Rural Policy in Europe, *A Ten-nation Scoping Study for WWF and the GB Countryside Agencies*. Institute for European Environmental Policy.
4. Benaki, V.; Alexandrakis, E.; Apostolopoulos, C. 2007. Entrepreneurial Parameters and Classification – Typology for Rural Areas, *ICAS papers* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. liepos 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stats.gov.cn/english/ICAS/papers/P020071114317657343748.pdf>>.
5. Bessaoud, O. 2006. Rural governance in the Mediterranean: trends and new challenges, *CIHEAM analytic note*, Vol. 14 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.portail2.reseau-concept.net/Upload/ciheam/fichiers/ANP14.pdf>>.
6. Cameron-Jackson, F. B. 1995. Semantic Complexities in Defining Rurality: Towards a Definition Based on Human Considerations, *Education in Rural Australia*, 5: 1–7.
7. Čaplikas, J. 2010. Kaimiškų vietovių tipizacija daugiafunkciškumo požiūriu. Mokslinė konferencija „Daugiafunkciškumo koncepcija žemės ūkio vystymesi“, LŽŪU [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzuu.lt/file.doc?id=36584>>.
8. Čaplikas, J.; Michailovaitė, N. 2003. Miesto ir kaimo ekonominė bei socialinė sąveika Lietuvos regionuose, *Vagos*, 61(14): 38–43.
9. Castells, M. 2005. Tinklaveikos visuomenės raida. Vilnius: UAB „Poligrafija ir informatika“.
10. Champion, A. G. 2001. A Changing Demographic Regime and Evolving Polycentric Urban Regions: Consequences for the Size, Composition and Distribution of City Populations, *Urban Studies*, 38: 657–677.
11. Clark, W. A. V.; Kuijpers-Linde, M. 1994. Commuting in Restructuring Urban Regions, *Urban Studies*, 31: 465–483.
12. Cooke, M. 2001. The First Nations Community Well-Being Index (CWB): A Conceptual Review. Strategic Research and Analysis Directorate Indian and Northern Affairs Canada. *Minister of Public Works and Government Services*. Canada, Ottawa.
13. Copus, A.; Clare Hall, C.; Andrew Barnes, A. 2006. Study on Employment in Rural Areas. *A study Commissioned by European Commission Directorate General for Agriculture*. SAC.

14. Copus, A. K.; Macleod, M. 2006. Taking a fresh look at peripherality. *Marginality in the Twenty-first Century. Theory and Recent Trends*. Ashgate: Aldershot.
15. DETR (Department of the Environment, Transport and the Regions). 2000. Transport Statistics for Metropolitan Areas. *Transport Statistics Bulletin*.
16. Diakosavvas, D. 2006. *Coherence of Agricultural and Rural Development Policies*. OECD Publishing, Paris.
17. Dieleman, F. M.; Faludi, A. 1998. Polynucleated Metropolitan Regions in Northwest Europe, *European Planning Studies*, 6: 365–377.
18. Dijkstra, L., Poelman, H. 2008. Remote Rural Regions. How proximity to a city influences the performance of rural regions. *Regional Focus*. No. 01/2008 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2008_01_rural.pdf
19. Dijkstra, L.; Ruiz, V. 2011. OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions, *OECD Regional Development Working Papers*, No. 2011/06. OECD Publishing [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. lapkričio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1787/5kg6z83tw7f4-en>>.
20. Dijkstra, L.; Ruiz, V. 2010. Refinement of the OECD regional typology: Economic Performance of Remote Rural Regions, DG Regio, European Commission, OECD.
21. Giuliano, G.; Small, K.A. 1991. Small Subcenters in the Los Angeles region, *Regional Science and Urban Economics*, 21(2): 163–182.
22. Halfacree, K. H. 1993. Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of Rural, *Journal of Rural Studies*, 9(1): 23–37.
23. Havnevik, K.; Malmer, P. 2003. Nordic Rural Development Research [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lbutv.slu.se/Publ./Nordic%20rural%20dev/havnevikreport.pdf>>.
24. Herrschel, T. 2005. “Competing Regionalisation” Through Territory and Cluster Networks: Experiences from Post-Socialist Eastern Germany, *GeoJournal*, 62(1): 59–70.
25. Hohenberg, P. M.; Lees, L.M. 1985. *The Making of Urban Europe: 1000-1950*. Cambridge: Harvard University Press.
26. ICARRD/INF-4. 2006. FAO’s Contribution to Good Policies and Practices in Agrarian Reform and Rural Development: a Brief Overview. International conference on Agrarian reform and rural development [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007 m. sausio 30d.]. Prieiga per internetą: <http://www.icarrd.org/en/icard_doc_down/others_stocktaking_en.doc>.
27. Jasaitis, J. 2008. Neurbanizuotų teritorijų plėtros administravimas poindustrinėje visuomenėje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(10): 47–63.
28. Jasaitis, J.; Šurkuvienė, S. 2006. Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos kūrimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2(7): 85–93.
29. Johnson, T.G. 2001. Focusing on Differences: A New Approach for Rural Policy, *The Main Street Economist*, 2001 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. sausio 30 d.].

- Prieiga per internetą: <http://www.kansascityfed.org/ruralcenter/mainstreet/MSE_0701.pdf>.
30. Knickel, H.; Renting, M. 2000. Methodological and conceptual issues in the study of multifunctionality and rural development, *Sociologia Ruralis*, 40: 512–518.
 31. Kraybill, D.; Kilkenny, M. 2003. Economic Rationales For and Against Place-Based Policies. AAEA-RSS Annual Meeting.
 32. Lambooy, J.G. 1998. Polynucleation and Economic Development in Randstad, *European Planning Studies*, 6: 457–466.
 33. Leydesdorff, L. 2001. *A sociological theory of communication: the self-organization of the knowledge-based society*. Universal-Publishers.
 34. Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programa. Patvirtinta 2007 m. rugsėjo 19 d. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugsėjo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zum.lt/lt/zemes-ukio-ministerija/kaimo-pletra/>>.
 35. Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas. Žin., 1994, Nr. 60-1183 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=302255>.
 36. Loibl, W.; Steinnocher, K.; Kostling, M. 2008. Defining region classes with similar characteristics. PLUREL Newsletter 4: 1–3 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugsėjo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.plurel.net/images/PLUREL%20Newsletter%204_net.pdf>.
 37. LR statistikos departamento duomenų bazės [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt>>.
 38. Merenne, B.; Van der Haegen, H.; Van Hecke, E. 1999. *Recensement général de la population et des logements au 1er mars 1991: Migrations de travail et migrations scolaires*. Ministère des Affaires Économiques, Institut National de Statistique (I.N.S.), Services fédéraux des Affaires scientifiques, techniques et culturelles (S.S.T.C.), Bruxelles.
 39. Melnikienė, R.; Vidickienė D.; Gedminaitė-Raudonė. Ž.; Ribašauskienė, E. 2011. Lietuvos regionų tipologijų pagal kaimiškumą tinkamumas regioninei politikai. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 5(29): 126–134.
 40. Muniz, I.; Galindo, A.; García López, M.A. 2005. *Descentralisation, Integration and polycentrism in Barcelona Departament d'Economia Aplicad*. Universitat Autònoma de Barcelona [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ecap.uab.es/RePEc/doc/wpdea0512.pdf>>.
 41. O'Conner, D. 2006. *Driving rural development: policy and practice in seven EU countries*. Building Competitive Regions: Strategies and Governance, OECD Publishing.
 42. ODPM. 2004. *Competitive European Cities: Where do the Core Cities Stand?* Urban Research Summary 13. London: HMSO.
 43. OECD Macrothesaurus [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. gegužės 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kamous.com/site/references-uibk-ac-at-81754>>.

44. OECD. 1994. *Creating Rural Indicators for Shaping Territorial Policies*. Paris: OECD Publishing.
45. OECD. 2005. *Building Competitive Regions: Strategies and Governance*. OECD Publishing.
46. OECD. 2006a. *Rural Policy Reviews. The New Rural Paradigm: Policies and Governance*. OECD Publishing.
47. OECD. 2006b. *Reinventing Rural Policy*. The OECD Policy Brief [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. gegužės 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd.org/dataoecd/18/9/37556607.pdf>>.
48. Plessis, V.; Beshiri, R.; Bollman, R.D. 2001. Definitions of rural, Rural and Small Town, *Canada Analysis Bulletin*, 3(3) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection/Statcan/21-006-X/21-006-IE2001003.pdf>>.
49. Pumain, D.; Mathian, H.; Rozenblat, C. 1999. A Regional Typology of Rural-Urban Patterns, *Study Programme On European Spatial Planning*. European Commission.
50. Reginster, I.; Edwards, G. 2001. The Concept and Implementation of Perceptual Regions as Hierarchical Spatial Units for Evaluating Environmental Sensitivity, *URISA Journal*, 13(1).
51. RUPRI. 2006. *Defining Rural: Definitions of Rural Areas in the U.S* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. spalio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.rupri.org/context/rural.html>>.
52. Saartenoja, A.; Rinne-Koski, K.; Lakso, T. 2008. *Local Governance and Flexible Lifestyle in Rural Regions*. University of Helsinki, Ruralia Institute, Regional Council of South Ostrobothnia [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2008/may-prague/papers/Saartenoja.pdf>>.
53. Scottish Government. 2005. Rural Planning Typologies Research, Scottish Executive Development Department [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. spalio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/36496/0026052.pdf>>.
54. Sepic, D. 2004. The regional competitiveness: some notions Russian-European Centre for Economic Policy. Moscow: RECEP.
55. Shucksmith, M. 1994. Conceptualising Post-Industrial Rurality. *Towards Sustainable Rural Communities*. The Guelph Seminar Series.
56. Stauber, K. N. 2001. Why Invest in Rural America and How? A Critical Public Policy Question for the 21st Century. *Exploring Policy Options for a New Rural America*.
57. Storti, D.; Henke, R.; Macri, M.C. 2004. The new European rural policy: a comparative analysis across regions. *87 Seminar of the European Association of Agricultural Economists Assessing Rural Development Policies of The CAP*, Vienna, 21-24 April 2004.

58. NORDREGIO. 2000. Study Programme on European Spatial Planning [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nordregio.se/spespn/Files/chapter%201%20-%20april.pdf>>.
59. Talbot, J. 2001. Les déplacements domicile-travail. De plus en plus d'actifs travaillent loin de chez eux, *INSEE Première*.
60. Tötzer, T. 2008. *Relationships between urban-periurban-rural regions: first findings from the EU-project PLUREL*. Austrian Research Centers GmbH – ARC [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 29 d.]. Prieiga per internetą: <www.ruralitynearthecity.com>.
61. Treinys, M.; Baležentis, A. 1999. Kai kurie teoriniai ir metodologiniai kaimo plėtros strategijos klausimai. *Lietuvos kaimo plėtros politika ir mokslo uždaviniai*.
62. URBED. 2002. *Towns and Cities: Partners in Urban Renaissance*. Report for Urban Summit.
63. US CENSUS BUREAU. 2006. *About Metropolitan and Micropolitan Statistical Areas* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.census.gov/population/www/estimates/aboutmetro.html>>.
64. Vidickienė, D. 2010. *Visuomenės lūkesčiai dėl Lietuvos kaimo politikos: Žaliosios knygos „Lietuvos kaimo ateitis“ diskusijų apibendrinimas*. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
65. Vidickienė, D.; Gedminaitė-Raudonė, Ž. 2011. Lietuvos regionų klasifikavimas pagal kaimiškumą remiantis atokumo kriterijumi. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3(23): 51–59.
66. Vidickienė, D.; Melnikienė, R. 2008. Paramos teikimo Lietuvos kaimo regionams kriterijų vertinimas. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 12(1): 168–174.
67. White House. 2009. *Developing Effective Place-Based Policies for the FY 2011 Budget*. Memorandum for the heads of executive departments and agencies [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. spalio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/omb/assets/memoranda_fy2009/m09-28.pdf>.
68. Гудков, П. 2008. Методы сравнительного анализа. Пенза: Изд-во Пенз. гос. ун-та.
69. Tiarkina, O. A. 2005. *Малый город в структуре городских поселений России во второй половине XIX - начале XX в.*, Алтайский государственный университет [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <www.new.hist.asu.ru/biblio/bsb/75-80.pdf>.